

A RÓMAI URALOM ELŐTTI DACIÁNAK PLANETA-CULTUSÁRÓL.

Hiszem, hogy a tisztelt olvasót némileg érdekelni fogja a thrák cultus symbolikus nyelvének kutatásaim s összehasonlító szemlélete által érthetővé vált néhány jelentménye és kifejezése.

Gyűjteményem sok tárgyán régóta felismertem Kisázsia ős kulturáját, mely Egyptom és Babyloniának kulturelemeiből Syriában fejlődőn ki, a Hittiták által hozatott Előázsiába.

De csak az újabb időkben észleltem ama nagy fontosságú jelenséget, hogy gyűjteményem bálványocskáin, a planeta-cultust jelképező tárgyain és az utóbbiakhoz oly annyira hasonló trójai agyaggyöngyöken egyaránt előforduló — ez ideig tévesen diszitéseknek tartott vésetek — voltaképen vallási fogalmakat fejeznek ki, e tárgyak representatiójának teljesen megfelelőt, melyek analog jelentményűek az akkad, a korán elpusztult trójai, és az ideszigetelt daciai thrákok után fenmaradt kulturtárgyakon előforduló jegyekkel. Az emléket csoportos — sőt pontos — analogiája e két nép egységét épen vallási és culturalis oldalról igazolja. Ugyanezen körülmény és tény föllelhető az ezekkel rokon eredetű népeknél, ugymint: Dunavölgye őslakóinál, pelasgoknál, ősitaknál és az aegeumi szigetsorozat telepeseinél is; az ősvallás és műveltség itt már változatosabb fejlődést mutat ugyan, ha az ős egységes alap és eredet, melyből később a görög és római mythologia ki-fejlődött, azokban mégis föllelhető.

Ezek után csak természetes és jogosult lehet azon hypothesem, hogy Hallstadt úgynevezett etrusk művészete thrák közvagyon lehetett, s a görögös „tyrrhen“, az ital „tusc“ megkülönböztetés joggal vezethető vissza a thrák-pelásg-etrusk egységre.

Hisz a classikus hagyomány is Róma városát az ős Trójabeliekkel építteti.

Valamint a görög művészet Phönícia és Előázsia kulturájából fejlődött, épen ily módon hatolhat a Čheták által Kisázsiaiba meghonosított ázsiai összkultura változatos fejlődésben Thrácián s az Aldunamentén fel thrák közvetítéssel Hallstadtig, a hol dél művészetét az éjszakival egyesíthető, hieratikai vallásos fogalmakkal s astrologiai számok systemájának értelmével, miután mind a kettőre ugyanegy megfejtési módszer, egy sikerrel alkalmazható. E ténykörülmény, hiszem, teljesen igazolja azon állításomat, hogy Kisázsia őskulturáját és vallását Daciába thrákjaink hozták magukkal.

Az ősművelődés feltárt maradványainak figyelmes vizsgálata azon fontos meggyőződésre vezet, hogy az árja bevándorlás előtti Dácia, Dunavölgye őslakói, pelasgok, ősitatok, az aegeumi tengervidék telepesei s főleg Kisázsia thrák eredetű népeinek őskulturája és műveltsége a trójaival teljesen azonos.

E tényt gyűjteményem oly csoportos analogiája a Trója romjaiban lelt tárgyakkal igazolja, mely körülményt esetlegeseznek vagy épen barbar utánszatoknak tartani, teljes lehetetlen, s önként merül fel azon feltevés, hogy az előszámlált népek mindnyájan a thrák törzshez tartoztak. E népeket az árja bevándorlás a Kárpátokon át fel a Vistula eredetéig, a keleti Alpések aljáig és le Italia éjszaki részeibe szorította.

Ezekre vonatkozó nézeteimet közöltem A. H. Sayce angol assyriologussal, fősúlyt helyezve ez alkalommal a Dacia és Trója thrákjai által művelt s fenmaradt planeta-cultus és vallásukat jelképező tárgyaik analogiáira, 1886. október 28-ikán kelt hozzám intézett válaszában így nyilatkozik: „hogy a felfedezések szakadatlan sora — ezek közt számítván az enyimeket is — egybeköti az etrusk és ősitatok művészetét Dunavölgye népeinek művészetével s minden jel arra mutat, hogy e művészet s az azt követő kultura előbb vándorolt Italiába.

A planeta-cultus jelképes nyelve előfordul gyűjteményemben 6—9 centimeter keresztmetszetű napot feltüntető agyagkerekeken, vagyis napkorongokon és a trójaiakkal azonos agyaggyöngyöken. Nézetem szerint ezen vallásos symbolikával bekarcozott agyaggyön-

gyök ott, valamint itt, olvasóknak használtattak, nem pedig orsókarikáknak, mint a hogy ezt Trója ásatója dr. Schliemann tévesen állítá.

Az említett napkorongokon és trójaikkal azonos agyaggyöngyöken (Ilios 1919, 1818, 1874 stb.) előforduló kisázsiai utánzása a nap akkad hieratikai jegyének << vonatkozhatik a himnemű nap allegoriájára. Ulfilas korában még a germánok egy nőnemű, és egy himnemű napot ismertek; mint harmadik említetik az ó-éjszaki neutral nap.¹⁾

Kisázsiai utánzása a hold akkad hieratikai jegyének <<< és a 30-as számnak²⁾ (Sin később a számok systemája szerint az astrologusok által 30-as számmal íratott) Dacia napkorongjain s a trójaiakkal azonos agyaggyöngyöken (Ilios 1977, 1897, 1873 stb.) a nőnemű vagyis délutáni nap metamorphosisára vonatkozhatik. Ezen tradíciónak teljesen megfelelő thrákó-oláhainknak „a nap és holdról szóló népballadája.³⁾ Hasonló symbolum, mint diszítés az ó-britt és cyprusi keramikán fordul elő. Ezen utánzása a hold babyloni symbolumának nőt feltüntető agyagbálványocskáin Sin leányára, Istárra, vonatkozhatik, Daciában itt a thrák Diána-Bendist jelölvén.

Gyűjteményem sugárokat jelző vésetei, s a trójaiakkal azonos agyaggyöngyöknek (Ilios 1991, 1979, 1993 stb.) symbolisálhatják a déli napot a maga iszonyatos erejében. (A planetikus Samdan, assyr Herkules, phönik Moloch, Chammon, stb.)

Előfordul félholddal még a szögre állított négyszög akkad hieratikai symboluma < a felkelő napnak.⁴⁾

Agykerekek lapján fordul elő körben 7 drb. új benyomat, mint csillag-csoportozatot ábrázoló symbolum, jelölheti a nap korongjára alkalmazott 7 planetát, a 7 Cabirt (Patak) — Samothrake szigetén imádtatott — a Plejádokat, a mennyei 7 csillagzatot, mint a leghatalmasabb valóságnak egykori tartózkodását, egyszersmind

¹⁾ Meltzl Hugó jeles műve „Solidarität des Madonna und Astarte-cultus.

²⁾ J. Lenormant „Etudes accadiennes“ 409. T. I.

³⁾ Meltzl Hugó „Göthe und das Monstrum, oder Hochzeit von Sonne und Mond“ 1886. Kolozsvár.

⁴⁾ J. Lenormant „Etudes accadiennes,“ 424. T. I.

a tűz kifolyását, az ősbabyloni 7 gonosz szellemet Auramazda 7 szemével, stb.

Gyűjteményem agyag korongjainak és a hasonló trójai agyaggyöngyök (Ilios 1862, 1976 stb.) hat darab új benyomata pedig vonatkozhatik a 6 planeta jegyére. Plejadokkal egybekötött Čabir 6, 7, sőt 8 is számíttatott.

A földtekének symboluma egyenlítőjével előfordul egy kerek amulett alakú foganytyus agyag-lemezen.

Egybehangzó továbbá gyűjteményemnek szintén több idolja, állatsymbolikája, amulettje, fogadalmi tárgya, szóval a thrák ethnikát bemutató leleteimnek — mint már említém — mythikus vonásai Kisázsia, Trója, az aegeumi szigetcsoporthoz és az árja bevándorlás előtti Görögországgal, pl. egyik agyagbálványocskám Plutarch szerinti alakzata lehet a thrákó-phryg Dionisos-Sabaziosnak, vonatkozással a krétai Dyonisos-Zagrenusra és a samosira.

Megfelelő alakzatai vannak még az ó-kori Azsia vallástörténeti talányai szerint ismert következő prototypeknek, mint: a Maldaeai Nana-Artemis, Diana-Pergaia, (Manapsa), kyprosi Aphrodite-Venus, gadesi „Astorét-Karnaim“, (egyptomi alkotás szerint, fején szarvakközi napkoronggal), Demeter-Melaina, a paphosi idol, symbolisált oltár-állvány gömbbel, hasonló a korsabadéhoz, őthionikai bálványok mellkép alakításban, vonatkozással az újjászületésre, (palingenesia) agyag-henger babyloni eredetű, mint a Hissarliki, trójai jegydiszítéssel, melyek Sayce szerint, Kisázsiaiban keletkeztek; symbolum, mint a trójai, mely hasonló Anu Isten akkad ideogrammjához, különböző hermesek hasonlóak az ó-görögökhöz, továbbá idolkok, fogadalmi s egyéb cultus tárgyak, mint a trójaiak bagolyfejekkel ellátva, csillag mint Shamash symboluma, Baal-oszlop, béka symboluma a babyloni Istárnak és más különböző ilyen prototypeknek. Ezek némelyikének bemutatását tárgyazta a frankfurti régészeti congressuson 1882-ben tartott értekezésem.

Nekem nem nyújtott sem a köeszközök, annál kevésbé a bronzok tanulmányozása oly tiszta áttekinthetést ezen régen letűnt nép multjára vonatkozólag, mint a thrákó-dák vallás jelképes nyelvének összehasonlításaim folytán nyert adatai és a trójaiával azonos ázsiai syllabariuma gyűjteményemnek, a melyet tüzetesebben szándékom ismertetni egy sajtó alá adandó nagyobb dolgozatomban, a

melynek eddigi megjelenését nehezen kiépülhető súlyos betegségem akadályozta csak.

Ez alkalommal keveset nyujtok abból, a mit a rendelkezésem alatt álló anyag gazdag tárháza magában foglal. Csakis rámutatni akartam azon igen nagy fontossággal bíró körülményre, miszerint Dacia és Trója egy törzsből való thrákjainak planeta-cultusát bemutató tárgyaik vallásos symbolikája az akkad hieratikai jegyek és astrologiai számok systemája szerint értelmezhetők, miután mind a kettőre ugyanegy megfejtési módszer egy sikerrel alkalmazható, és hogy az elveszettnek képzelt thrák theoplastika dák területünken előkérülvén, gyűjteményem idoljai a görög classikusok által megörökített thrák mythológiának origináljait: azaz első példányaikat képezik, mint valószínűleg ezen mythosok a görög ethnika alapját.

Rég felismerték külföld hirnevesbb tudósai az általam kimutatott csoportos analogiák nagy horderejét és fontosságát, melyek adataim alapján oly fényes világot vetnek az említettős-népek multjára, különösen pedig a thrák nép mythikus korszakának ethnikájára, fajleszármazására s kulturájának eredetére, hogy tisztán előttünk áll az akkori — eddig barbarnak képzelt — virágzó Daciának elmosódott képe, melyet nagygyá, hatalmassá nem az árja bevándorlók vagy a római uralom tett.

Hunfalvy Pál szerint is azért oly nyomósak kutatásaim, mert ezek eredménye által vált csakugyan bizonyossá az, a mit Herodotus után indulva, az erdélyi őslakokról eddig sejtettek, hogy: tudniillik azok a thrák nagy terjedetű kisázsiai néptörzshez tartoztak, s hogy a Dák-Géták thráksága kétségtelen.

Végül nem mulaszthatom el meleg köszönetemet nyilvánítani azoknak, a kik nekem lehetővé tették 11 év óta folytatott tanulmányaim után e rövid beszámolómnak egybeállítását. Első sorban illeti meg az mesteremet dr. Finály Henrik urat, a kinek sziveségénél csak tudománya kimeríthetlenebb s gazdag könyvtárát is rendelkezésemre bocsátá. Hasonló köszönettel tartozom Szabó Károly urnak, ki szintén legnagyobb készséggel megnyitá számomra a kolozsvári egyetem és az Erdélyi Muzeum-Egylet könyvtárait, beszerelvén a szükséges szakmunkákat. Őszinte hálával tartozom még a nagyenyedi Bethlen-főtanoda tanárának Herepey Károly urnak és Téglás Gábor urnak a dévai főreáliskola igazgatójának,

hogy széleskörű ismereteikkel és nagy tudományukkal szintén segítségemre voltak. Kutatásaik és adatgyűjtéseik által még csak jobban megerősítettek, kimondott állításaimban, egybehordván fáradhatlan munkásságával, Herepey úr az 1848-ban elpusztított gyűjteménye helyett tanodájának még értékesebb becsű, tekintélyes számmal bíró osztályokat Erdély őskori és harmadkori telepeiről, melyek beválnak országos gyűjtemény-osztályainak. Sikerdús kutatásaival nagy szolgálatot tett a szerény gyűjtő a tudománynak, érdeme elévülhetlen.

Torma Zsófia.

A MÓCZOKRÓL.

A móczokról és azok országáról fogok szólni.

A „mócz“ szót sokan félremagyarázzák és a havasi román lakosokkal szemben gúnynev gyanánt használják.

A mócz szó nem gúnynev! Román költők és írók¹⁾ ily neven dicsőítik e népet; a bihari havasok lakosságának e része büszkén hirdeti és vallja, miszerint az ő tulajdonképpeni neve mócz.

Ha felüti valaki a román tudományos akadémia szótárát,²⁾ úgy fogja találni, hogy a mócz szó — cirrust — hajfürtöt jelent. A bihari havasok lakosságának e része tehát mócznak neveztetik azért, mert homlokán vastagabb hajfürtöt visel; míg feje többi részén a haját apróra lenyirja.

A móczok vidéke nemcsak a legszebb, de a leggazdagabb is ország részünkben, története pedig a legszomorúbb. Minden dombnak, minden völgykatlannak, minden sziklának meg van a maga szomorú története. Mindig e tájról jött a vihar, mely rombolva sepert.

I. A móczok eredete és jelleme.

A mócz országában utazót meglepte e nép testi épsége, munkás volta, ruházatának csinosága és tisztasága. Sokan, ezek egyikében és másikában magyar jellegre véltek akadni s komolyan

¹⁾ Drăgescu: *Doina* című lap. Bukarest. 1884. *Romania Liberă*. Bukarest 1884. aug. 21-iki szám. — Odobescu: *Moți și Curcani*. Bukarest 1880. — Bălcescu: *Unitatea națională* IV. levél stb. stb.

²⁾ Laurian és társai: *Dictionariul limbii rumâne*. Bukarest 1876. Lásd részletesebben Cihac: *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*. *Elements Slaves*. 189 lap. E szerint a mot szó szláv eredetű.

is foglalkoztak a kérdéssel: ős lakó-e a mócz e havasok között s román eredetü-e?

Több magyar író, ezek között Hunfalvy János is,¹⁾ elfogadják azon véleményt, hogy a móczok eredetileg székelyek voltak. Az erdélyi nemzeti fejedelmek korában székely néppel telepítették be a havasokat, hogy a nagy terjedelmű kincstári erdőségekben a faiparnak lendületet adjanak.

Valóban a móczok között a következő családnevekre akadtam, a melyeknek magyarságát kétségbe vonni nem lehet, u. m.: Radák, Enyedi, Aranyosi, Bercsényi, Rákóczi, Dávid, Molnár, Pap, Zsoldos, Vas, Gombos, Mikes, Hentes, Boncza, Szóts, Péterlaki, Sánta, Bogáti, Páska, Kis, Okos stb., sőt a Jankú nevet is, mert ez is családnév, a Jankóból lehet származtatni. Többnyire eredeti székely nevek. A tulajdonos móczok egy szót sem tudnak ma már magyarul.

Hallottam még arról is beszélni, hogy a régi jó világban e rengeteg erdőségek lakatlanok lévén, az elítélteket, különösen Biharvármegye, a vidékre számúzta. Így népesedett volna be a móczok földe. E nézettel azonban komolyan foglalkozni nem lehet. Ha valóban ide kerültek volna az elítélt bűnösök, úgy azok minden felügyelet nélkül lévén, bizonyára a legelső alkalommal tovább álltak, hiszen itt csak véres verejtékkel lehetett a mindennapit megszerezni; termőföld nincs; fából pénzt, legalább akkor csinálni alig lehetett; de különben sem hihető, hogy a farkasnak erdőt mutattak volna, a rablókra bízta volna a rengetegeket, hogy ezáltal a közbiztonságot annál akadálytalanabbúl veszélyeztethessék. Erről különben is itt mit sem tudnak.

Komolyabb alappal bír a másik vélekedés, a székely eredetiséget illetőleg, mert a móczok között valóban székely családnevek léteznek; a mócz öltözete, különösen a farkó (fehér vászon kitli vagy puszli) és kalap, hasonlít a székelyéhez; arczkifejezésében is van van valami, a mi a székelyre emlékeztet.

Én hajlandó vagyok elfogadni e véleményből egy csekély részt, annyit t. i., hogy a móczok között itt-ott székely családok, mint erdőmunkások akár telepítés útján, akár önkéntes vándorlás következtében, valóban éltek; mint a hogy élnek ma is egyes szé-

¹⁾ Magyar birodalom földrajza. Budapest, 1886. I. 687.

kely családok, akár a mezőségi uraságok jószágain, akár másutt, mint szőlőmunkások. Innen vannak a székely család-nevek, innen van a vászon kitli s a kalap elfogadva az egész mőcság által, mint felette czélszerű és alkalmas ruhadarab.

De távol áll a valóságtól az állítás azon része, hogy a mőczok tulajdonképen székely eredetűek volnának, hogy t. i. 20—30 ezer székelyt telepítettek volna ide a havasokba, s a mostani 30—40 ezer mőcz azoknak ivadécai volnának. A betelepített székelyek összes száma alig néhány százra mehetett csupán.

Ha kutatunk egy kissé, rájövünk arra, hogy állításunk való.

Az Erdélyt körülövedző havasokban mindenütt találkozunk a román lakossal, régibb időben épen úgy, mint most. Egyáltalában fel nem tehető, hogy épen az a havasrész ne birt volna román lakossal, mely a leggazdagabb volt; hogy épen Topánfalva vidéke lett volna lakatlan, melynek ércze oda csábitotta messze földről a munkás kezét. Nem lehetséges, hogy az abrudbányai, a bihari havasok, akkor magyarországi oldala, valamint Kolozs-megye havasa, lefelé mindjárt Offenbánya, egész Aranyosmente, tehát a jelenlegi mőcz-vidék körös-körül tömör román népességet mutasson s csak épen a Topánfalva feletti Kis- és Nagy-Aranyosmente lett volna lakatlan; román lakos nélkül. Nyágra, Szkarisora, Albák, Vidra, Szekatura, Ponorel, Bisztra hatalmas román mőcz községek, semmikép nem lehetnek székely telepítvények, mert az esetben bizonyára magyar nevekkal ékeskednének; népük megtartotta volna a nemzeti jelleget, mert egyáltalában nem lett volna egy hatalmasabb elem, a mibe beleolvadjon.

Toroczkó jelenlegi magyar népe, egy kis szigetben tömörülve, román községek között, megtartotta nemzetiségét. E nép ruházata, erkölce, szokása, nyelve azt mutatja, hogy egykor német elem volt; a magyar és német elem küzdelme teremtett egy néprajzi különlegességet Toroczkóban. Ilyen eset fordult volna elő a topánfalvi havasok között is, hogy ha a székely telepítvényesek, legalább a román lakosokat megközelítő számban lettek volna.

E vidék lakossága tehát román volt; egyes székely családok idevaló letelepedése azonban nemesak valószínű, de mondhatjuk bizonyos. E székely családok a legrövidebb idő alatt beolvadtak a többségben levő román elembe.

A székely telepítvényesek nem lehettek nagy számmal azért, mert akkor a beolvadási folyamat nagyobb küzdelemmel történt, és huzamosabb ideig tartott volna; sőt a mi fő, a beolvadási küzdelem nagyobb nyomokat hagyott volna hátra; az új népvegyülékben több nyomára akadnánk a székely észjárásnak, hitnek és szokásnak; de még az is kétes, hogy valjon nagyobb székely szám mellett, a románok részére ütött volna ki a győzelem!

A mócz szellemében azonban hiában keressük a székely vonást; nyelvében a székely hangsúlyozást; hitvilágában, a székely babonát; költészetében a székely tömörséget; szokásaiban sincs semmi székelyes. Ám vizsgálja meg apróra bárki is a móczot, benne valódi, ősz román szellemet fog találni, tisztábbat, mint a mezőségi románé. Költészete, hitvilága, kedélye, szellemi tulajdonságai, jellemének összes vonásai, csak románt árulnak el.

Nem lenne így, hogy ha e vidék tekintélyes székely telep lett volna; nem olvadt volna be a másik elembe feltétlenül, oly hamar, minden nyom nélkül. Csekély számban volt a székely; több család; elsodorta a román ár; a nagy tömeg a kicsit feldolgozta könnyű szerrel, felszívta vérébe, s minden idegent kidobott belőle, átalakította tetszése szerint.

Ez azt mutatja, hogy a havasi mócz nem küzdött a székely elemmel, a székelyhez semmiben sem közeledett, tőle egyebet el nem fogadott, mint két ruhadarabot, miket nagyon czélszerűeknek ismert; megtartotta a családneveket is, mert azokat eldobni nem lehetett. A feltétlen beolvadásnak ez a természete.

Boicza Hunyadmegyében egy kis bányahely. Lakossága bányász; német telepítvény; vallása római katolikus. Ott egy igen furcsa nyelv keletkezett a német és román elem küzdelme következtében. Azt mondják: Schau Mari! ob dacă vine vacă von die ciurda?! Mari! nézd ha jő-e a tehén a csördából?

Ugyan itt van egy szokás, a melylyel sehol sem találkozunk a románok között. Kisasszony napján, a fiatal bányászok szép, fehér kost mindenféle pántlikákkal felcizcomáznak, s aztán elől zenészekkel, házról házra járnak s tánczolnak. Az utcán folyton ezt kiáltják: „Kirvai la berbece!“ Így hívják az ünnepélyt is. Mikor a német telepítvény az első években templomot építtetett magának, levágott egy kövér kost áldozatul. Azóta minden évben

megülük a kós-ünnepélyt; a német Kirchweihe-ből (rom. hram.) lett: Kirvai la berbece.¹⁾ A küzdelmes beolvadás tehát ilyen nyomokat szokott maga után hagyni.

Mondhatnák sokan, hogy a mócz nyelvében magyar szavakra, magyar befolyásra lehet találni, ez szintén bizonyítékul szolgálhat a székely eredetiség mellett. A mi idegen befolyás van a mócz nyelvében, az nem székely, hanem magyar befolyás; az a befolyás épen olyan alakban és olyan terjedelemben meg van a mezőségi, szolnok-dobokamegyei, maros-tordamegyei stb. román nép nyelvében is, nem mócz-nyelvi sajátosság ez, hanem általános; azzal mindazon románoknál, a kik vegyesen a magyarokkal laknak, (az egy rotacismust kivéve, a mely valóban nem székely eredetű) tényleg találkozunk is. Ez a befolyás tehát észlelhető volt a mócz nyelvében már akkor, midőn a székely telepítvényesek átjöttek, oda költöztek a móczok közé.

Mint mikor a vizbefűltnak ruháját, kalapját megtaláljuk a parton, akként találjuk meg a mócz testén a székely ruha darabokat, meg a nevet, semmi egyéb nem hirdeti, hogy ő is élt volna itt e rengetegben.

Székely családok itt való létezését hirdetik, mint fennebb említettem volt, a székely családnevek. A móczok más úton nem juthattak e nevekhez; semmi összeköttetésük nem volt a magyarokkal azt a kis kereskedelmet kivéve; de az érintkezés abban is rövid és gyors volt, csupán addig tartó, a mig az alkú folyt, ez is többnyire román nyelven; a magyar megyék és székek oly távol estek tőlük, hogy a mócz azokba nem vándorolt szolgálatot keresni; különben is a mócz szabadságot, havast szerető ember léte, nem telepedett le a völgyekbe; ha szikláik közül kimenekülni volt kénytelen, ha csak szerét tehette, azok közé gyorsan visszatért.

¹⁾ Fránc Teofil Rotacismul la Moți si Istrieni 79, 80 lapokon. A hol a magyar a román elemmel nagyobb küzdelmet mutat, ott ilyen-féle vegyített nyelv támad: „Hai se bem al dă maș in sinuța! Romániában a görög küzdelem folytán ilyen beszéd járta: Spune la pan evghenestato che a venit șulziaris Trufandaki la heretismos! Alexandri V. Boerii si ciocoi. Bukarest, 1874. 12. 1.

A mócz e szeretete annyira erőt képes venni egész lényén, hogy például a katonaságban, vagy a börtönben, ha ily módon esztendőkön át távol tartatik szülőföldjétől, elhal; elemészi a honvágy.

Székelyek vitték tehát oda a székely családneveket, s egész bizonyossággal lehet állítani, hogy annyi székely család volt a móczok közé betelepítve, a hány székely családnév ma van a móczok között. Összevissza 40—50.

Negyven, ötven székely család harmicz-, negyvenezer ember hitvilágát, erkölceit megváltoztatni képes nem volt; látjuk, arra befolyást nem is gyakorolt; oly csekély számú nép, egy akkora tömeg munkakedvét nem fokozhatta; a mócz munkás volt azelőtt is, valamint munkásnak kell lenni minden havasi népnek, különben nem tudna megélni. Termete derék voltát a mócz nem a székelytől nyerte, egy maroknyi nép nem nyomhatta faji jellegét az egész móczságra; különben bebizonyítandó volna még az is, hogy az a néhány székely-család mind szálas, derék, megtermett egyénekből állott, minő ma általában a mócz.

Rátérek a mócz jellemzésére.

Hunfalvy János fennebb idézett munkájának 687—8. lapján a móczról következőn ír: A móczok sok tekintetben különböznek a többi oláhoktól, arcuk, termetük, járásuk, viseletük is a székelyre emlékeztet. Arcuk hosszukás, homlokuk magas, termetük nyulánk, szemöldük bozontos; csak bajuszt növesztenek, szakállukat leberetválják. Szemük többnyire sűrke, hajuk barna, de egészen szőke férfiakat és nőket is találunk köztük. Járás közben kissé előre hajolnak, azért medvéknek gúnyolják a magyarok. Jellemük fővonásai a komolyság és bizalmatlanság, munkásság és kereskedői élelmesség. Mint általában az oláhok, úgy különösen a móczok nagyon ragaszkodnak az ősi szokásokhoz, felette vakbuzgók és babonások, papjaik iránt nagy tisztelettel viseltetnek.

Slavici János furcsákat beszél a román népről.¹⁾ Szerinte az oláh nép igazi kereszténynek csak azt tartja, a ki az ő törvényét („vallását“) követi. A ki nem úgy él, mint ő, a ki más val-

¹⁾ Die Rumaenen in Ungarn, Siebenbürgen stb. Bécs. 67. és 149. lapokon.

lást követ, az „spurcat“,¹⁾ az az tisztátalan, nem is igazi ember. Már pedig a tisztátalan ember társaságát lehetőleg kerülni kell, vele egy edényből inni, enni nem szabad. E felfogásból következik, hogy az oláh ember idegent nem szívesen lát házánál, néhol egy pohár vizet sem adna neki, csak a móczokról mondják, hogy vendégszeretők, de az edényt, melyből idegen evett, bizonyosan eldobja.²⁾

Hunfalvi János jellemzése nem teljes, itt-ott kifogás alá eső. Slavici beszéde egészen új, épen bolondos. Foglalkozzunk mindenekelőtt az utóbbi nézettel.

A román ember minden embert embernek tart, legyen vele egy vagy más valláson. A mócz különösen szívesen érintkezik bármely vallású és nemzetiségű emberrel; a kereskedő nép természete ez. Igaz, hogy a román ember háromféle edényt tart, spurcat, „de dulce“, (zsiros) és „de post“ (böjtös) edényeket; a spurcat — tisztátalan — edényből sem ő nem eszik, sem más vallású felebarátját abból meg nem kínálja, miután azt mindenféle tisztátalan dolgokra használja fel. De a böjtös edényből, vagy a zsirosból szívesen kínálja meg bármely vendégét, ha olyan időben vetődik hozzá, a nélkül, hogy eszébe jutna, kérdést intézni hozzá vallása felől, vagy eldobná étkezés után az edényt! Hol tapasztalta ezt Slavici ur? Hiszen a román ember, a mócz szintén, felette vendégszerető; a zsidót is, a ki szerinte pogány, ha ez elfogadja, edényeiből szívesen megvendégeli s a román gazda arca sűgárzik az örömtől, hogyha látja vendégét jóízűen enni. A mit Slavici állít, az mese. Háromféle edényét nem az idegenekért, de ön magáért, saját testi és lelki tisztasága megóvásáért tartja a mócz. „Nem szívesen látja az idegent, s egy pohár vizet sem adna neki, s ha adna, eldobná az edényt!“ Oly vélekedés a román nép felől, mely több, mint ellenséges célzatú. Hiszen a ki román falvakon, ugy a móczok között, utazott, tapasztalhatta, hogy a román gazda kapuja elébe teszi ki a vizet saját edényébe, hogy a jövő-menő, szabadon élvezhesse, s ne legyen kénytelen kéregetni, vagy alkalma sem meg tudni, ki tett vele jót? Mindenki ihatik azon edényből, minden

¹⁾ A latin *spurco*-ból, ocsmányítok, tisztátalanná teszek; *spurus* ocsmány, tisztátalan. Románul a *spure* igéből.

²⁾ Hunfalvi J. Egy. földr. Budapest, 1886. I. 736.

vallásu, nemzetiségű, vagyoni állásu útazó; a román ember pedig azon edényt még többre becsüli, mint többi edényeit; úgy gondolja, hogy azon áldás van, mert a benne volt vízzel pománát¹⁾ csinált. Avagy nem vendégszeretetéről neves a román nép? A ki a román nép között megfordult, tapasztalhatta, ha rászorult, hogy megosztotta vendégével falatját és a szomszédba sohasem küldte. Az útazók e vonást a román nép jellemében szívesen ismerték el.

Melyik a román nép vallása? Ilyen kettő van. Nem való, hogy azt, a ki más valláson van, már vallásánál fogva „spurcat“-nak tartsa a román. E jelzővel a protestánsokat szokta czimezni, azért, mert nem böjtölnek; böjtös napokon tisztátalanná teszik magukat zsiros ételekkel. „Spurcat“-nak mondják és tartják azon románt is, a ki zsiros ételt vesz be böjt napokon; „Spurcát“ — tisztátalan — e szerint mindaz, a ki nem böjtöl; e jelzöt nem azzal szemben használják, a ki más hitfelekezethez tartozik, hanem azzal szemben, a ki nem tartja meg a böjt napokat.

A Hunfalvi jellemzésében sok a hiba. „Járás közben kissé előre hajolnak, azért medvéknek gúnyolják a magyarok.“ A mócz nagyon is egyenesen jár, tartása egészen katonás. A magyar „medve-bocs“, „oláh-medve“ elnevezés onnan támadt, hogy úgy a mócz, mint általában a mokán²⁾, a medvék hazájában él, mintha csak a medvéktől származnék. Bozontos szemöldököket is csak Hunfalvi láthatott; a mócz szemöldöke ép oly rendes, mint bárki másé. Bajuszát nevel, szakállát leborotválja; haját apróra lenyírja, csak homloka szélén engedi hosszabbra, hogy lenyúlik a homlokra; úgy néz ki, mint az úri nő divatos frou-frou-ja, azzal a különbséggel, hogy nincs kisütve. Innen van a mócz — cirrus — elnevezés is. A nők frou-frou-ja valóságos mócz viselet. Arcza, haja, szeme, színe semmi különöst nem mutat, vegyesen barna, vagy szőke a nélkül, hogy akár az egyik, akár a másik irányban többséget lehetne megállapítani. Termete magas, kifejtett, arcza hosszukás, tekintete nyílt, barátságos, de mégis komoly, olyan

¹⁾ Miklosich és Cihac szerint a szláv poměn szóból = emlékezés; a da de pománě, alamizsnát adni. Laurian szerint e szó román eredetű, a szlávok vették át tőlük, ebből po = poi = post és mani = manes; lett pomenire = emlékezés.

²⁾ Románul: mocan; Cihac szerint a magyar: mokány-ból; jól románul: muntén = havasi, havasi lakó.

alakok, minőket a Tráján szobrán lehet látni. Bátor és kitartó; türelmes, de haragjában iszonyú; a sértést eltűri, de el nem felejtí soha. Idegennel szemben egyelőre bizalmatlan, de ha bizalmával megtiszteli, hű és áldozatkész. Erkölcei szelidek, mint minden szorgalmas és munkás népé. E rengetegekből kevesebb dolgot ad 40,000 mőcz a közigazgatásnak, mint a volt Aranyos-széken egyetlen község. Magatartása nem kihívó, nem kötekedő, de erélyesen visszaútasítja az effélét, ha mástól jó; meghunyászkodni nem tud. Családi és társadalmi életében erkölcsös.

Hunfalvi szerint a mőczok felette vakbuzgók, babonások, papjaik iránt nagy tisztelettel viseltetnek. Nem vakbuzgók, csak szorosán ragaszkodnak őseik szokásaihoz; a mint imádkozott szép apjuk, úgy imádkoznak ők is; papjukat tisztelik, de neki vakon nem engedelmessé válnak; a pap a mőczok között nem nagy szerepet játszik, legfennebb a protopop, az esperes bíró közöttük nagyobb tekintéllyel. Költészetükben a papot gyakran kigúnyolják. Mindez azt jelenti, hogy a gyengeséget még papjukban sem tudják eltűrni. A papok itt sem 1784-ben, sem 1848-ban szerepet nem játszottak.

A máséhoz nem nyúl. Mily könnyű pedig itt a lopás, az isteni gondviselés őröködik a ház felett, mely nyáron többnyire üres. Az a kis fazár, az ajtóba tett seprű, a mi azt jelenti, hogy senki sincs otthon — épen nem alkalmas eszközök a vagyon megvédésére. Egyetlen egy tárgyra nézve tesz a mőcz kivételt. A fát lopja, nem a szomszédját, vagy a községét, hanem a kincstárét. Így az erdőkihágások száma nagy. Úgy tartja, hogy az a fa, a mi azon a földön felnő, melyen lakik, mind az övé; a kincstár jogtalan tulajdonos; azért ő nem a kincstárét, hanem a sajátját veszi. Különbözik a létért való küzdelem viszi rá e bűnös cselekedetre. Fája nincs — élnie kell; beszerzi azt a kincstári erdőségből. A ki tudja mi az éhség, az előtt a mőcz ezen tulajdonsága némileg indokolva lesz.

Daczára annak, hogy a mőcz az erdőkihágásokért sok zaklatásnak van kitéve, erdőgyújtások nincsenek. Az erdőégés e tájon nagyon ritka. A múlt években a biztrai fenyvesek gyúltak meg; a nép hamar elejét vette; nagy lelkiismeretességgel fogott neki a munkának és a bajt gyorsan elfojtotta. Pedig különösen tavasszal,

mily könnyen támad a tüzvész, mindenki tudja, a ki az erdő talaját ilyenkor látta. Egy eldobott gyufa, szivarvég, képes a legnagyobb tüzvészt előidézni. Ilyen erdőégések néha hetekig eltarthatnak. A közel fekvő falvak összes lakosságá kivonúl ilyenkor a vész helyére és széles árkokat ás a tűzvonal előtt, az árkokon túl, hacsak szélvész nincs, a tűz nem pusztít tovább. Néha egy jó eső szintén véget vet a tűz rombolásának.

II. A móczok foglalkozása.

A mócz munkás, szorgalmas; mindenhez folyamodik, a mi neki kenyeret ad. Igénye nem nagy, de szükségét látni nem szeret; családja lételét csak kitartó munkával tudja biztosítani. Nem csak a családfő, mindenki dolgozik a háznál; a ki csak mozogni képes, annak teendője van.

Szántóföld alig van, a földművelés ez okon itt nem játsza a főszerepet. A havasok oldalain elterülő szántóföldek silányak, nem nyújthatnak elegendő táplálékot a móczságnak. S az a földművelés minő bajjal jár! Ekéjét — románul: plug; a régi longobard ploum-ból — a szegény mócz hátán viszi fel, feltúrando ropant kinnal azt a kis földet; csak rozso, zabot termel; alantabb fekvő helyeken törökbúzát; az asszonyok itt-ott lent és kendent, kertekben burgonyát. Egyéb kerti veteményről, például paszulyról, babról szó sem lehet. Törökbúzáját nagyon sürün veti el, a szár vékony, rövid, silány, egy csövet hoz; a kóré jó takarmányt ad télire a szarvasmarhának. Nagy gonddal is szokta elrakni háza körül, jó magasra egy-egy terebélyes fa ágai közé, hogy kobor marhák meg ne dézmálják. Így teszi el a mócz a szénáját is. Rozzsát tavasszal veti el s késő őszön, szánkán hozza haza.

Nagy fáradságába kerül a mócznak a szántóföld megőrzése; bekeríti köröskörül törpe kőfállal, vagy fenyő hasábokkal; így tesz rétjeivel is, különben alig vehetné hasznukat, mert a havasban a lábas marha nyáron át szabadon jár s csak oda nem megy be, a hová be nem mehet. A disznó különösen veszedelmes jelensége a havas kertjeinek, azért ellátják nyakát háromszögű faalkotmány-nal, hogy a kerítéseken át ne bujhasson. Elvándorol a ló is messze földekre; a kecske aztán épen pusztít, csak hogy most ez

állattól a mőcz meg van fosztva; a közigazgatás nem türi meg sehol.

Honnan szerzi be tehát a szegény mőcz téli élelmét?

Midőn az aratás ideje az „ország“-ban közeledik, meglepi a havas népe a volt Aranyosszék községeit, a magyarországi szomszédos megyéket; megy aratni, csípelni. Tizenegy kalangyából egy a mőczé. Ezért a gazda búzáját learatja, megcsípeli, szalmáját kazalba rakja; azután megcsípeli a saját jutalékát s néha egy-egy család 25—30 litervéka tiszta búzát visz haza apró mokán lován, vagy ernyős szekeren. Ilyenkor a mőcz család apraja-nagyja lejő, mert a munkaadó gazda a tízed mellett naponként négyszer ételt és italt tartozik adni a munkásnak; 5—6 hétig el van foglalva így a mőcz s midőn felpakol, biztosítva látja magát télire.

Hogyha a mőcz faipart űz, úgy e munkára nem adhatja rá magát, hanem elvándorol messze olcsó piaczkra, bevásárolja török-búzáját, búzáját s minden szükséges zöldségét, u. m. káposztát, paszulyt. A topánfalvi, abrudbányai, offenbányai, verespataki piaczkok felette drágák, azért N.-Enyed, Gyula-Fehérvár és Torda-felé huzódik, ezen piaczkok árai igényeinek leginkább megfelelnek. Aranyosszék különben veteményes kertje a havasnak; összes kerti terményeivel, fáinak gyümölcseivel, Alsó-Jára, Offenbánya, Topánfalva, Verespatak és Abrudbánya-felé siet a székely, mint a hol jobban fizetnek értők.

Minden földművelési szerszámát és eszközét a mőcz készíti maga. Pénzt csak adóba és élelmi szerért szokott adni. Ekéje itt ott egészen fa; boronája¹⁾ egy csomó nyírág legyező alakban összekötve, arra végig ráterül a leány vagy asszony, az apró ökör húzza, a nyírág pedig, úgy szólva megsepri a helyet, aztán van termés olyan, a milyen.

Legkedvesebb foglalkozás a havasban a pásztorkodás. Ez a mőcz legtermészetesebb mestersége; minden egyébre a szükség vitte, kényszerítette és tanította. De hát kedves dolog is az! Nap-pal sütkérezni a nap melegében, fürödni a legtisztább patakokban; szívni a legozondúsabb levegőt, gyönyörködni ezer virágban, a feny-

¹⁾ Románul: grapă, az albán krábë-ből; a román akadémia szótára szerint latin eredetű szó; spanyolul: grapa. Cihac és Mikl. szláv eredetűnek tartják.

vesek zúgásában; mászni szikláról sziklára, közel lenni az éghez, szabadnak lenni! Éjjel meglesni a fű növcset, gyönyörködni az ég milliárd csillagaiban, kutatni azok titkos útait, gondolkodni, mélyen álmodni — ez való a mócz természetéhez! Csak hogy ez élvezethez nem igen jut; az erős munkás kéz nem nélkülözhető.

Leginkább gyermekek és felnőtt leányok pásztorkodnak; ezek inkább nélkülözhetőek. A leány-gyermekek azonban itt sem ülnek tétlenül; meredek szikla-fokon, fenyő árnyában ott ülnek, szorgalmasan varrva; le se pillantanak az utazóra, annyira nem kíváncsiak. Bezzeg nincs úgy ez a Mezőségen! Ha egy kocsi végig robbog a falun keresztül, az egész falu népsége ott van a kerítésen.

Mikor aztán a nap eltűnik a havasok csúcsai között s beáll az est, a pásztor-leány előveszi tulnikját¹⁾, a havasi kürtöt és belefű. Az a kétméter hosszú, különös alkotmány, a mócz leány kezében varázs eszközzé válik; csak a mócz leány tudja a tulnikot kezelni.

Hallotta-e már valaki ezt a havasi kürtöt szólni? Nincs divatban sehol csak a móczok között. Nem is dal az, nem is hora... Ez a havas fülemiléje. Elhallgatnád egész éjen át s nem tudnád megúnni soha se! Egy panaszos szívnek ezer sohajtása; egy tépelődő agynak ezer gondolatja; egy beszélő hangáradat, melytől visszhangzik mértföldekre minden bércz; varázserővel köti le a hallgató figyelmét; — készíti az embert, hogy fusson a hang felé; bűverővel vonzza magához közelebb és közelebb; minden hangárnyalatot megértesz, minden gondolatot kitalálsz; minden keservet fölismersz, — azért hallgatnád elsoká, soká!

Honnan meríti a mócz leány a gondolatoknak olyan mélységét? Honnan, kitől tanulta az érzést aként beleönteni a havasi kürtbe, hogy azt minden ember megértse? Ez a móczleány titka; ő se tudná megmondani. Ő is csak érezni, de megmondani nem volna képes. A móczleány a havasi kürtbe önti bánatát és örömet... neki nincs zongorája, — más hangszere, csak ez. Nem fű ő abba már komponált dalokat; nem való ez eszköz ilyen másolatokra!

¹⁾ Tulnic (máskint bucin) = porte-voix = szócső, messzeszóló kürt = tuba stentoria. Szláv eredetű szó. 1848-ban, de már 1784-ben is tulnik szerepelt trombita helyett, a havas népet ezzel szólították fegyverre, vagy gyűlékezésre.

A havasi kürt nagy szerepet játszik különben is a mőczok között. Annak hangjával figyelmeztetik egymást a pásztorok; ezzel jelzik az erdővédek közeledését, hogyha az állatok tilalmas helyen járnak; ezzel kérnek hazulról ételt, ezzel vallanak az ifjak egymásnak szerelmet; ezzel töltik éjszakánként, sőt nappal is idejüket.

A juh, kecske, ló, apró mokán tehén, ökör, szerte kóborolnak a havasok oldalain, gazdag legelőt, friss forrásokat, árnyékot keresve. Most már több tekintettel vannak a fenyves erdők iránt, mert hajh! szigorú büntetés vár a gazdára, hogyha rajtakapják!

Ha takarmány nincs s kemény télre számít a mőcz, — elvándorol nyájával őszkor a Mezőségre, bevásárol ott helyt takarmányt s ott telet egész családjával. Ez gyakran megtörténik, mert takarmányától s legelőjétől megfosztják nyáron át a Bihar-felőli részekből beözönlő nagyszámu juh nyájak, melyeket kibérelt területeken a csobánok¹⁾ sokasága ott őriz. Ezek a csobánok gyakran követnek el büntényeket, mi által a mőczok becsületében nem csekély mértékben gázolnak. Úgy vándorolnak a csobánok juhnyájakkal Erdély délibb részeiből Dobruzsába, melynek éghajlata e célra igen alkalmas, mivel a tél alig tart 5—6 hetet²⁾, az állatot a kemény tél meg nem soványítja; sok takarmányt az állat nem fogyaszt, az egész telet, úgy szólva, legelőn töltheti.

A tejből leginkább vaját és turót készítenek s messze piacokra viszik értékesítés végett. Különös szokás a csobánok között az, hogy a míg a tejelés tart, inget nem változtatnak; azért az oly zsiros, oly fekete, hogy azt sem lehet tudni minő anyagból áll. Úgy tartják, hogy a juhok jobban tejelnek. A juhász-kutyák nagy sokaságát az úgynevezett zárá-ból³⁾ (savó) hízlalják, mely rendszeren az ő részükbe jut. E kutyák annyira okosak, hogy ké-

¹⁾ Románul: cioban; a török tchobânból; francziául: berger = juhász. A mőcz sok nevet ad juhának: albă, sură, brumată, brează (fekete alapon fehér foltokkal, ha bir); bălțată (gallérral a nyakon); cacioră (ha két színű); pinteanogă (folttal a lábszáron); cucuiată, ciulă (rövid füllel); ochescică (ha szemei körül foltos) stb., aztán úgy szólítja: „Hăi! cucuiată! v. albă!

²⁾ Burada Todor: O călătoria în Dobrogea. Jași 1880. lap: 8.

³⁾ A juh tejet megaltatják, így nyerik a sajtot — caș —; a megmaradt savót — zără — kifőzik, így nyerik az ordát — urdă —; a megmaradt lő a kutyáké. Néhol ezt erjedni engedik, megsavanyodik (ekkor zăr) és ekkor a bőjtős ételek megsavanyítására használják eczet helyett.

pesek a nyájakat arra terelni, a merre a juhász óhajtja; a mellett húségesek, éberek, a nyájtól soha el nem távoznak. Nem egyszer kelnek síkra a farkasokkal is. Strunga-nak¹⁾ hívják a juh aklot, (a latin stringo-ból) juhak számára bekerített helyet, itt fejik s ide terelik éjszakára a juhokat.

A csobánok különben igen szivélyes emberek; daczára, hogy templomba nem járhatnak, vallásosak és szivesen megvendégelnek bárkit is, a ki csak kunyhójukba vetődik. Hát hogyha még dohányt kapnak cserébe? akkor van ám nagy becsület.

Sokan a móczok közül a bányászattal is foglalkoznak; Bucsum, Kerpenyes, Bistra, Szohodal, stb. községekből nem egy ember keresi mindennapiját az Abrudbánya vidéki bányákban. A mócz jó bányamunkás, bátor és kitartó.

A mócz szeret még vadászni és halászni is. Efféle dolgokat azonban csak vásár- és ünnepnapokon enged meg magának. Mindkét foglalkozásra ráutalta őt a természet. Láta erdőségeiben az őzöt, a vaddisznót, a fajdkakast, birni óhajtotta s húsából enni vágyott; patakjaiban a pisztráng hemzsegett. Kitanúlta mindezeknek természetét és furfangját s ismereteit vadászat közben értékesítette. A mócz a régi világban hajtó szerepet játszott az uraságok vadászatain, fegyverrel csak a legkitűnőbb lövőket látták el. Pedig a mócz, ha nem lesz kitűnő puskás, a vadászatot abban hagyja. Nem szeret közepes ember lenni. Vadászatra utalta őt a sok kártékony állat is, minő a medve és a farkas; medve most már ugyan nincs; legfennebb egy-egy itt-ott, de a farkas bővében van még, hiában pusztítja, mert nem apad.

Legkedvesebb hala a pisztráng²⁾; nem sokat teketoriázik vele a mócz; nem csalja ál-bogarakkal, minden évszakban puzta kézzel fogja. Végig megy a patakon, megismeri a követ, mely alatt a pisztráng nyugszik; benyúl utána s kiveszi. Hala is kevés van a havasnak — a tutajozás elriasztotta, részben előlte a halállományt. A háló — haláu —, szigony, horog — cârlig v. undiță — szintén halfogó eszköz itt; az Aranyosmentén még használják a vetőhálót is — prască — gyakran csónakról. Néhol a

¹⁾ Cihac szerint ez is szláv eredetű szó, de nincs igaza.

²⁾ Ebből: pestriț, pettyeggett, románul: păstrav; a szláv pistru, pastrva-ból.

vizet az egész patak, vagy folyón át itt-ott egymás mellé rakott kavicsokkal megduzzasztják, úgy hogy a hal felfelé úszni nem képes, az ilyen kőgátak alá sok pisztrang huzza meg magát, mikor aztán egyenként kezével kiszedegeti őket. Hálóval a halászat akkor foly, midőn a folyók és a patakok megduzzadnak, zavarosak; szigonynyal és horoggal, mikor a víz tiszta.

A román ember, mint emlitém, heverő napjait használja fel a halászatra — pescuit — vagy estvéit, néha böjt előtti napokon is rászán egy-egy órát, hogy böjtös eledele legyen.

Mindezek azonban nem biztosítják a mócz lételét; a fa és a fa, a fenyő¹⁾ az ő éltetője; ha neki nincs, van a kincstárnak. Különben ma már meglehetősen rend van e tekintetben is; olcsó fáját megvásárolja a kincstárnak, megdolgozza s hús hasznot belőle. Mindenféle faedényt készít a mócz; különösen Skarisora jelskedik ez iparágban. Különféle csebrek, kádak, kártyák, nagy mennyiségben készíttetnek, bejárják ezekkel az egész országot; jó piacokat keresnek fel s értékesíteni igyekeznek a legjobban. Albák, Csértés és Szekátura népe zsendelyt készít, azzal járja be az országot; más községek épületfákat, deszkát hordanak szét, tengelyen leginkább, mert a tutajozás itt egészen a kincstár kezében van. A férfiak nagy része tutajos; erdőmunkások a kincstárnál, illetőleg a kincstár vállalkozóinál; ők látják el Torda kincstári faraktárát tűzifával s a vállalkozók deszka-gyárát tönkökkel. Négyöt ezer öl bükkfát dobnak be évenként az Aranyosmellék patakjaiba és roppant mennyiségű tönköket, a Bisztra vizébe, melyek az Aranyosba szakadván be, ennek vize megdagad a nagy területtől és sok helyt a partokon tetemes károkat okoz. A kincstár e károkat bizottságok által megállapítja és kiegyenlíti. Csekélyebb vízállás mellett a lupsai és a lunkai vízduzzasztókkal segítenek az úsztatáson.

A százados fenyőt könnyű szerrel levágják embermagasságnyi törzsből; a munkás nem szívesen hajol; fejszéje úgy is nehéz. Mikor lehull a derék fa, akkora zajt csinál, hogy reng beléje a havas; zuhanása közben összetör mindent, a mi eleibe akad, a resegés és a ropogás, mintha csak erdőpusztulása volna. Aztán megtisztítják az ágaktól, kellő hosszúságokba felvágják; az egyes

¹⁾ Románul: brad, abies, pinus, albán elemnek tartják a román nyelvben.

kimért darabokat pedig roppant kínnal és fáradsággal lefelé húzzák, taszítják a patak medrébe. Itt tutajba¹⁾ kötik, alkalmas vizet várnak s ekkor elindulnak. Mikor a vizek megdagadnak, nagy öröm van az egész havasban. Futárok járják be a helyeket, hogy a tutajosok ide, vagy oda gyűljenek, mert indulás lesz. A mócz felpakol, betarisnyál és megtelik az ő lelke örömmel, hogy indulhat le a czárába, a hol jól élnek az emberek. Örvend, hogy dolgozhatnak. Hanem hát erősnek és ügyesnek kell lenni a tutajosnak. Ismernie kell minden gűbbenőt, a víznek természetét, hogy mindig a víz árjában — în matca apei — legyen, különben a tutaj könnyen homokot ér, aztán vége a további haladásnak.

Mikor elindulnak a tutajok, egyenként indulnak el, mindeniken 2—3 ember van; egyik a vezető rúdat, a másik hátulról kormányozza a tutaj irányát. Ha nagyobb vízbe érnek, két-három tutajt kötnek már össze; az összekötés a víz mélysége szerint szaporodik, úgy hogy némely helyt, például Várfalván már 2—250 részből áll egy-egy nagy tutaj. Ekkor már kényelmesebb dolguk van a tutajosoknak. A hosszú alkotmányon még kis deszka-bódét is emelnek, eső és nap ellen így védik meg holmijukat; tüzet is raknak rajta s annál ételnemüiket megkésztetik. A nagy tutajnál 2—4 ember van csupán állandóan foglalkozásban. Megesik igen gyakran az is, hogy a víz tutajozás közben megapad, ez már nagy baj, mert ilyenkor a tutajt kikötik, maguk a munkások pedig — ha csak hamar bővizet nem várnak — haza szélednek. Néha, nagyobb vízállásnál, egyes magasabb gátaknál, a tutaj össze is törrik, ha nincs jól összekötve; ilyenkor emberélet is esik áldozatul, az épület fát pedig elsodorja az ár. A gátaknál különös vigyázat szükséges; a lebukó tutaj a víz alá merül s így, ha nem tartja a vezető magát erősen, könnyen a víz alá kerülhet.

Mikor a tönköket s a tűzi fát bevetik a vízbe, e tömeget az Aranyos nem képes Tordáig lehozni — felerésze itt-ott a partokon marad. Száz, kétszáz ember aztán ilyenkor 3—4 hétig állandóan a vízben dolgozik; a parton maradt, vagy itt-ott megrekedt fákat vas-szigonyokkal betaszítják ismét a folyó árjába. Kezdik a munkát a folyó azon partján, a hol az első bevetés történt s

¹⁾ Románul: plută, a szláv plavatiból; — lennele plutesc = a fák úsznak; plută = úszó facsomó, tutaj, francziául: flot.

lejjőnek rajta Tordáig. Az ilyen munka igen lassan foly és felette fáradságos. Inkább szereti a mócz ilyenkor a hideg, mint a meleg vizet, mert úgy tartja, hogy a meleg víz inkább előidézi a köszvényt s a többi bajt testében, mint a hideg.

Nem megvetendő hasznot huz a mócz az abroncs — cerc — készítésből is. Leginkább Ponorel és Vidra népe foglalkozik e mesterséggel. Az egész könnyü dolog és tőke befektetést nem igényel. Mogyoró fából a mócz megkésztit egy csomó abrancsot, azokat felrakja apró lovára s elindul; ő gyalogol lova mellett. Ennyi az ő egész befektetése. Faluról-falura, városról-városra jár; elindul a havashól májusban s visszatér oda julius vége felé; akkor is csak épen lerakja pénzét, ellátja, megnézi családját s ismét elindul. Aztán télen át nem kóborol. És furcsa, 50—60 drb abranca soha sem fogy el; minden nap feldolgozza felét s a szám még is állandóan megmarad. Gondoskodik magáról, mint a székely. Utja elvezet erdők szélén, ilyen helyeken estvénként el látja magát kellő abranescsal, lovát a szükségesekkel s reggel pitymalatkor tovább áll. A borvizes székely se szokott szénát venni soha.

Ki ne ismerné a szenes oláhot? Csakhogy a mócz nem jó le Kolozsvárig e cikkével, Kolozsvár városát a gyalui havasok már puhább népe szokta ellátni szénnel. A szénégetés szintén fontos kereset ág, a havasi népnél. Közeli városokon házról-házia jár szenével a mócz s kiáltja: Hai la cãrbuni! Jer a szénhez!

Mint ácsok, a móczok utólérhetlenek. Ők építik fel házaikat, pajtaikat, csúreiket, iskoláikat, templomaikat. E téren sokat tanultak a badeniektől. Mintegy 200 badenivel szerződött volt kormányunk a 70-es években, némely kincstári faépület építésére. Ekkor készültek a tordai faraktári épületek, az erdősz lakok Bisztrán és Albákon. Gyönyörű épületek ezek; tiszta, pontos, csinos munka. A móczok meglesték a badeniek titkát s most hasonló épületeket képesek építeni.

Akárhány mócz, mint ablakos, üvegedény árus, a drótos tótok módjára, bejárja az országot s pénzt keres.

A móczra nézve nem akadály a távolság, elmegy ő bármily messze földekre, még Romániát is felkeresi néha-néha.

Mindezek eléggé tanusítják a móczok életrevalóságát és munkásságát.

A nők sem állanak hátrább szorgalom és ügyesség dolgában. Gyapjúból, kenderből, lenből a háztáj minden ruha- és fehérnemű szükségletét előállítják. Soha sem lehet látni heverő havasi nőt; még ha megy gyalog avagy lóháton, akkor is fon; egyetlen perczét sem fecsérli el. Nem is tudná másként előteremteni a szükséges elegendő vásznót és gyapjú-posztót. A férfiak nehéz munkával foglalkoznak, sokat szaggatnak; a nő is sokat elvisel, mert télen-nyáron harisnyában, jól felöltözve kénytelen az időjárás szélysége miatt, járni. Nagy szégyen a mőcznéra, ha vásárolni kénytelen fehér- vagy ruhaneműt; pénzt csak épen keszkenőért ad, minden egyéb az ő keze munkája. Még a színezést is ő eszközli; kiválóan ügyes a színek előállításában; e czélra leginkább növényeket használ, igen kevés ásványt.¹⁾ A románnő, mint általában a románok, szereti a fehér, veres, sárga, kék és zöld színeket ruházatban. E színekkel varja ki ingét, ha fiatal, és feketével, hogyha öregrendű. Szöni, úgy sző, mint a takács. Egyszerű az ő szövőszéke, nem olyan tökéletes, mint a minőket a kormány által felállított szövődékben lehet látni, de hát azért, habár lassabban, sokat és szépen dolgozik.

Nagyon ajánlatos volna, hogy a mőczok között, például Topánfalván, egy hat hónapos szövődei tanfolyam nyitassék s közöttük meghonosítanak az újabb szerkezetű szövőszékeket. A derék mőcznők bizonyára felhasználnák a kedvező alkalmat. Ők, a kik az időt pénznek tartják, mint az angolok, a legnagyobb hálával fogadnák a kormány intézkedését.

Mihelyt akkora a mőcz gyerek, hogy már nem fél a bogártól, s annyi ereje van, hogy letapadhatja azt, már foglalkozik, már pásztorkodik. Tart e mestersége tizenhét éves koráig, a mikor aztán nehezebb munkába vág és a szülőnek segédkezik. A leány szintén hasonló mesterségen van, csak hogy ő ezt úgyszólván addig folytatja, a míg férjhez megy; e mellett elvégzi a házi teendőket is.

Szolgálni sem a mőcz fiu, sem a mőcz leány nem megy; nem szeretik ők a szűk látkört. A katonaságtól a mőcz fiu azért irtozik; sok is e miatt az öncsonkítási eset.

¹⁾ A ki általában a román nő színezési tudományával alaposan akar megismerkedni, vegye elő Marián Flavián Chromatica poporului român Bukarest, 1882.) című felette érdekes és tanulságos művét.

Jelen voltam 1882-ben, Topánfalván, egy sorozáson. Szkari-sora és Nyágra előálló legényei közül tizből 3—4-nek volt levágva jobb kezén a mutató-ujj; igen soknak lábujjai, egyik másik lábbon, egymásra növe, oly különös módon, hogy ezáltal hosszabb gyaloglásra az illető képtelenné lett. Az öncsonkítás csecsemő-korban történik, 20—25 év előtt ama két községben, úgyszólva, általános volt. Most már mind ritkábbak az efféle esetek; most például a mócz nem igen gondol arra, hogy testében kárt tegyen, miután tudja, hogy úgy is beveszik; a katonáskodás nem tart oly sokáig, mint a régiebb időben.

III. A móczok szokása, erkölcse.

Bisztra egészen, Kerpenyes félig a görög katolikus egyházhoz tartozik; Alsó-Vidrán és Csertésen is van még néhány katolikus család, a többi község lakossága a görög keleti hitfelekezethez tartozik.

A mócz istenfélő, vallásos. Ismerkedjünk meg vele bánatában.

A tiszta víz és a levegő daczára sokféle ragályos betegség üti fel tanyáját a havasban. Roncsoló toroklob, himlő s a kolera is nem egyszer pusztít ezen igen egészséges helyeken. Különösen a tüdőlob szokta megtámadni a móczot; a fáradság, kimerültség, ruhátlanság, s az ez uton támadó hülés, továbbá a csömör okoz sok bajt. Orvost nem igen vehetnek igénybe; segítnék magukon a hogy lehet, kenés, dörgölés, ráolvasás, stb. által; a szesz, vagy eezet igen jó szolgálatot tesz akár hányszor. Az úgynevezett hektika itt nagyon ritkán fordul elő.

A móczné gondosan ápolja betegét s a mennyire a körülmények engedik minden jóval ellátja; az orvosi segély hiánya miatt nagy az elhalálozás.

Megigézés (deochiu), megrontás nagy szerepet játszik a móczok között. Ezekkel szemben szenes vizet s száz meg százféle ráolvasást, kuruzslást, hocus-pocust használ.

Látott-e már valaki havasi temetést? Ha temetést nem is látott, de arról még is hallott, hogy a román pap egy-egy temetésért ökröt, tehenet, vagy nagymennyiségű pénzt, például 40—50—100 frtot követel.

Engem ez az eljárás felbosszantott s feltettem magamban, hogy utánna járok, ha vajjon igazak e vádak? Igazak voltak; hanem arról is meggyőződtem, hogy a román pap teljes joggal cselekedhetik így.

— Azt jól tudod uram — mondá nekem az egyik román lelkész — hogy nekünk a papságért semmiféle fizetésünk nem jár a hitközségtől; a hitközségnek összes vagyona néhány holdnyi földből áll, a mi itt tulajdonképen csak legelőnek használható. Azt is tudod, hogy a havasban a lelkész ott van a családban, mindegyre keresztel, vigasztal és esket. Mindezekért nem szokás fizetni. Így a mócznak egész életen keresztül a pap ingyen végzi funkcióit. Neki is élni kell pedig; az a néhány mise, az a pomána, a mi tulajdonképen *preskura*¹⁾ adásban nyilvánul, nem elégséges arra, hogy a pap megéljen, abból családot tartson fenn, gyermeket neveljen. A családdal a pap a sir előtt számol el. Ha a családfő, az asszony, vagy a család jelentékenyebb tagja halálozik el, beáll a számadás órája. Ilyenkor a pap egy életen át ingyen teljesített szolgálatokért követel, vagyoni állás szerint, a szegényeket úgy is ingyen temetjük. Ilyen itt a szokás, a nép hozzá szokott; a családfő hitelbe dolgoztat — úgyszólván — s csak halálakor fizet.

— Igaza van, lelki atyám! — felelém -- mert hát a papot sem a gólya költötte ám.

Ezért a móczok között leginkább oly lelkészeket választanak és alkalmaznak, a kik valamely községben vagyonnal bírnak; a községek elküldenek egy-egy ifjút a papi-pályára, hogy aztán lelkészök legyen. Ha a papnak fia van, rendesen az a választott.

A lelkészeket illetőleg értelmes, művelt emberek s többnyire rendezett vagyoni viszonyok között élnek. Mint általában a görög keletieknél dívik, hosszú gondozott haját viselnek. A mócz a nagyvilágban jártas ember lévén, habár nagy tisztelettel viseltetik papja iránt, neki még sem engedelmeskedik feltétlenül, mint akár a Mezőségen is tapasztalható. A mócznak már nézetei vannak és gondolkodik, még pedig helyesen a világ folyásáról, azért ő vele mindent elhítenni nem lehet. Történetéből tapasztaljuk, hogy midőn válságos állapotok közé jutott, a móczot nem papja vezette; ő

¹⁾ A szláv *proskura*-ból, pain bénit, szentelt kenyér. Topánfalván a vasár- és ünnepnapokon beadni szokott *prescurák* száma felmegy 20,000-re is, per 2 krral is 400 frt, a *prescurákból* kap a kántor is.

saját kebeléből alkalmazott egyéneket arra, vagy ezek ő maguk váltak ki, de papot e nép nem igen szeretett a maga sorai előtt.

Hanem hát térjünk át a temetésre.

A havasban nincs temetkezési intézet, sem szomorújelentés. A szomorú-jelentő futva járja be a havasrészeket, tudtul adandó a rokonoknak, jó ismerősöknek, hogy ez, vagy amaz elhalálozott. Az ilyen futár mindenütt elmondja minők voltak az elhunynak végpercei, mit mondott, mit óhajtott utóljára?¹⁾ hogy mire elvégzi kötelességét a havasban, már majdnem minden részletet ismernek, egész mesék keletkeznek, a melyeknek természetesen sok a változatuk.

Négy gyalult, vagy gyalulatlan deszkát szegeznek össze jó erősen, abba fektetik a halottat. A koporsóra a diák, vagy maga a készítő, ha tud írni, rá írja tentával, veres vagy fekete irónnal a halott nevét; festett koporsóval csak a gazdagabbaknál találkozunk.

Az érdekeltek megsiratják keservesen; elmesélnek róla mindent; ki a mit tud életéből előáll vele, hogy ekkor vagy akkor, itt vagy ott, így vagy úgy cselekedett; természetes az is, hogy minden historia, elbeszélés az elhunyt javára, szépítve mondatik el.

Aztán a koporsót, még nyáron is, felteszik a szánra; vagy lóhátra kötik, csúsztatják, hurezolják, viszik meredekeken át, egyik havasról a másikra, messze földre; néha két-három mértföldnyi távokra: a templomhoz, mely körül a temető fekszik. Bárhol haljon is meg a mőcz, szentelt földben akar pihenni, a templom körül rendesen elterülő temetőben.

Közvetlen a koporsó után sir az özvegy olyan keserves hangon, olyan hanghordozással, minővel az ember csak a románoknál és ilyen alkalmakkor találkozik. Vészt, pusztulást, enyészetet jelent ezen sirva-jajgató éneklés. Az ily jajgató-sírás meg van a szláv népeknél is, különösen a bolgároknál.

Mikor a templom tornyából meglátják a menetet, elkezdődik a harangozás és tart néha 2—3 órán át, míg csak a menet a temetőbe nem érkezik, melynek kapujában a pap várakozik. Itt

¹⁾ „Cu limbă de mörte“ = haldokló nyelvel. Ez felette fontos rendelkezés a románoknál s azért igen nagy tiszteletben tartják.

két rudon négy férfiú veszi át a koporsót, a sirig kétszer-háromszor, tizenkétszer is leteszik, minél vagyonosabb a halott, annál többször, a mi azt jelenti, hogy felette nehezen válik meg övéitől. A pap mindannyiszor megáldja, imát mond felette.¹⁾

A sir, mely keskeny s alig méternyi mélységű, szokásos módon szenteltetik be, aztán abba leeresztik a koporsót, de úgy, hogy a halott feje napkeletre legyen; minden ember felvesz egy göröngyöt, megdicsérik a jó, kényelmes sirt, a göröngyöt a koporsóra vetik s mondják:

Legyen könnyű felette a por!

Az isten nyugtassa meg!

A fejfa nagyon egyszerű; feketéire festett, kisded fakereszt az egész. Egy pár községben, például Albákon, divatban van az, hogy az elhunyt nevét, halála évét kőlapocskára rávésik, vagy kis falapítóra ráírják s azokat oda függesztik a templom külső falára; a templom falai alig látszanak aztán e lapoktól, melyeket a kegyelet és az istentől való félelem inkább megőriz.

E szokás különben a román ember azon balhitén alapszik, hogy minden eresztisztátalan hely, csak a templom eresze nem az. A házak ereszeibe vonják meg magokat a gonosz szellemek, mint például miket a román nép *Strigoia*, *Frumosele*, *Maiestrelé*, *Vintose*, stb. neven ismer.²⁾ Egyáltalában nem jó ereszt alatt aludni. *Cantemir Demeter* említi, *Descriptio Moldaviae*³⁾ című munkájában, hogy a cölusérek, midőn helyről-helyre táncolni jártak, mindig a templom ereszei alatt háltak, mert e helyek tiszták s minden gonosz szellemtől mentesek.

¹⁾ A román temetési szokásokat hiven és részletesen leírta különben: *Burada T. Datinele populului român la înmormântări. Jassi, 1882.* A mőcz temetési szokása nem sok változatot mutat.

²⁾ Lásd ezekről: *Sainean Lazar, Jelele. Bukarest, 1886.* Ezen név alatt csoportosítja a román az összes szél, levegőbeli rosz szellemeket, melyek az embert megrontják.

³⁾ *Demsusián Aron* fordításába s a román akadémia kiadásában megjelent. *Bukarest, 1875.* 141—142. lap. *Călușar, cölusér Cihac* szerint a kötéljáró, vagy tánczos magyar szóból ered. *Laurián* szerint román szó: *salius, saltor*-ból; *callisalii*-ből származtatják sokan. Ezen tánczosok főnökkel (vátav, a római vatesből) bírnak; ez parancsol, ez rendezi a tánczot. A kalusert szépen leírja *Dózsa Dániel Kornis Ilona* című regényében.

Ezen balhit szerint az elhunyt fejfája is olyan helyre teendő, mely állandóan szent és tiszta legyen.

A temető, például a gonosz szellemektől meg nem kíméltetik, sőt az gyakran gonosz lakókkal is bir. Ilyenek különösen azok, a kik kereszteleetlenül halnak el: a csecsemők; ezek eltakarításuk után 7 évre, különösen Szent-György nap táján, éjnek idején kibújnak sirjukból s háromszor kiáltják: Botéz! (azaz: „kereszttség“), ha meg nem hallja őket senki, gonosz szellemek válnak belőlük, ezeknek neve: Moroi. Nagy szerepet játszanak a román nép hitvilágában.¹⁾

A temető egyik—másik sirjánál látunk aztán a héjától megtisztított hosszú, fiatal fenyőfát beszúrva. A havasi rajzmesterek minden tudománya összpontosúl azon bicsokkal készített czirádákban, melyek a fán díszlenek. Minél kedvesebb, erőteljesebb, szebb volt a fiatal lány, vagy ifjú, annál derekabb a fenyő is s a czirádák is annál pompásabbak. Ott lóg legtetején a szép piros selyem, vagy olajos keszkenő, virág-csokor, mintha csak zászló volna. Gyönyörű szokás ez a román népnél, a havasi mócnál.

Mikor az ifjú legény behunyta szemeit, legények, leányok együtt elmennek a fenyvesbe s kiválasztanak valamely szép sugár fenyőt, levágják. A mint a fenyőt hozzák lefelé, a csoport a következő éneket éneklí:

— Drágalátos fenyő!

Ugyan mi sors ére,

Hogy a sziklás hegyről

Leszálltál az érbe?

— Nem volt ez a sorsom!

De hozzám jövének,

Valami legények,

Mind hajadon fővel,

Kezökben fejszével.

Leterítni vágytak,

Fejszével levágtak.

Azzal dicsekedtek,

¹⁾ Marian Flavian: *Albina Carpatilor*. 1879. 86. lapon a Moroi-okról érdekes tanulmányt közöl.

Hogy majd elültetnek,
 Falu közepébe,
 Forrás közelébe.
 Virágos kertágyba —
 Válogatott földbe.
 Ime elültettek,
 Szomorú fejfáához,
 Szép legény sirjához.

— Drágalátos fenyő!
 Ne búsulj már azon,
 Ne búsulj te nagyon, —
 Mert van a legénynek,
 Drága édes atyja,
 Szerető jó anyja,
 Sok édes testvére,
 Unoka nővére,
 Összegyülnek majdan,
 Könyük fog áradni:
 Nem fogsz elszáradni.

Mikor aztán a csapat a halottas házhoz megérkezik s a fe-
 nyőt tisztítani kezdik, a következő sorokat éneklük:

— Drágalátos ifjú!
 Nem tetszik, nem tetszik,
 Hogy a felesége
 Ugy felnyúlt az égbe!
 Hogy szirt volt hazája,
 S fejsze a halála!

— Drágalátos ifjú!
 Nem tetszik, nem tetszik —
 Milyen a ruhája,
 Zöldág a ruhája!
 Nem tetszik, nem tetszik,
 Hogy a felesége
 Drága szép köténye
 Tarka a levéltől!

A fenyőfa egyáltalában nagy szerepet játszik a havasi ember életében. Az neki a tejelő tehene, a mindennapi kenyere. Sajnos, hogy nem tudja megkimélni.

Sok mindent beszélnek a fenyőről.

Midőn Szűz Mária a Golgota hegyét megmászta, hogy a felszített Megváltót meglássa, édesen pihent a fenyőfa árnyékában. Mária ezért megáldotta, azért e fa tűlevelei állandóan zöldek.

A fenyőfa ágai mintha megannyi csap volna a törzsben. Honnan van ez? A legenda úgy tartja, hogy a sátán megharagudott volt a fenyőre miért mindig zöld? Feltette magába, hogy kipusztítja, elszáritja. Fogta magát és köröskörül nagy vasszegeket vert a törzsbe. Hanem a fa meg lévén áldva, az isten úgy rendelte, hogy azon szegek fává változzanak át.

A legenda szerint, az ördög annak idejében kecskéket őrzött volt. Egyszer a kecskékel kóboroltak, hogy az ördög nem tudta hol vannak. Kis szegeket vert tehát a fenyőbe, s azokon felmászott, hogy utánna nézhessen állatjainak. Nem tetszett ez az Istennek s úgy rendelte, hogy az ágacsok keresztalakú hajtásokkal birjanak. Felérvén a fenyőfa tetejére, az ördög meglátta itt a keresztalakot, megijedt, ijedtében lebukott s oly fekete lett, mint a szén.¹⁾

Minden templom tornyában ott függ a toka.²⁾ Néhol kettő van, egyik vasból, a másik fából. Az istenházába a harang-szó mellett még tokával is hívják a hiveket. Különös szokást képez Topánfalván a toka-őrzés.

A helység ifjúsága husvétot megelőzőleg egy héttel, tanácskozásra gyűl össze, rendesen a szabadban. Közakarattal, rendesen felkiáltás útján, egy kapitányt választanak, kinek vezetése alatt foly minden ezután következő cselekmény.

Husvét szombatján a legények a templom udvarán vannak, a toronyból lehozzák a tokát s felállítják. Hosszú boronát mélyi-

¹⁾ Lásd: Burada Todor „Datinile“ stb. Jassi 1882. 27 és köv. lapjain. Albina Carpaților 1879—80. évfolyam. 88 lapon Marián Flavian cikkét, vagy Hasdeu B. Cuvinte din betrani. Bukarest, 1880. II. kötet 713. és következő lapjain. Hasdeu: Istoria critică. Bukarest, 1874. II. k. 64—70 lapokon.

²⁾ Románul: tocă, magyarul toka, asser pulsatorius; templom tornyában felakasztott fa- vagy érczlap, melyre szintén fa-, vagy vascákánnyal ütnek. Használják ezt a bányászok is munkára való felhívás alkalmával.

tenek a földbe, arra a tokát úgy akasztják fel, hogy az ütés következtében körben forog, azokkal együtt, a kik reá ütnek. A hét folytán a faluból házról-házra csupán e célra összekoldult fából máglyaszerű tüzet raknak s e mellett, a kapitány parancsa szerint, felváltva egyesek őrzik a tokát. Az eltávozottak csak annyi idővel rendelkeznek, a mennyi elégséges az étkezésre. Szombat délutántól hétfő délig terjed a toka-őrzés.

Ezen idő alatt a házas férfiak folyton a templom körül oládkodnak, hátha valami úton-módon, elalvás, vagy percznyi eltávozásból származó gondatlanság folytán, a tokát ellophatnák, ha ez sikerül, mi akárhányszor megtörténik, felviszik más templom udvarára, vagy valamely közeli hegycsúcsra s ott addig tokálnak vele, míg a legények élén a kapitány oda nem megy. Megjegyzem, hogy a toka csak akkor tekintetik ellopottnak, midőn azt a házas emberek rendesen felállítják s arra az első ütést megteszik. Ekkor a fiatalság köteles a követelt pénzüsszeggel, kalácssal, borral vagy piros tojással a tokát kiváltani. A váltságdíj a legények oda hordják a toka körül, a házas emberek megosztozkodnak rajta. A váltság-díj néha oly nagy, hogy az egész tokát el kell, hogy fedje a pénz.

Ha a legények észreveszik a toka-lopást, felállítását néha véres verekedéssel is megakadályozzák.

Mikor én Topánfalván időztem egyszer, a tokát házas emberek ellopták volt. Véres verekedés fejlődött ki, mely a házasok szétkergetésével és a toka megmentésével végződött.

Panaszra mentek a házas emberek. Panaszukat így kezdték:

„Mi ősi szokásunk saerint elloptuk a tokát,“ stb. A szolgabíró azonban békére intette őket s útasította, hogy ősi szokás szerint csak intézzék el ezuttal is az ügyet békésen egymás között, miután súlyosabb következményekkel az összetűzés nem birt.

A toka-őrzés idejének letelte után a réten, vagy a vásártéren kezdődik a nevezetes táncmulatság, melynek minden kigondolható költségét a fiatalság fedezi. Az ezen költségekre szükséges pénzüsszeget azonban a legények a kapitány vezetése alatt, zeneszó mellett, házról-házra járva, gyűjtik össze. Boldog ünnepet kíván a kapitány a háznépének, mondván: Három nap és három éjjel őriztük a szent sirt étlen és szomjan! Mit a házigazda megértvén,

pénzt csúsztat a kapitány markába; a hol pénz nincs, van kalács, bor vagy tojás. A leányos háznál a kapitány ráadásul piros tojást is kap gyöngéd figyelmeztetésül, hogy aztán a leányt meg kell tánczoltatni.

Néhol megtörténik az is, hogy a házigazdát nem kapják otthon. Ha a gazda mégis megjelenik, a zenét a kapitány elhallgattatja, a zenészeket maga mellé veszi, egy tányéron pohár borral az érkező felé közeledik s megkínálja őt. A vendég megissza a bort, a tányérra pedig szerényen egy forintot helyez.

Nagy szégyen a legényekre nézve az, ha a tokát ellopják. Ez esetben az ifjuság a rendezői tisztet elveszti, az feltétlenül a bobojokat (a házasembereket) illetvén; az ifjuság elveszti azt a jogát is, hogy a táncmulatság költségeit a faluban összegyűjttesse, így ha mulatni akar, a saját pénzén teheti csak.

Ünnep harmadnapján, a táncz bevégeztével, az ifjuság zenezővel tiszteleg több tekintélyes gazdánál, majd a főtéren a zenekar három-négy darabot eljátszik, a kapitány felköszönti a falu egész lakosságát s ezzel véget ér a tokaórzés s az azzal egybekötött időtöltés.

A topánfalvi ifjak ezzel a Krisztus koporsóját őrző katonák kötelességét teljesítik. E szokás nagyon régi.

Érdekes a mócznak étkezési módja is. Bőjtölni sokat bőjtől; különösen a husvét előtti nagy bőjtöt tartja meg szigorúan. Mint említettük volt, a mócznak, mint általában a román embernek, háromféle edénye van, u. m. spurcat — tisztátalan-, zsiros- és bőjtös-edénye. A spurcat-ból nem eszik; a bőjtös-edényt néha, ha megszorúl, zsiros edénynyé lépteti elő, azonban abban bőjtös-nemüt többé nem főz; a zsiros — édes — edényt pedig csak e czélra használja.

Mikor nem bőjtől megeszik a mócz mindenfélét, a mit más helyen is megszoktak enni. A húst rendkívül szereti, azért mert nem mindennap juthat hozzá. A kolbásznak, oldalasnak s másféle peccsenyeknek nagy embere. Különben turót vagy szalonát élvez.

A bőjt¹⁾ háromféle; van olyan bőjt, a melyben megehetni a tejneműeket, tojást, stb. a mócz ilyenkor csak épen a zsiros

¹⁾ Románul post, (bőjt, jeűne) a szlávon, vagy az orosz postü-ból.

dolgoztól tartózkodik; szigorúbb a bőjt, ha még a tejneműekhez sem nyul; még szigorúbb, ha csak kenyeren és vízen él; itt felemlíthetjük még a legbuzgóbbak bőjtölését, a mi nagy Pénteken szokott előfordulni, hogy egész napon át éppen semmit sem esznek. A buzgó mócz Nagyhéten kenyeren és vízen él; nagy része a másodrendű bőjtöt tartja, a tejneműektől is tartózkodván.

Ilyen bőjt esetén a mócz a következő ételekkel él: Sózott nyers káposztával — curechiu morat — és annak levével — móre — azt len vagy inkább disznótök-mag olajjal látja el; különféle sózott és olajos heringgel; másféle hallal, olajba megsütve, vagy vízben megfőzve; muşdeiu-jal,¹⁾ a mi nem más, mint összetört fohagyma vízben feleresztve, ezt mártogatja kenyérral v. puliczkával; tisăliţă, azaz, szilvaíz hasonló módon elkészítve, ebbe bele szokás aprítani a kenyeret; prune cu mălaiu (szilva máléval); mazere, fasóle, bob cu ceapă (borsó, paszuly, bab hagymával); málé-kenyér apróra aprítva s olajba keverve; vaczkor, borsó, paszuly, stb. megfőzve; mindenféle gyümölcs, aszalva, ha van; puliczka²⁾ tisztán, olajjal, káposztalével, muşdeiu-jal, stb. szóval a mócz a puliczkát kenyér helyett is használja; kenyere különben tiszta buzából, rozsból, vagy kukoricza lisztből — mălaiu — készül.

Igen pompás havasi étel a bálmos is, mit különösen a csobánok készítenek megaltatott júhtejből s kukoricza-lisztből.

Itala leginkább víz; a bort szereti; a pálinkát sem veti meg. Nagyobb ünnepek alkalmával a család czukorban pálinkát éget s ezt aztán a gyermekek is élvezik. Ha pedig valaki megfázik oly erősen, hogy bajtól félhet, vagy hideglelésben szenved, bort melegítnek s jól megborsolva adják be neki; az ilyen orvosságot különben nagyon szeretik.

A sok cseresznyéből pompás pálinkát szoktak készíteni. Korcsmában ünnepnapokon szeret éldelegni. Ilyenkor a mócz roppant

¹⁾ Ennek egész irodalmát lásd Laurian Glossariu. Bukarest, 1871. 387. 388. lapon. Szláv eredetű.

²⁾ Mămăliga, kukoricza lisztből készült étel, magyarul: mamaliga. A szerb mamaljuga-ból Cihac szerint. A román akadémia szótára szerint, román eredetű szó; olaszul: melliga. A magyar puliczkának is hívja, az olasz palentának. — Mălaiu = málé; kukoricza lisztből készített kenyér. Szláv eredetű szó Cihac s Mikl. szerint, a román akadémia szótára szerint e latin szóból milium.

beszédes és közlékeny; ha kissé be van kapva, nincs többé titok az ő szívében, minden az ajakán van. Dalol, tánczol, öleli társait s csókolja, valóban lelkéből mulat. A mit a havasban elkövetnek, a korcsmában megtudják; az ital kihajt minden titkot.

Ha a gazdasszonynak ideje van, a puliczkat igen jóízűn tudja előállítani. Az üstben fő a víz, beleteszi a kukorica-lisztet, aztán ha kissé főtt, a lisztet az üstben ketté hasítja, majd kereszt alakjában, némi fővés után megkavarja jól. Az üst tartalmát aztán tiszta kendőre leborítja; szétterjeszti palacsinta módjára; közepén jó bőven ellátja turóval, s néha zsirral, aztán összehajtja, hosszúkás kerek alakban összefodríttja s mikor ez készen van, czérnával felvágja darabokra s következik az étkezés; az forró puliczka a turót felolvasztja s ez az egész tömeget átjárva, igen jóízt kölcsönöz az ételnek.

Míg az étkezés tart, az asszony nem ül le; a nőnek állani szokás; a munkás, gondos nőnek mindig talpon kell lennie. Néhol, például Szkarisorán, az asszony guggalakban állítja gyermekeit maga körül s a háznál csak egy kalán lévén, az anya azon egy kalánnal a tálba nyúl s abból rendre táplálja gyermekeit. Ennek azon gyakorlati haszna is van, hogy sok kalán nem pusztul el a háznál; továbbá, hogy mikor az egyik gyermek a kalánnal falatot kap, a többi is mind nyel utána. Így hamarabb jól laknak. — Különben a jó módu mócz asztalnál a tálba először a gazda nyúl, azután az anya s úgy tovább a gyermekek.

Mikor tisztességben van valahol a mócz, például lakadalomban, úgy illik, hogy az asztaltól távol üljön; sokat kínáltassa magát; a leány plane, mikor a tálból vesz s falni akar, kissé forduljon el. Az étkezést emberi gyengeségnek tartják. Jó elhithetni a világgal, hogy nem éhes a gyomor, semmint móhon neki üljön valaki az ételnek az első kínálás után.

Ha itallal kínálják meg a móczot, mindig rövid áldást szokott mondani; szó nélkül inni nem illik; csak a paraszt tesz így; ha vizet iszik megfujja a pohár felületét, hogy lehulljon belőle a víz. Ez római régi szokás.

A mócz munka-napokon négyszer eszik, reggel nyolcz óra tájban, 12 órakor ebédel, utána kissé nyugszik; 5 óra tájban ozsonál és estve vacsorál. Télen csak háromszor eszik. Jókor fekszik és hajnalban talpon van.

Lakodalmi szokásuk elütő a többi románok hasonló szokásaitól.¹⁾

Az eljegyzésnél a pap is szerepel. Ott ül az asztalfőn. Kikérdezi az ifjakat, ha vajjon szeretik-e egymást? Egy nagy tálat hoznak azután tiszta búzával töltve, a pap keresztet csinál a búza felületén. Előveszi az ifjútól a gyűrűt s a kereszt egyik részén helyezi el a búzában aként, hogy az ki ne látszodjék; aztán a leányéval hasonlót tesz; egy Miatyánkot elmond, melynek utánna háromszor megforgatja a tálat. Ekkor a pap felszólítja a legényt, hogy keresse meg gyűrűjét. Természetesen ilyenkor az ifjú a leány, a leány pedig a férfi gyűrűje után kap. — Az eljegyzést *credință*-nak mondják.

Egy hét után a vőlegény atyja, násznagya elmennek a leány házába s viszik a vőlegény anyja által készített koronát. Ez téli-zöldből készül, a levelek között itt-ott egy-egy ezüst pénz és foghagyma czikk van. Gazdagoknál a korona (*cunună*) régi ezüst fémekből alkottatik. A megérkezők a koronát az asztalra teszik, kést és villát kérnek, azokat kereszt alakjában a korona alá helyezik; az atya felveszi aztán onnan a koronát és háromszor forgatja meg a leány feje felett, majd fejére helyezi az Atyának, Fiunak és Szentléleknek nevében! Ugyanekkor ígérenk a leánynak malacgot, vagy borjut, mit a násznagya a menyegző után azonnal tartozik átadni.

A leány bokrétát küld a vőlegény kalapjába, ezüst pénzből, csinált-virágokból, gazdagon felékesítve. Ezen tények után a viszony már felbonthatatlannak tartatik; az eljegyzéstől a koronázási tényig a gyűrűt bármely fél visszaküldheti.

Mit jelent a pénz és a foghagyma, úgy a leány koronájában, mint a férfi bokrétájában? A pénzt azért adják, hogy ezen időben egyik fél se lássson szükségét; a foghagymát azért teszik, nehogy valami ördögi mesterséggel irigyek a dolgot megronthassák. A foghagymaszag távol tartja a gonosz szellemeket.

A lakodalmat rendszeren vasárnapon tartják. Jókor reggel megindulnak a falúban s meghívják mindenkit, a kit csak meglehet. Mikor a templomozásnak vége van, a pap a vőlegényi házhoz megy; ott van már az egész népség; leülnek a hosszú asztalok mellé. A

¹⁾ A románok lakodalmi szokásairól irtak: Canilli C Povața românilui. Bukarest, 1884. Teodorescu D., Marian Fl., Alexandri Vasul s Cantemir D. Descriptio Moldaviae. Bukarest, 1872. 130 s köv. lap.

vornic (ünnepély rendező) megkínál mindenkit egy-egy pohár pálinkával s aztán kiáltja:

Nó! Elő a szakács a czipóval s a szakácsné a káposztával!

Tálalnak, jól esznek, jókedv kerekedik. Ebéd után, a vornic parancsára körülveszik a vőlegényt — mire — s ha a menyasszony — mireasá — a faluban lakik, gyalog, ha más faluban, lóhátra, szekérré kerekednek s megindulnak.

A menet megáll, mert a menyasszony kapuja be van zárva.

A leány vőfélyei belülről a külső vornichoz azon kérdést intézik:

„Kit kerestek itt?“ A vornic feleli:

„Felséges királyunk követei vagyunk! Keresünk egy zergét, hogy társául elvigyük uralkodónknak!“

Belülről: „Hogyha ti a király követei vagytok, mutassatok jelt a királytól!“

Ekkor felmutatják a vőlegény gyűrűjét. A kaput kinyitják, belépnek az udvarra, melynek közepén egy asztal áll, rajta egy tányérba tiszta búza, egy más edényben víz. Kettő megkerüli az asztalt, s az egyik leány vízzel, a másik búzával bepreckeli.

Hanem más baj is van! Az udvaron mélyen a földre ásva van egy mászó-pózna, fenyőből; tetején kalács, egy edénybe pálinka; a pózna fele zsirral van bekenve. Addig nem ülhet le a megérkezett rokonság, a míg közüle valamelyik fel nem mászik a tetőre s ott meg nem issza a pálinkát.

Ez a vár bevételét jelenti.

A vendégsereg leül az asztalhoz. A vornic kiáltja: „Hozzatok elő a sogorság lovait, zabolát szájukba, tövist farkuk alá, hogy jobban ehessenek!“ Jó aztán a pálinka.

Innen a templomba mennek, hol a pap az egyházi szertartást elvégzi. Mikor kijő a nép, vízzel telt kártyákat helyeznek a menet előtt, azokba apró pénzt szoktak dobni. Haza érve leülnek hosszan terített asztalhoz s esznek. A menyasszony fejét hosszú gyolcs kendővel — hobat — bekötik; az anya künn várja egy széken s az ajtón kijöve a menyasszony az anyja lábai alatt kénytelen kimenni. A míg az udvaron végig megy a kezében levő virágbotfélé (toiag) mind a feje felett forgatja.

A vőlegény házához érve, a vőlegény anyja kenyérral és sóval a pitvarban várja menyét; megcsókolja az érkezőt, beköti fejét vászonnal s kérdi tőle:

„Mit hoztál menyem?“

„Jó kedvet, anyósom!“ feleli a menyasszony.

A lakzi három napig tart. A második napon szűkebb körben mulat a család, 10—15-öt hívnak meg, ezeknek neve: *chefari*.¹⁾

Még több aprólékos vonásról kellene itt megemlékezni, a melyek a móczok lakodalmi szokásait élénkíteni szokták. Természetesen a czigány-zene és táncz egyik lakodalomról sem maradhat el.

Jellemző az, hogy a vőlegény azon időtől fogva, mikor leendő feleségét megkoronázták, a lakodalom napjáig új királynak (*craiu nou*) tartja magát, mindenütt feltett kalappal jár s azt még a templomban, az oltár előtt, sem veszi le.

A mócz leány husz éves korig már férjhez megy; korán elhervad, harmincz-negyven éves korában már kész vén asszony, a levegőtől, a terhes, munkás-, s nyomorúságos élettől.

A mócz leány 13—15 éves koráig szép, aztán eldurvul; szép asszonyt e földön látni csak ritkán lehet. E tekintetben Bucsum kivételt tesz; országraszoló szépségű női és a festői öltözet Jókait is meglepte. Más vidéken kendőzéssel pótolja a nő a természet hiányait, a móczné pedig csak hirtől tudja, hogy vannak nők, a kik még festik is magukat. Sem pénze, sem ideje nincs ily mesterség üzésére.

A mócz istenfélő ájtatos keresztény nép. Templomát felkeresi, ha csak lehetséges minden vásár- és ünnepnap. Temploma — *benerică* — nem különbözik a többi román templomoktól; most kezdenek szép, tágas, nagy templomokat építeni kőből, a régi faalkotmányok helyett, a melyek egyáltalában szűkeknek bizonyultak. Reggel, hajnalban feltarisznyál a mócz-család s lóháton, vagy gyalog a templom felé tart. Isteni szolgálat után a társaság elhelyezkedik a templom körül, megebédel, s gyakran tánczot rendez.

Minden templom keletre néz. Belseje négy részből áll; az oltár egészen el van rekesztve a néptől, e falnak három ajtaja van; a közbelsőn mutatja fel az oltártól elforduló lelkész az oltáriszentséget, onnan olvassa fel az evangéliumot; a többi ajtó bejárásul szolgál. Jó a férfiak helye; azután a nők, mely szintén ember

¹⁾ *Chef* = hilaritas, festivitas; = kedv, multság; a török *keif*-ből. — *Chefari*-k azok, a kik a jó kedvben, multságban részt vesznek.

magasságu deszka-fallal van amattól elválasztva s van aztán a templom pitvara a koldusok, öreg asszonyok számára.

A sztrana-ban¹⁾ ül a kántor, onnan énekel, e hely rendesen az oltár előtt van. Ugy az oltárfal, mint a templom egész belseje különféle biblikus szentekkel és jelenetekkel van felékesítve, festve. Az ördög képe több alakban ott szerepel a szentek között.²⁾ A székek a fal mentén vannak felállítva, minden jobb gazda saját székében ül. Hogy ha valaki ilyen széket akar birni, az egyház pénztárába bizonyos összeget fizet, s így jogot szerez külön szék tartására. A többi ember áll; az ily tulajdonosokkal bíró székek mások által el nem foglalhatók.

Nagyban szerepel a havasban is a szent-miklósi, románul Nicula, kép. Kis község, Szamosújvártól egy óra járásnyira, híres bucsújárá hely. Az egész falu szentkép festéssel foglalkozik; mindenféle szentet üvegre festenek, s aztán a román világ minden része felé elhordatják embereikkel. Még Románia legszélsőbb pontjaira is eljutnak ezen kópárúsító ügynökök; 40—50 kr egy kép ára; hátán elvisz az áruló 100 drbnál többet is. Mondom az egész falu ebből él. Szamosujvárról különben eljárnak messze földre papi öltönyökkel — cu falóne, — templomi zászlókkal — prapori; — a havasban a papok rendesen ezektől vásárolnak. Különösen Szent-Miklós és Szent-Mihály, a feszület és a Mária képei keresettek.

Minden házban ott van a niculai kép; gyakran előtte imádkozik a mócz.

A mócznak nincs kalendáriuma, nincs is szüksége reá; csak összezavarná dolgait, ha bele pillantana. Azért tudja ő mikor van bőjt, mikor van ünnep. Csak a törvényes meghívókat, idézéseket nem tudja kezelni; vagy hamarább, vagy később szokott megjelenni, a mi rá nézve felette baj. Ha az idézés bizonyos ünnepre vagy bőjt napra szólna, például Szent-Mihály napjára, akkor a mócz pontos lenne; de mert szeptember 29-ről van szó, már nem tud eligazodni pap, jegyző vagy tanító nélkül.

¹⁾ A szlávon strana-ból = kar; az éneklők számára való ülőhelyet jelent a románban.

²⁾ Becsületes neve: drac, diavol, sätaná. Igen nagy tekintély a móczok között; nem szereti falra festeni, de még nevén sem megszólítani, azért mamnița mellé kneven kerülgeti; azt hiszi a mócz, hogy az ördög így nem tudja meg, hogy róla van a szó.

Husvétől pünköstig így köszön a mócz: „Hristos a înviat!“ „Krisztus feltámadt!“ S a felelet: „Adevărat c-a înviat!“ „Valóban feltámadt!“ Így köszön a mócz minden embernek, magyarnak, németnek, még zsidónak is, de minden czélzás nélkül. Sokan, a kik bosszantani akarják a móczot, az egyszeri zsidóval felelnek vissza: „Nu știu, nu-am vedut!“ „Nem tudom, nem láttam!“ Rendes köszönése különben: Adjon isten jót, szerencsét, egészséget! Jó napot, jó estét, jó reggelt! Az elmenőnek azt mondja: Drum bun! Jó útát!

A templomban imádkozni szokás; visznek pománát is, a mi prescurából (kisdud kalácsféle) áll. Az ily pománát fel szokás tenni a pomelnic-ra, (fenyőfából kis lapító), s mikor a pap kifordul az oltártól átadják neki. Ilyen pomelnicot feles számmal lehet találni bármely templom, hiújában. Az adományozó neve a pomelnic-ra rá van írva, s az is, hogy miért adatott a pomana?

A mócz speciális tánca a țarina:

Tri 'nainte, tri 'napoi,

Asia jocă pe la noi!

(Hármat előre, hármat hátra, úgy tánczolnak nálunk), tartja a népdal. A férfiak különben ismerik és tánczolják a calusert; ezeken kívül a hățăgana-t is.

A gyermekek lapdázna, medvésdit játszanak, vagy a pui (czigli) játékkal töltik az időt. Ezeken kívül különféle botjáték van divatban, a melyek a pásztor-botok különös felállításából és leütéséből, elhajításából állanak.

Birkozni — trentă, luptă — is szokás. Van igazságos és csalfa birkozás. Első esetben semmiféle csalfaságot nem szabad használni, például megakasztást, stb. A birkozás tisztán derékból történik; a csalfa birkozásban mindenféle esel meg van engedve.

A fonó — sězătore — szintén divatban van téli időben; sok mókázás és tréfa elfoly egy-egy estve. A mulatság eltart éjjelig is.

Családi életében a mócz békeszerető; nejét, gyermekeit szereti; elválás nem igen szokott előfordulni a havasban; különösen nem akkor, ha gyermek van.

Háza igen egyszerű, a legszükségesebb butor: egy-két pad, egy asztal, ágy, ennyiből áll az egész butorzat. A hiú ember még tükörre is akad a mócz házában. Ez egy régi tallér nagyságban diszeleg mélyen bevájva a falba, mely minden meszelés alkalmával

fogyva-fogy s idővel veszítve terjedelméből, alig lesz akkora, mint a macska szeme.

Házát úgy építi a mócz, hogy annak aljában helyezi el az istálót, ő ugyszólva emeleten lakik; ha istálóját messzebb teszi, úgy alatt hámbárt, konyhát, vagy egyéb felét szokott berendezni. Az ablak alig egy-két arasznyi, arra is fa- vagy vas-rácsozatot helyez a mócz, nem annyira a tolvajokért, mint inkább szokásból. A ház padlója agyag; kürtő nincs, a szél szabadon járhat a hiúban, tartosabb lesz tőle a zsendely-fedél. Szalma-fedélről szó sincs, itt ezen tárgy drágább a faneműnél.

Apró mokán lovát kitünően ápolja a mócz, ez neki hitves társa; nélküle nem tudna megélni e szikla-tömkelegben. E ló kevéssel beéri, kitartó, fáradságot nem ismer, s a sziklák között a legbiztosabb kalauz; megtapogat minden követ, hogy lépése egészen biztos legyen. Itt a nők ép úgy lovagolnak, mint a férfiak; leányok mint a gyermekek. Egy pár apró ökör, tehén, juh, kecske, malacz, ennyiből áll a mócz egész gazdasága. Liba, récze, tyúk bővében van, pulyka már nincs.

A mócz szekerét maga készíti jó erősnek, arra ernyőt von fehér durva vászonból, eső, szél és nap ellen meg van védelmezve, mehet bármily hosszú útra.

A móczné gyermekét teknyő-félébe helyezi el, a teknyőt felkötö a mestergerendára s úgy ringatja ott fenn.

Télen, nyáron durva fehérposztó harisnyát visel itt még a nő is; ing s katrincza, boeskor ebből áll a nő öltözete. Inge szépen van kivarrva, nyakán sok gyöngyöt visel;¹⁾ haja simára van fésülve s hátul összefonva egy fonásba. Így a férfi is harisnya, derékban arasznyi gyűszű, fehér vászonból kitli, a lábon boeskor, szijjúval a lábikrák szorosán bekötve; télen báránybőr nagy bunda, kalap vagy kucsma ez az ő öltözéke. A legény kalapján páva- vagy kakastoll diszeleg, néha csinált-virágból hord bokkrétát.

Mint más vidékeken itt is egy-egy falu népe három csoportra osztható, vagyoni állás szerint: fruntași, mijlocași, codași (előkelőkből, közepesekből és hátramozdítókból. Codă = fark). Mindenféle egyházi és községi rovtal e szerint vettetik ki. Az első

¹⁾ A dák leányok szintén viseltek ily ékességeket nyakukon. Tocilescu Dacia înainte de romani. Bukarest, 1880.

osztályba tartozók mindenféle tekintetben aristokratikus hajlammal bírnak.

Szentgyörgy napján Păpălugă-nak¹⁾ öltözik egy-egy férfi, többnyire cigány. Az öltözet csinosan fagalyakból készül, úgy, hogy az illetőt nem lehet megismerni. A Păpălugă házról-házra jár, mindenütt leöntik vízzel s egy-egy krajezárt nyomnak a markába. Ez a tavasz fecskéje, leöntik vízzel, hogy szárazság ne legyen. E szokással még Dobruzsában is találkozunk.²⁾

Szentgyörgy napja előestvéjén vadrózsa szálat tesz a mőcz az ablak közé, ekkor szoktak a boszorkányok megindulni, a töviság pedig a háztól távol tartja őket.

Még sok, felette érdekes szokásról szeretnék megemlékezni; különösen óhajtottam volna a román nép ornithológiájából, botanikájából, gyógytudományából némely dolgokat elmondani, e munka kerete azonban nem engedi a részletesebb tárgyalást.³⁾

Nem tehetem azonban, hogy némely előjelekről említést ne tegyek.

Jó időt jelent: ha a fecske magasán repül, ha déli meleg szelek fúznak, ha a szunyogok játszanak s nem csipik az embert; esőt jelent: ha a macska mosdik, ha a ló s a többi háziállat nyughatatlan, jelesen, ha a malaczkok, berbécsek verekednek, ha a szunyogok erősen csipik az embert, a nap hevesen süt, a szamár ordít, a fecske alant repül; vihart, nagy szelet jelent: ha naplamenteikor vörös az ég, vizket az emberi test, a fecskék sebesen a felhők felé tartanak s ott eltűnnek, énekelnek a prűcskők; nagy hideg vagy hó lesz: ha a csókák fenn repülnek és kárognak, ha a macska háttal fekszik a tűznek, s a verebek a házak ereszeibe húzódnak és csiripelnek. Általános jelek: A mely oldalról hallszik ta-

1) Épauvantail = ijesztő, rémkép; a bolgár pepel-ből.

2) Lásd: Teodorescu D. Incercări critice asupra unor credințe, datine si moravuri ale poporului roman. Bukarest, 1874. 128—134 lapokon.

3) Az érdeklődőnek ajánlom e tekintetben a következő műveket: Gaster M. Literatura pop. Rom. Bukarest, 1883.; Djuvara György: Superstițiuni la Români. Bukarest, 1885. Marián Fl. Ornitologia poporană română. Csernovitz, 1883. Ugyanennek művei az Albina Carpatilor 1878—1881. évfolyamaiban: Botanica poporană czim alatt. — Gyógytudományáról, több betegségről, Marián Fl. Descântece poporane române. Szucsáva, 1886.

vaszszal először a dörgés, azon oldalról fognak egész nyáron át jöni az esők, s azon oldalon nagy bőség lesz. A milyen a tél olyan a nyár. Ha korán hullnak a falevelek, nagy bőség lesz. Mikor a tyukok sötétben kelnek fel s késő estve mennek aludni — éhség lesz. Ha messze elhallszik a harang hangja, jó idő lesz, ha nem megváltozik az idő.

Néhol a nép magának külön ünnepet csinált s azt rendszeresen szokta tartani; megtartja részint állatai, részint saját érdekében. A móczoknál is e szerint Szent László elősegíti a leányok férjhezmenetelét; Ciril és Athanaz napját megülik a betegségek kikertüléseért, Szent Haralamp napját döghalál ellen; Kozma és Domján megmenti a menydörgéstől a románt, Szent Marina a betegségtől, Szent Péter a tömlöcztől s üldöztetéstől, Mina a kártól az állatokban. Fülep ünnepe három napig tart, ez alatt nem fésülködnek, mert a ki így cselekszik, azt meg fogják enni a farkasok. András szerencsét hoz a leányoknak, Foka napját a tűz ellen tartják fenn.¹⁾

Ilyen és ezekhez hasonló még több ünnep van a román nép s így a móczok között. A római mithost új szentekben látjuk ez által fenntartva a nép között.

Moldován Gergely.

¹⁾ A román népnél divó ilynemű balhitről irt: Dlujanschi O. Albina Carpatilor 1880-iki évfolyam 10 és következő lapjain. A románoknál általában létező balhit jobbara meg van a móczok között is.

ŐSKORI NEMES FÉMBÁNYÁSZATUNK NÉMELY ADALÉKAI.

. Bevezetés.

Kies hazarészünk nemes fémbányászatának őskorával foglalkozva, néhány évi tanulmány és helyszíni kutatásaim után arra a nem épen biztató tapasztalatra jutottam: hogy a közhiedelem által a rómaiaknak tulajdonított bányafeltárások igen különböző időkből öröklődtek át reánk. A vésővel (bányász nyelven szólva: „mit Schlägel und Eisen“) hajtott s németül „Alter Mann“ név alá foglalt miveletek közül akárhány csupán a nemzeti fejedelmek korszakára viszi vissza származását s egy nem épen jelentéktelen rész a római foglalás előtti aranybányászat javára esik. A tulajdonképeni római bányászat kiterjedését világért sem különböztethetjük meg oly könnyen, mint régibb íróink képzelék, mert tapasztalásom szerint a lőpornak a bányászatnál történt alkalmaztatásáig a bányavájatok alakzata, technicája édes kevés változáson ment át, s a legrégebb időktől kezdve hiven követték az egymás nyomába lépett nemzedékek, vagy a fegyver jogain ide telepedett népek az őseiktől eltanult, vagy itt talált eljárási módszert. Részemről legalább semmi megkülönböztető jelt a viasztáblák által ismertté vált verespataki vájatok és a historiai korból, vagy épen a Bethlen Gábor idejéből eredő üregek technicájában, keresztszelvényében felfedezni nem bírok; pedig saját megfigyelő képességem esetleges tévedéseit elkerülendő, 1884. nyarán a dévai réaliskola rajztanárát: Szinte Gábor urat vettem körutamra kíséremül.

Együttesen beható szemle alá vettük főleg a verespataki alsó Szent-László-bányát, hol 1820-ban (állítólag 1824-ben) több viasz-

tablát találtak s honnan egy Ackner Mihályhoz jutott volt.¹⁾ Verespatakon, Abrudbányán régi practicus bányászokkal értekeztem e kérdés felett. De sem az említett helyen, sem a n. muzeum (9.) és a kolozsvári muzeum-egylet (2.) közt Diószegi Lajos által megosztott 1854-iki leletről elhíresült Ohába-Szt.-Simon, vagy az 1855. július 24-én csebrekkel, hordókkal, szövetmaradványokkal együttesen talált viasztáblák lelőhelye: a most is mivelés alatt álló Szt.-Katalin-bánya a rómaiság félreismerhetetlen bélyegét meg nem őrizték s az említett régészeti tárgyak nélkül, az oldalfalak sima levéseltsége, vagy a bányamenet alaki minősége, hajszára összevág a XVI. századnak vésővel, kalapáccsal készített üregeivel. Egyesegyedül a verespataki nagy várba (Cetate mare) vezető ellipticus tárnabejárat felől merjük nagyobb határozottsággal a dák eredetet feltételezni s a hegyéleken, tetőkön mutatkozó kivájások, következőleg a nagy és kis vár (Cetate mare és mike) tekinthetők már helyzetüknél fogva a sorrendben elsőeknek.

De az említett felszíni miveletektől eltekintve, a mélyebb tárna- és aknavájatoknál a rómain megelőző bányászkodás területi kijelölésével még nagyobb bizonytalanságban vagyunk, miután abból az időből a kellő figyelemben nem is igen részesített thasosi tetradrachmák, bányaeszközök, barbar ékszerek még ritkábban merülnek a helyszínén fel, s épen az utánnuk következett római foglalás mohó kizsákmánylása következtében maguk az eredeti vájatok is a legközvetlenebb rongálásnak valószínűleg kitéve.

Ily tapasztalatok után szükséges-e még bizonyítgatnom, mennyire indokolt e téren a szigorú óvatosság és körültekintés, ha csak a könnyenhivőség olyan tévelyeibe jutni nem akarunk, a minőnek a különben elévülhetetlen érdemekkel bíró Neigebaur²⁾ és Ackner Mihály³⁾ is bányász-archaeologiai feljegyzéseikkel áldozataiul estek.

¹⁾ Corpus inscript. latin. III. köt. CXXII. közölve, csakhogy avultsága miatt olvashatatlan.

²⁾ Dacien aus den Ueberresten des Class. Alterthums mit Rücksicht auf Siebenbürgen. Kronstadt, 1851.

³⁾ Die römischen Alterthümer und deutschen Burgen in Siebenbürgen, Separat Abdr. a. d. I. Bd. d. Jahrb. d. k. k. Central Commission zur Erforschung u. Erhaltung der Baudenkmale.

Az előbbi inkább a feliratos emlékeket, műtárgyakat nyomozva s a bányász körökben élénk phantasiával terjesztett közléseket rostálás nélkül átvéve, pl. Offenbányán a kincstári tárnában (Imretárna) a *D.* betű ismétlődését jegyezte fel. E hiradás annyira átment Ackner és később Goos Károly ¹⁾ emlegetései következtében a köztudatba: hogy most, mikor kétizbeli excursiom közben az állítás alaptalanságáról meggyőződöm sikerült, alkalmasint tagadásom iránt kezdnek majd bizalmatlankodni a régészeti körök.

Pedig a ki könnyű sikereket hajhász, Offenbányán egész latin szavakkal gazdagíthatja jegyzőkönyvét, s ha nem vesz fáradságot a megoldódó nyelvek ellenőrzésére, a *D.* betű mellé a Ferencz-bányából odaiktathatja pl. a *VALE*-t is, a mint nekem egy oda-való úr szives vala sajátkezüleg úti-naplómba beírni. Álló eszten-deig kelle várnom, míg az újból hozzáférhetővé vált bányaiüregbe behatolhattam, hol mondhatom életveszélyes ide-oda bujkálásunknak eredményeül egy nagyon is új keletű s legfennebb a XV—XVI. századra helyezhető angyalpárt találtam a kilátásba helyezett feliratok helyett egy melléktárna homlokára vésve.

A nélkül, hogy különös érdemet vindicaluék magamnak, bátorságot veszek mégis arra a kijelentésre; hogy megfelelő ásvány-földtani-ismeretek és részletes helyszini szemle nélkül, pusztán a műrégészet módszerével e kérdésben eligazodni lehetetlenség. Ackner Mihály pl., ki pedig a természettudományokban is nagy jártassággal bírt s a kinek Erdély ásványföldtani ismeretében sok köszönni valónk van, a helyszini vizsgálat mellőzésével mégis képes vala történelmileg szintén szereplő Vaskapú hágónak román neve: a Dealu Marmura által oly erős tévedésbe ejtetni magát, hogy a daciai városokban fel Potaissaig (Torda) szobrászati ezélokra alkalmazott márvány bányászatát, a Marmura után indulva, oda helyezé, hol építésre se valami alkalmas homokkőnél egyéb nem fordul elé. Ugyancsak nála olvassuk, hogy a kristyori Vallye arsujban 1845-ben talált érczmózsár római maradvány; holott a vas-érczöntés középkori találmány, s azelőtt csak kovácsolt vasat ismertek. Hogy a mester szavára azután a nyomdokain haladó Vass

¹⁾ Untersuchungen über die Innenverhältnisse des Trajanischen Daciens Archiv. f. Landeskunde. XII. Bud. 1874. 151—8 lapjain a bányászat.

József, az erdélyi muzeum-egylet pályadíjára méltatott művében,¹⁾ s Goos Károly fennebbi értekezésének a daciai bányákkal foglalkozó fejezetében vakon esküdtek s e tévhitet Ackner tekintélye a külföldi irodalomra is rá octroyalta: felesleges is mondanom.

Az ősi bányászat topographiájára nézve, becses adalékokat olvashatunk még Fridwalszky János²⁾ jezsuitának 1767-ben kiadott ásványtanában s különösen Köleséri Sámuelnek³⁾ *Auraria Romano-Dacica*-jában, ki mint a Habsburg dynastia visszatérésekor Nagy-Szebenben, a múlt század elején létezett bányaigazgatóság feje, először vezette be az irodalomba a rómaiaktól származtatott bányákat s Plinius bányász történelmi vonatkozásait is felhasználta.

Mindezen adatok áttekintése közben azonban azt kelle leginkább sajnálnom, hogy se a múlt században fellendült bányászat írói, se Neigebaur, ki a bányavidéket is beutazta, se Ackner Mihály, ki széleskörű összeköttetésekkel rendelkezett, az általuk látott bányaeszközökről bár rajzokban bővebb tájékoztatást a későbbi criticának nem biztosítottak.

A náluk említésbe jövő bányaeszközök azóta nyomtalanul elkallódtak s ma, mikor az általunk Déván szervezni kezdett kis muzeumban látható tárgyakon kívül, a régi *Noricum* arany mosásaiból s pár bányahelyről Klagenfurtba gyűjtött teljes hitelű római vágó, ütő, vájó, kaparó bányaeszközök szemléletével múlt 1886. évben végrehajtott utazásom következtében rendelkezem, tán szerénytelenség vádjá nélkül is szabad annyival kecsegtetni magamat: hogy a kizárólag rómainak declarált eszköz-csoportból némi biztossággal kiválaszthatnám a római és azt követő korszakok illetményét. Effélékhez pedig hova tovább ritkábban jutunk. A nagy arányokban folyó kihasználás s a külföldi tőkepénznek még kimerültebb bányahelyeinken is fel-feltűnő vállalkozásai az eliszapolt, elfeledett régi vajatok számát, rohamosan apasztják. A legélénkebb

¹⁾ Erdély a rómaiak alatt. Kútfők nyomán, írta Vass József, Kolozsvár 1863.

²⁾ *Mineralogia M. principatus. Transsylvaniae. Claudiopolis, 1767.*

³⁾ *Samuelis Köleséri de Keres EEr Auraria Romano Dacica, una cum Valachiae Cis alutanae Subterraneae descriptione Michaelis Schendo, R. C. Eq. Vanderbach. Iterum edita curis Joannis Seiverth Posonii et Cassoviae, 1780.* (Az első kiadás 1717. Nagy-Szebenben.)

bányaiparral rendelkező Verespatakon pl. számos barátom, jó emberem állandó közreműködése daczára öt év leforgása alatt nem tudtam egyetlen bányavésőnél többre szert tenni.

Az összes többi bányahelyekről csupán a járapataki Kis-Bánya és Karács szolgáltatott megfigyelési időm alatt bányaeszközöket s céljaimra használható reliquiával még a Zalatna mellett eső vulkui bányászat római temetkezése örvendeztetett meg.

És ehhez a kevéshez, eltekintve a viasztábláktól, nyilvános gyűjteményeinkben se sok feldolgozni való akad. A nagy-szebeni Bruckenthal-muzeumban egy Ackner által aranymosási célra feltételezett, de általam közönséges rendeltetésűnek ismert tálon kívül egyebet nem találtam. A kolozsvári muzeumban látható bányamécsesek (a Maros-Ujvárról odajutott sóbányászati eszközöket most figyelembe nem vehetem) egyike se származik a római időkből. N.-Enyeden, a Herepey Károly tanár buzgó fáradozásai által létesített iskolai muzeumban különös figyelmet érdemel a hunyadmegyei Karácsról származó kőkalapács, ez a primitív „Schlegel.“ Hasonlóra akadt dr. Much¹⁾ Bischofshofen (Salzburg közelében) a mitterbergi praehistoricus rézbánya hányáján. A pyramisok kőfaragói²⁾ szintén kőszűlyekkel ütnek vésőjükre. Hasonló kőtuskónak alkalmazását említi Sacken³⁾ Werfenről (Salzavölgy). Ugyancsak N.-Enyeden látni Kis-Bányáról 3 bányaeszközt.⁴⁾ Budapesten, Bécsben és a gráci Joanaeumban vidéküinkről bányaszerszámot nem találtam.

Ily gyérszámú és részben határozatlan jellegű lelet, általánosságban tartott irodalmi feljegyzés mellett Verespatak, Boicza, Kárács, Kisbánya, Zalatna némely bányáin kívül a többinél a hovatartozóság kérdését végérvényesen megoldani, ez idő szerint, hiú kísérlet lenne. Ha majd egyszer rendre-rendre minden egyes bánya archaeologiai felvétele elkészül, a mi természetesen szerencsés esé-

¹⁾ Das vorgeschichtliche Kupferbergwerk auf d. Mitterberg, Wien, 1879.

²⁾ Monuments de l'Égypte et de la Nubie. A sous la direction de Champollion le jeune etc. publiés sous les auspices de M. Gizot és de M. Thiers, Paris 1835. CLXXX. és CLXXXIII. k.

³⁾ D. hallstatter Grabfeld. Ferd. Freih. v. Sacken.

⁴⁾ Praehistoricus arany-, vas- és kőbányászati eszközök Daciából. Archeologiai közlemények, 1885. évf. XIV. kötet, általam leírva.

lyek felhasználása daczára se képezheti egy emberélet feladatát, s ha talán a sors szeszélye az 1854. és 1856-ban Verespatakon meglepő bőségben napfényre hozott viasztáblák s más emlékek párjaival másutt is megajándékoz bennünket, akkor több biztossággal és részletességgel tűzhetjük ki az egyes korszakok határmesgyéit. Ez idő szerint csak rövid nagy vonásokban szólhatok a római invasióig Érezhegységünkben arany-ezüstre folytatott bányászati tevékenységről, s alig foglalkozhatunk behatóbban a római hódítók ilyenművállalataival. És, hogy az ennek daczára, egy felolvasás szűk keretébe nehezen összeszorítható fejtegetések túl ne terjedjenek, már itt is kénytelen vagyok pl. az aranymosások egyenkénti bemutatásától tartózkodni s a jegyzeteimben foglalt kő-, vas- és sóbányászati adatok összefoglalását, s valamint a tüzetesebben ismert bányaművek egyenkénti ismertetését más alkalomra halasztom.

I. Óskori bányászatunk eredete és bizonyítékai.

Technologiai szempontból fogva fel a kérdést, nálunk is, mint a legrégebb történelmű népeknél, a folyók hömpölyében előforduló aranszemcsék képezheték az őslakók első bányászati zsákmányát. Az élénken fénylő, szembetűnő színű mosóarany termeléséhez se különös műszaki gyakorlat, se kohászati eljárás nem kívántatván meg, igen valószínűnek látszik előttem, hogy a praehistoricus ember kagyló, állatfog, agyaggyöngy ékszerkészletében az Aranyos, Fehér-Körös, Abrudvív, Ompoly, két Zsil, Maros kavicsából kikeresgélt aranszemcsék is képviselve valának. A hajdankori faraok első hódító hadjáratainak is Nubia aranypora képezé rugóját s már javában zsákmányolták Akabana és a Dsebel Olbaginal a Vörös-tenger parti aranyát, midőn a Sinai félsziget (Vadi Nas) rezét ismerni és használni tanulták. A tunisi muzeumnak egyik papyrusán kezdetleges térképezését¹⁾ látjuk e bányászatnak II. Ramses idejéből, III. Ramses korából a Cleopatra túje is megőrizte az akabai bányászat emlékét. E bányászat azonban túlnyomólag rézre folyhatott, miután a britt muzeum egyik papyrusán ez áll: Én Ramses meghatalmazottomat Akaba földjére küldém, az ott levő rézbányákba s hajóját rézzel megterhelve, stb.

¹⁾ Chabas közölte: Les inscriptions des mines d'or, s én Beck Die Geschichte des Eisens 72 lap 12 rajzából ismerem.

Abydosnál egy bányaigazgató sirkövét találták meg, ki a felső országban (Nubia) egész a Vaddi Hualfar zuhatagig eső aranymosást és bányászatot vezetett. És daczára annak, hogy a réz Egyiptom mivelődéstörténelmében fontosabb szerepet játszik még az aragnál is, mégis az arany Herodotos idejében oly bőségben vala, hogy kereskedők állítása szerint Aethiopiában, Meroeban a foglyokat is aranylánczczal terhelték volna meg. Bár e tulzó és mesés állítások valódiságához sok kétely fér, annyi bizonyosra vehető, hogy Egyiptom urai az arannyal elég bőven rendelkeztek s első bányászati vállalataik tárgyául is azt választák. Fennebb láttuk, hogy a IV. dynastia idejében Nubia bányái Egyiptomnak szolgáltak. Rossellini¹⁾ IV. Thutmosis sirjából az olvasztási módszer illustratióját is közzétette. E szerint kis tégelyekben kézi fujtatók segítségével folyt a kohászati mivelet s poháriforma tégelyekbe csurtatták le az aranyat. Erre vonatkozik a hieroglyphicus jelzés is, mely voltaképen egy tégelyt ábrázol. Mások ugyan ép oly joggal a kiválasztó teknőt (Scheidtroch) látják e jelben, minthogy kezdetben az aranyat voltaképen csak ezzel termelték.

Becknek²⁾ a fémek történetére megbecsülhetetlen művében olvassuk azt a céljainkra még érdekesebb adatot, hogy az egyiptomiaknál arany és pénz azonos fogalmak valának; holott a héber és más nyugatázsiai népeknél ugyanez az ezüstről áll. A pénzt karika alakjában készítették s értéke az ősi cserekereskedelem emlékéül a barmok számától függött. Azért a mértékegységet is baromfejalakok képezék s Beck művében a 14. rajzon látjuk a mint a mérleg egyik serpenyőjébe helyezett tulokfej nehezékekkel a karikákat lemérték.

Az egyiptomi súlyegységet az „uten“ vagy „ten“ képezé, mely a mi mértékrendszerünkben 94—96 grammnak felel. Minden csere, vásár e szerint eszközöltetett. Így egy ökör ára 119 uten, egy kecske, kés egy-egy uten, 4 beretva 10 uten vala. Az ezüsttel Azsia felől beduin kereskedők látták el Egyiptomot s ezt is ép úgy,

¹⁾ Rossellini il monumenti dell Egitto II. table, II. c. u. L. 2 apr. a. b. c. Közli Beck: Geschichte des Eisens cz. műve is közli. 75. lap 13. rajz.

²⁾ Die Geschichte des Eisens in technischer und culturhistorischer Beziehung v. dr. Ludwig Beck I-te Abtheilung. Mit 413 i. d. T. einged. Holzschnitten, Braunschweig, 1884. Vieweg und Sohn. 100 lap.

mint a rezet, ónt karika, pogácsa (tégla) alakban bocsátották forgalomba. Egy-egy téglácska $18\frac{1}{2}$ utent vagy 1818 grammot nyomott.

Az ezüst aranytartalmu érczekből is termeltetett, legalább jele erre mutat. A karnaki szentély fölirata III. Thutmosisról fenn tartotta, hogy uralkodása 23 évében a syriai chetaktól 8 ezüst karikát kapott 301 uten súlyban. E 301 uten körülbelől 29 kilonak felel meg. De az egyiptomiak Nubia, Aethiopia ezüstös aranyát a görögök elektronját is hasznosítani tudták, sőt a sem néven megkülönböztették és önállóan jelezték is.

Babylonia Ninive arany-ezüst műipara, bronz készítményei szintén meghaladják a történelmi időhatárt. Palmyron át éjszaki Syriába, majd Baktriába s a Parapomisuson Indiába vagy Sikkim felé Chinába ők közvetíték a messzi hajdankortól kezdve a kereskedelmet. Herodotos Ephesus-Susa közt rakott műutat talált 7—8 órányi karaván állomásokkal.

A babyloniai kereskedelem fölényét a babyloniai súlyrendszer uralomra jutásából is megítélhetjük. Rudak, pálczák, lepényded vagy karika alakban forogtak a babyloniai súlyrendszer egységei, vagy részletei s ha valakinek aggályai támadtak üzleti fele becsületessége iránt, a neki kínált fémdarabok szabályszerű súlyát mérlegeléssel ellenőrizte.

Az izraelitáknál széltiben alkalmazva látjuk ezt a súlyrendszert. Izsák Rebekának egy fél seckel sulyú arany pántot, két darab 10 seckel arany karpereczet ajándékoz (Mózes I. k. XXIV. 22.); Ábrahám 400 ezüst seckelt fizet a családi sirboltért (Mózes I. k. XXIII. 16.); József testvérei ezüst rudakkal vásárolják Egyiptomban a gabonát (Mózes I. k. XLII. 27.), ezüst rudakért árúsítják el testvérüket Benjamins, stb. 50 seckel egy aranyminát nyomott s az ezüstmina valamivel könnyebb vala.

Itt csupán arra a köztudomásu tényre akarunk még reflectálni, hogy Kis-Ázsiában és a görög szigeteken e súlyrendszer a phoenicziaiak által nyert elterjedést. A görögök bányászata épen újabb keletű s csak a Kr. e. VIII. századtól kezdik hatalmukba keríteni a phoenicziaiak által feltárt nemes érczfelekelyeket. Homer fejedelmei gazdag aranykészletüket phoenicziaiaktól szereztek be s még a rezet is Cyprus Temese városától kapták.

Homer mindenütt kész fémárukról beszél s a Curtius által

magasztalt joni fényüzés sidoni mesterektől nyert kielégítést. Achilles paizsát is maga Hephaistos isten készíté személyesen. A mint Riedenaer *Handwerk und Handwerker in Homeroszeit* (Erlangen 1873.) cz. művében kifejté, a Homer által emlegetett *δημουργοί* nem kizárólag ékszerészekre, kik még az aranygazdag Mykenében se honosodtak volt akkor meg, hanem egyáltalán gyűnévként mindenféle mesteremberre értendő.

E rövid kitéréssel csupán az arany és ezüst ismeretének alig elképzelhető régiségét kívántam jelezni. Ránk, a régi Dacia örököseire közvetlen jelentőséggel a phoenicziaiak birnak, kik maguk is követői valának az egyptomi bányászatnak és az assyr műiparának, mindazáltal Európának mindkét irányban mestereivé váltak. Cyprus szigeten Kr. e. a XIII. században már a bronzöntés ismeretével vették a gazdag rézbányákat birtokukba, mi által nem csak gazdagodásuknak vetették meg biztos alapját, de a Földközitenger partvidékein kifejlett gyarmathálózat és csakhamar kezükbe öszpontosult continentalis kereskedelmi politica is innen nyerte az első hatalmas impulsust. Cyprusról Roduson vetették meg lábukat, onnan Cretara, majd a kisázsiai partokra terjeszkedtek. Creta lett középtengermelléki kereskedelmük központjává, honnan az egyptomiaknak Mykenében elhatott (aranyval kivert bronzkardok) műiparát is háttérbe szoríták. Melos, Thera, Siphnos, Samothrakos, Lemnos, Kythere, Thasos, stb. megannyi állomássá sorakoztak s reánk nézve Thasos bir legnagyobb fontossággal, mert az idevaló quarczhomokban üzött bányászat szolgált Tracia, Macedonia és a fennebb következő bányák mintaképetül, innen terjeszték ki mivelődésüket és kereskedelmüket a Dunavölgyre és Daciára is.

Miután Sidon Askalon király által Kr. e. 1200-ban feldulatott, a főhatalomra jutott Tyrus Hispaniáig terjeszkedik, hol Tarsis mesés ezüst kincsei új gazdagodási forrásokat nyítnak ez élelmes népnek. 1100-ban építik ott Gadest, s mikor a VIII. századtól kezdve az önállóságra vergődött görögök rendre kiszorítják őket földükről s a lauriumi ezüsttelérek jövedelmezősége is hanyatlásnak indult, csepp okuk se vala bánkodni a vesztett területekért s könnyü szerrel eltűrhatték a dunavölgyi és középeurópai kereskedésnek kezükből történt kicsikartatását.

De azért Herodotos idejében a Pangaeus (ma Pirnari) bányá-

szata még mindig tulajdonukban vala s a történetírás atyja álmélkodva szemléli a nagyszerű kivájásokat, megjegyyezve, hogy egész hegyet kiaknáztak.¹⁾ Csakhogy Herodotos koráig a Kr. e. V. század közepéig a Pontus Euxinus partján megtelepedett gyarmatosok befolyása és vezérszerepe s a görög continentalis kereskedés túlsúlya épen Herodotos leírásaiból olvasható ki. Ő bizonyára ilyen utazó üzérektől nyerte értesüléseit, s ha alkalma vala Dacia akkori lakóiról az agathyrsekről²⁾ részletesen kitudni, minő nagy gazdagságra tettek azok szert a Maris környékén üzött aranymosások útján, én egészen biztosra veszem, hogy ezt az aranyat a görögök akkor már maguk is segítették értékesíteni. Bithynia, Tracia hegyei s a Hebrus (Maricza) aranypora a phoeniciaiak által ekkortájt a lehető legteljesebben ki valónak sajtolva, s az argonauták regéje szerint, már a hőskortól kezdődőleg a görögök aranykeresői a Pontus Euxinus délkeleti vidékeire valónak kénytelenek elkalandozni. Vajjon feltehető-e, hogy elmulaszták hasznukra fordítani a Daciában aránylag könnyen megszerezhető s már Homér által *τιμῆις* (*τιμῆς*) nagyrabecsültnek, *ἐρίτιμος* nagyértékűnek tartott aranyat? Sőt ellenkezőleg, Daciát ez időtájt annyira befolyásuk alá vonták, hogy az első rendszeres pénznem is Thasosból jut el s e kereskedelmi kapcsolat még erősebbé válhatott macedoniai Fülöptől kezdődőleg, mikoriban a Pericles alatt Athent felvirágoztató s a persa háboruk rendkívüli költségeit fedező lauriumi ezüstbányák kimerültek.³⁾

A classicus írónál Herodotosnak fennebb érintett vonatkozásán kívül egyébbel megörökítve az itt szóban levő összeköttetés nincs; de annál gyakoribb bizonyítékát szolgáltatják annak az alább röviden felsorolandó éremleletek, melyek rendre a phoeniciaiak által egyptomi, babyloniai mintára készített első pénz: az arany, ezüst, bronz-karikákat a forgalomból kiszorítják s Daciát egészen thrák-görög piaczúl tüntetik fel.

Azonban a Kr. e. ezredévnék első felében teljesen s azután

¹⁾ Herodotos VI. 46.

²⁾ Herodotos IV. 48. Mannert *Geographie* 4, 113. Schuller *Siebenbürgen vor Herodot u. i. dess. Zeitalter* Arch. f. Kunde Öesterr. Geschichtsquellen Bd. 4. Ukert *Geographie* 3, 602.

³⁾ Boekh *Ueber die laurischen Silberwerke*, melyet azonban csak Beck *Geschichte des Eisens* cz. nagy műve útján ismerék.

is jó ideig a világforgalom fő intézői: a phoenicziaiak által meghonosított s bronz rúdak, lemezek, korongok módjára idomított karikapénz közvetíté itt a kereskedelmet.

Ezeknek pénz voltát nálunk Érdy János¹⁾ A legrégebb pénz czimú értekezésében 1840-ben hozta szőnyegre. Majdnem két évtized múlva Kis János²⁾ A karikapénzről czimú értekezésében számos súlyméréssel támogatta e nézetet. Ehhez csatlakozott Rómer Floris³⁾ A két hazában talált régi arany műemlékek cz. értekezésében 1865-ben. Egyenesen Kis Jánosra utalással, karikapénzeknek nyilvánítja 1877-ben Sadowszky⁴⁾ lengyel régész is, a keleti tenger felé tartó régi görög közlekedési vonalakon talált különböző anyagú karpereczeket, gyűrűket. Dr. Much⁵⁾ 1879-ben a bécsi régiségtár számos karikáját hasonló szellemben magyarázta, s dr. Hampel József⁶⁾ n. muzeumi őr, egy részben mármarosmegyei, részben marosvásárhelyi eredettel felajánlott karikacsoportnak 52 darabból álló tagjait lemérve, kimutató, hogy azok együtt a babyloniai minát megközelítik.

A daciai aranykarikák jelentőségének támogatására lássuk dr. Hampel József tanulságos mérésének főbb adatait. Az 52 karikából 34 alig 0.022—0.025 m. átmérőjű, tehát gyűrűnyi nagyságú vala. Ezek súlya grammokban így következnek: 9.7, 9.8, 9.9, (5 drb), 9.95, 10, 10.1, 10.12, 10.3 (4), 10.5 (2), 10.7 (2), 10.8 (2), 10.9, 11 (2), 11.2, 11.3, 11.4, 11.5, 11.6, 11.9. Ezek közt a legcsekélyebb súlyu 7.7 gr., a legnehezebb kettő 12.6 (négyélű) és (egy hengerded) 13.6 gr. vala. Látni való, hogy a készítő a 10.2—11 gr. közt álló középértékre törekedtek s az eltérések mérlegelési hibáknak tűnnek inkább fel. A második csoportnak 9 nagyobb karikája 20.1, 20.4, 20.5, 20.9 (2), 21, 21.4, 21.8, 21.8 gr. nyomott. Itt a középérték 20.5 gr., mely az előbbinek kétszereséül vehető. A nagyobb karikák súlya 31, 37, 39.4, 42, 52, 54, 59, 65.5 gr.

¹⁾ Tudománytár, 1840. év májusi füzet.

²⁾ Archaeologiai közlemények, 1859. évf. 174 l.

³⁾ U. o. V. köt. (1865.).

⁴⁾ Die Handelstrassen der Griechen und Römer an die Gestäde des balt. Meeren. Aus d. pol. A. Kohn,

⁵⁾ Baugen und Ringe Mitth. d. anthrop. Gesellsch. Wien, 1879. IV—VI. füzet.

⁶⁾ Mármarosmegyei aranylelet, Archaeol. Értesítő XIV. évf. 29—32.

vala s egy töredék 3.5 gr. nyomott. Hampelnek tökéletes igaza van, mikor az egésznek 942.4 gr. súlyában a babyloniai mina súlyával (1010 gr.) tervszerű rokonságot lát. Nekem is vala alkalmam ilyen méréseket eszközölni s a hunyadmegyei Füzes helység határán talált aranyrudak (mert karikává összehajtva nem valának) átlaga 20.7 gramm. Összehasonlítás kedvéért ide iktatom dr. Szombaty József, a bécsi anthropologiai társulat titkáranak mérési adatait¹⁾ egy Morva-Hradisról származó s már összefűzött alakjában a cserekereskedelem eszközéül minősülő leletről. Ebben 5 különböző nagyságú s mindenik csoportban ismét eltérő súlyu négyszögű huzalból alakított karika mutatkozott. A legkisebbek alig gyűrűnyi nagyok s egy nagyobb karikára ráfűzvék. A többi is kulcstartószerűleg vala összeillesztve. Lássuk a méreteket csoportonként:

Csoport és darab	Átmérő m.m.	Legnagyobb súly	Minimum	Átlag
I. 4.	85—86	65.8	63.6	64.8
II. 4.	57—59	35.5	33.7	34.5
III. 2.	50—59	20	14.8	17.9
IV. 4.	28—33	15.1	14.4	14.8
V. több száz	12—17	1.1	0.6	0.8

Az átlagok viszonyát e számokkal fejezhetjük ki:

$$1 : \frac{1}{2} : \frac{1}{4} :: \frac{1}{5} : \frac{1}{8}$$

A méretek világosan mutatják, hogy egy nagyobb mértékegység részleteivel van dolgunk.

Tárgyunkra térve Erdélyszerte valami 30 helyről ismerek arany karikákat, s bár ezek mindenikéről pontos mérettel nem rendelkezünk, mégis kimondható, már az eddigi tanulmányok alapján is, hogy a laicus szemében pusztá ékszernek tetsző műipari készítmények a tízes számrendszer szabályai szerint készültek, s for-

¹⁾ Mittheilungen der anthrop. Gesellschaft in Wien, XV. Bd. II. Heft. 63—91.

galmi közvetítésre valának első sorban szánva. A pyramidsok falképein a karikák lemérésének jelenete is szemléltetve van s egészen természetes dolog lehetett, hogy a viskója biztonságára nem számítható barbar ember útazásai közben, ékszerekként, testére illeszté legféltettebb értéktárgyait. Ez a gyakorlat a civilizatio haladtával s a személy-, vagyonbiztonság mai tökéletessége daczára se pusztult egészen ki, s az egykori barbarokéival semmivel se zártabb hegyi kunyhók lakóinál a női-nem arany-ezüstpénzekkel cziczomázza fel magát. Nemcsak a Balkán népeinél találjuk ezt a divatot. Meg van ez a Hátszegvidéken s általán az egész déli Kárpátok alján mindenütt. És nem ilyen gyakorlat-e sátoros cigányainknál, hogy ötször-hatször körülesavart szijjon hordozzák a réz ptykéket, gyűrüket, melyekből szükség esetén a házaló kereskedés igénybevevői részére a megrendeléseket is elállítják? Amott a nők nyakán sokszor egy egész vagyon van aranyban, ezüstben felhalmozva s szükség idején a család tartalékalapját is ez képezi, különben pedig mintegy tájékoztatóul szolgál fiatal leányok hozománya felől. Emitt az üstfoltozó (kalderar) cigányság ugyan forgalomban nem levő fényes fém-csecsebecsüket fűz fel; de az rá, illetőleg iparára szintén vagyoni jelentőséggel bír. Némileg módosulása e divatnak hunyadmegyei Erdőhátszeg szegényes lakosságának leányainál, az ólompitykéknak, réz-bronzgyűrűknak övön való viselése s az oláh férfiaknál az övből kilogó tűzszerszám és szíjvégeknek gyűrűkkel való túlhalmozása.

Az arany-ezüstkarikák anyagát Érezhegységünk bőven megadja; de a rézbányászat ősiségére tényleges adatunk nincs. Más-kép állunk az Alföld hegykoszorújában, mert a Mátrából Szilvás, Recke vidékéről, sőt a Biharból is ismerünk ily nyomokat, úgy, hogy a magyarországi, illetőleg kárpátalji önálló rézkorszak kifejlődése bányászati szempontból se kifogásolható.

Hazarészünk rézben felettébb szegény s az ismeretes pár bányahely őskori szerepéről közvetlen tudomást szerezni alkalmam nem vala. A bronzhoz megkívántató ón nagy kerülőben nem fordul elé Közép-Európában, miután a Szász-Érezhegység óneléjövetele csak az új-korban vált ismeretessé. Schuemann ugyan a Szemenik aljáról említ ónérczet Iliosában; de a mint a hely színén Wolfsbergen és az oraviczai bányakapitányságnál kitudnom

sikerült: ez értesülés tévedésen alapúl. A bronz tehát már complicált összetételénél s nálunk ismeretlen ón kellékénél fogva se vala e vidéken előállítható s azzal a phoenicziai kereskedelem ismeretét meg Dácia őslakóit. Számos aes collectaneumban, vagyis a házaló kereskedők által beváltott eszköztöredékekben ónlemezkek is mutatkoztak. Így láttuk ezt a szent-erzsébetfalvi (Hammersdorf) öntő-műhelynél, a Csaklájakön stb. annak jeléül, hogy az útzó kereskedő a hol szükség vala maga is előállítá részöl és ónból öntvényeinek anyagát. És most lássuk a prae-historicus bányászattal viszonyba hozható arany- és ezüstleleteket.

a) Aranyleletek.

Említettük első helyen Totesdet¹⁾ Hunyadmegyéből s a zsilvölgyi aranymosások tőszomszédságából. A helység Sarmizegetusától egy órányira tőszomszédságában, válpontján annak az ősi kereskedelmi útnak, mely innen egyfelöl Orsova felé a Vaskapun, másfelöl a Zsilvölgynek s onnan a Vulkán hágón (Strazsa-hegy) vezetett az Aldunához. Egy földmives 2·931 vámfontnyi s összesen 14 négyszögü huzalból alakított karikából összefűződő lánczot szolgáltatott innen a bécsi régiségtárba, hol az 1400 frtra becsült leletet 1900 firtért váltották be. Erdélyrészi arany, ezüstrégiségeink közt feltűnő helyre akasztva láttam ezt. Egy-egy szem átlag 105 gr. s 10 szem kiadja a babyloniai minát (1020 gr.) Anyaga dáciai elektron.

Ugyancsak Hunyadmegyéből Dobra környékéről s a mint ki-puhatolhatám Lapugyról árultak 1881-ben Déván 8 szem a totesdihez hasonló durva aranykarikát. Fájdalom, a míg én tudomást szereztem fölöle, egy aranyműves kezén eltűnt a lelet.

Hunyadmegye Füzes bányahelységéből a 70-es években merültek fel aranyrúdak, melyeknek nagy része Irimie Péter aranykereskedőhöz jutott. Ezen rúdak átlagos súlya 20,7 gr. tett. A lelőhely közelében Boicza-Trestia s maga a lelőhely mind ősi bányák. A kolozsvári muzeum az arany mosásáról nagy hirre jutott Oláh-Piánról egy nagyobb és vastagabb, Maros-Portusról egy vékony karikát mutathat fel. Ugyanott egy Hunyadme-

¹⁾ Goos Chronikája hibásan írja Gredistiorának az Arch. f. oest. Gesch. XXIX. 322. helyesen közli Totesdet.

gyéből, de ismeretlen lelőhelyről származó 6 cm. átmérőjű és teljesen zárt karikát láttam. Az Aranyos-völgy szoros nyílásához helyezkedett s praehistoricus településsel, majd dák, római erőddelel és ezek közelében ősi aranymosással bíró Várfalváról egy sodronykarika és három egymásba fűződő szív alakú gyűrű díszíti a kolozsvári muzeumot.

Mindössze ennyi aranyeletet ismerünk az Érczhegység övéből. A tulajdonképi bányahelyek egyike se szerepel ezek közt, mert Abrudbányának kosárkás aranyfüggője a népvándorlás korára esik. De nem is csodálkozhatunk ezen. Itt az arany kereskedelmi cikk, melyet tartogatni, ritkaság gyanánt mutogatni nem szokás. A mi véletlenül előfordult: bekerült a régi aranyváltók útján a gyulafehérvári pénzverde molochjába, hol annyi becses emléke semmisült meg épen leghomályosabb őskorunknak.

Ha azonban a szintén Dáciához tartozó Szemenik-Plesuva hegység vidékére, nevezetesen a Temes-völgybe áttekintünk: onnan újabb lelőhelyeket szemléltet a bécsi császári muzeum. Ott van Slatina (Krassó-Szörény), hol 1855. július 7-én 9 négyszögű húzalból álló aranykarika lánczot találtak. A szemek különböző súlyuak s 5 grammos (= 70 gramm) és 21.₅ gr. darabok váltakoznak egymással. Az egész 28.₅ arany-nehezék, vagyis 102.₄₆ gr. s így tizedrésze a babyloniai minának.¹⁾

Dalcsnál²⁾ 2 darab 13.₉ súlyu spiralis sodronykarika fordult elé. Őrményes³⁾ (oláhosan Armenis ugyancsak Krassó-Szörény) egy sodronykarika merült fel 1843-ban a Dosu-Sorvulujon. Birkisről (Lugos mellett) öt darab négyszögű, két végén keskenyülő aranyrúdat szerzett a bécsi császári régiségtár. Összes súly 245 gramm s átlag egy 49 gr. nyom.⁴⁾ Végre Ullics egy 1844. június 24 felmerült s 4 arany-nehezékű (13.₉₆ gramm) aranyhúzállal szerepel a megnevezett helyen.

A Maros-völgyből a Mező-Madarasról Orbán B. által (Szé-

¹⁾ Archiv für Kunde oesterr. Geschichtsquellen XV. 330. Dr. Friedr. Kenner.

²⁾ Ujabban XXIV. 405.

³⁾ Sacken u. Kenner Catalog des Münz u. Antik. Cabinets 343.

⁴⁾ Arch. f. oesterr. G. XXIV. 377.

⁵⁾ Arneth Die antiken Gold- und Silbermonumente des k. k. Münz u. Antikenkabinettes 1850. 39.

kelyföld IV. köt. 204. l.) legelőször felemlített kis karikán (szerrinte szarv) kívül Kovács Ferencz maros-vásárhelyi apátplébánusnál Galambodról egy nyílt karikát láttam 1886. nyarán. Ennek súlya 6.98 gr. Kivül hullámdíszot visel. Maros-Vásárhely környékéről 1876. május 9-én egy izraelita 7 darab négyszögü aranykarikát kínált Teutsch segesvári kereskedőnek (Goos Chronik der archaeologischen Kunde Siebenbürgens 1876. 53 l.) Teutsch szerint 600 gr. nyomott a 9 karika, tehát a nagyobbak közé tartozhattak s átlag 66.6 gr. becsülhetjük egyenkint. Ugyancsak Maros-Vásárhely vidékéről ajánlott fel egy budapesti kereskedő 1880. decemberében 16 nyílt végü aranykarikát a n. muzeumnak összesen 442.5 gr. súlyban. Dr. Hampel ezt egy más mármarosi lelet tartozékának nyilvánítá.¹⁾

A kolozsvári muzeum Oláh-Fodorházáról (Szolnok-Dobokam.) egy négyszögletü aranyhúzált, Sz.-Ujvárról egy gyűrű alakut nyert. Alparétról a bécsi császári műemlékek bizottságának 1860. jelentése, egy 85 arany-nehezékü (tehát 339.15 gramm) aranyrúdról emlékezik meg. Az Anzeiger für die Kunde deutscher Vorzeit 1857. évf. 67 sz. 246 lapján egy állítólag Dézsnél talált lánczról olvasunk.²⁾ Esküllön 1867. nyarán egy lánczot szántottak ki. Különböző nagyságu, négyélü végük felé vékonyuló nyílt karikái közül a két középső tag, mint legnagyobb 12.25 egyenkint arany (42.75 gr.) a két középső 8.25 arany (28.9 gr.) s a két szélső legkisebb 5 arany (19.45 gr.) súlyu vala. A lelethez gr. Eszterházy János³⁾ közlése szerint tartozott még egy 12 arany (41.94 gr.) súlyu aranyrúdacska. A kolozsvári muzeum egy karikát menthetett meg ebből; a többi egy kolozsvári aranyműves kezén semmisült meg.

Dáciai rayonba esik Gyula (Békésm.) 2 arany karikája még 1788-ból (n. muzeum Archaeologiai közlemények IV. k. 161 l.) a szilágy megyei Ákosnak 1855. márczius 22-én napfényre került 5.5 lat súlyu 6.5 cm. átmérőjü karperecz Oláh-Keczelről⁴⁾ 14 (1868), Vulnojról 4. (1831) aranykarika jutott Bécsbe,

¹⁾ Archaeolog. Értesítő 1881. évf. 29 l. dr. Hampel mármaros megyei aranylelet.

²⁾ Goos Chronik 18 l.

³⁾ Archaeologiai közlemények VII. köt. 187 l.

⁴⁾ Arch. Értesítő I. köt. 120 l.

Somajról Neigebaur¹⁾ művének függelékében egy erős aranylánczot említ fel. Szathmármegye Matolcs hegységénél egy karika, Szabolcsmegye Acsad²⁾ helységénél 1864. szept. 3. díszes karperecz, melyek közül 2 a n. muzeumba jutott. Ezek elseje $30\frac{5}{8}$ arany (106.7_5 gramm); a második $25\frac{3}{4}$ arany (90 gr.) nehéz. A karpereczeket két-két lemezből forraszták össze, melyek a végen kifelé hajló tekereszt képeznek.

Hasonló, bár sokkal nagyobb tekercestek fordulnak elé a már említett szarvaskői leletben is. E Mármaros-Szigettől alig 4 kilométerre eső helységben 1847. gör. kel. husvét napján a cigánykovács fia egy vízmosásba valami 9 fontnyi kincsre akadt. Ebből a kincstár útján 86 drb arany, összesen 99 # 10 szemer nehéz és nagyobbja 32—33 mm., kisebbje 16 mm. átmérőjű aranylánczszem, 2 drb nagy karika, egyenkint 46 # 7 szemer súlyban, 7 drb összesen 29 # 5 szemer lapos aranytekeres s 64, összesen 8 # 30 szem. súlyu aranygyöngyszem a n. muzeum régiséggyűjtőjébe jutott. Ezekon kívül 8 aranytekeres, 400 aranygyöngy, 1 karikagyűrű Mihályi János birtokába jutott.³⁾ Másik lelőhely Borsa, honnan Kenner⁴⁾ aranygyűrűket és 14 arany nehéz (48.8_6 gr.) karikákat említ.

Ugyancsak Mármarosmegyéből a n. muzeumnak 1886. folyamán elébb 15 négyélű, azután 20 egész és egy töredék karikát ajánlottak fel.⁵⁾ Utóbbiakból 13 volt négyélű. Az összesen 500.3_5 gr. súlyu karikák valamely nagy lelet részletét képezheték. Ezzel együvé tartozónak nyilvánítá dr. Hampel említett értekezésében, egy budapesti kereskedő által állítólag Maros-Vásárhely vidékéről szerzett 16, összesen 442.5 gramm súlyu karikát is. Azonban, mint fennebb láttuk, M.-Vásárhely vidékéről Segesváron már 1876-ban puhatoloztak 7 négyszögű aranykarikával. Nem lehetetlen, hogy mindezek az Udvarhelymegyébe eső Firtosváráról valók, mert tudomásom van a felől: hogy egy székely-udvarhelyi egyén onnan

¹⁾ Neigebaur Dacien 292 l.

²⁾ Archaeol. közlemények VII. köt. 181 l.

³⁾ Archaeologiai közlemények V. köt. Romer Flóris 37 lap. U. ő a VII. köt. 197 lapján újabb adalék.

⁴⁾ Archiv. f. oesterr. Geschichtsquellen XV. 317; XXIX. 303.

⁵⁾ Mármarosmegyei aranylelet Archaeologiai Értesítő 1886. évf. 29 lap.

Budapestre több aranykarikát vitt s utóbb e miatt gyanu alá esvén, le is volt tartóztatva. Vegyük ide még Beregmegyéből Szolyva aranykarikáját¹⁾, Zemplénből a belleri puszta 16 drb eredetileg bronzszállal összekapcsolt 2.₅ 6 cm. átmérőjű karikát, Tokaj 4, Nespest, Olasz-Leszka, Laborcza²⁾ leleteit, miután Sáros, Abauj, Gömör, Szepes stb. megyék egy újabb aranyvidékhez tartoznak: térjünk vissza hazarészünknék a Marostól keletre eső vidékeire.

Itt találjuk mindjárt Nagy-Apoldról feljegyezve, hogy 1778-ban egy aranykarika került innen a gyulafehérvári pénzverdébe³⁾, 1843-ban a hunyadmegyei totesdihez hasonló nagyságú 18—20 karika oszlott meg a bécsi császári régiségtár és a nagyszebeni Bruckenthal muzeum•közt.

A bronzöntő-műhelyéről és öntésre gyűjtött töredékes eszközkészletről (aes collectaneum, mert Plinius hist.-nak XXXIII. c. írja aeris collectanei, hoc est ex usu coempti) nagy hirre jutott Szent-Eizsébtfalva (Hammersdorf) N.-Szeben mellett 1839-ben egy drb 5.₁₃ gr. súlyu karikát szolgáltatott. Szt.-Agotánál egy kis karika, Nagy-Selyknél egy 38.₃₄ gr. súlyu karika jött napfényre, melynek darabjai a segesvári ev. gymnasium és a Bruckenthal muzeum közt oszlottak meg.⁴⁾ Pipe (Kis-Küküllőm.) egy karperczel; Szász-Buda (Bodendorf) (N.-Küküllőm.) 76.₆₈ gr. súlyu corques-forma karikával tette magát ismertté. Bardocznál (Udvarhelym.) 1858-ban egy kecskepásztor bronznémük (2 véső, 2 sarló, kard és üsttöredék) társaságában 25 darab igen durva művű zigzagosan díszített s elektróból készült s egyenkint 2.₁, 2.₃, 2.₇, 2.₇₅ 3.₄ gr. súlyu gyűrűt talált.⁵⁾

Karácsonyfalva⁶⁾ (Udvarhelym.) 1 aranykarika, Sófalva (Udvhm.) aranytekercs révén jöhetnek itt említésbe.⁷⁾ A Fir-

¹⁾ Archaeol. közlemények IV. köt. 160 l.

²⁾ Tudom. Gyűjtem.: 1828 t. 20 l. Archiv. für oest. Gesichtsqu. VI. 234.

³⁾ Jahrbuch der kais.-königl. Centralcommissim zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale 1856. 14. 15.

⁴⁾ Archiv für Landeskunde IV. 28 Mittheilungen, des k. k. Centralcommiss. 1860. 75, 1862. 136.

⁵⁾ Arch. f. oest. Gesch. XXIV. 389.

⁶⁾ Orbán Balázs Székelyföld I. k. 185—186.

⁷⁾ Mittheilung. d. k. k. Centralcommis. 1858; 264.

tosvártetőről (Korond mellett) fel kell említenem — a mint már egyszer tevém — hogy innen Budapestre több aranykarikát árusítottak el s nem lehetetlen, hogy úgy a Segesváron 1876. bemutatott 9, mint a Budapesten 1880-ban felajánlott 16 innen való. A kis-küküllőmegyei Somogyomnak már egyszer szintén említett lelete (1881) egy agyagedényben egy bronzedénynyel együtt 18 szív-alaku, összesen 167 gr., egyenkint 9.₅ gr. aranyláncszemből, 26 felvarható s 3 nagyságban és súlyban (4—5, 9—10, 18—20 gr.), de azért arányosan készült s épen e miatt pénzsurrugatum gyanánt használható díszes boglárából, 158 kisebb-nagyobb aranszeméből, 1 drb 43 gr. súlyu aranylemezből, 5 ezüst gyöngyszemből állott. Szerencsére e lelet a megyei alispán útján Budapestre a múzeumba került s nem szoródott szét, minth annyi más. A nagy-szebeni és kolozsvári muzeumok egy-egy láncszemet, gyöngyöt és közép nagyságú boglárt nyertek belőle.¹⁾

Bessenyő (Háromszékmegye) a Dellőn, egy bronzöntőműhely közeléből találtak egy cm. átmérőjű 4.₃ gr. súlyu kis gyűrűt. Ez igazi félhold-alak, közepén vastag, két végén szarvalaku. A székely muzeum tulajdona Sepsi-Szentgyörgyön. Ettől nem messze egy egészen hasonló ezüst karika és egy spiralis húzal jött elé.

Csófalva (Háromszékm.²⁾ 1840. novemb. útépités közben egy kavicsszállító szekér nyomában ütötte fel magát 4 arany fokok, több a somogyihoz hasonlóan dudorosán ékitett felvarrásra szánt phalera, 1 aranygyöngy, aranylánczvég zablarészlet és egy darab egy font 22 lat (896 gr.) aranylemez. A lelet, fájdalom, csak töredékeiben került a bécsi régiségtárba, hol alkalmam volt meggyőződni, hogy a fokok alakra, díszítésre egyaránt hű mása a Bessenyőn Forró Ferencz udvarán kiásott bronzfokosoknak, Kállay Ferencz a m. tud. Akadémia 1841. július 12-ki ülésében 956.₅ aranyra értékelte a leletet.

E lajstromon még sok kiegészíteni való lenne s szándékosan kiejtém belőle a leírások vagy közvetlen szemlélet után későbbi

¹⁾ Pulszky Ferencz. Archaeol. Értesítő 1882. évf. 154—6.

²⁾ Először Kurz Antal Pester Tagbl. 1841. évf. 5 sz. 64 l. Majd Kállay F. M. tud. Akad. Értesítő 1841. 72 l. Ujm. muzeum 1853. 56. Archaeol. közl. IV. 34. Seidl Fund Chronik I. r. 28. Arneth Arch. Annal. Orbán II. k. 156 l.

keletü aranytárgyakat. Annyit minden hézagossága mellett kiolvashatunk belőle: hogy a tisztán barbarjellegü s következőleg az itt szóba hozott őskorra tartozó aranykészítmények még a mi fogyasztékos irodalmi feljegyzéseink mellett is a hajdani Dácia határin belül, vagy ahhoz közel kerültek napfényre. Idevaló származást árul el a halvány anyagféleség, bár mint megjegyzők a folyók kavicsából, így különösen a Maros, két Zsil és Oltból sárgább víziarany került elé s ezt a megkülönböztetést a leleteknél jövőre keresztülviendő pontos vegyi vizsgálat segélyével könnyü lesz érvényesítüi.

b) Ezüst mütárgyak.

De, midön ősi bányászatunk virágzásának tanujelét keresem a nyílt, majd egészen zárt aranykarikákban, boglárokban, húzalokban, nem szabad figyelmen kívül hagynunk a készítésben, formában ezekkel annyira összevágó, bár tulnyomólag gyakorlati célokra szánt övekből, fonott lánczokból, fibulákból álló ezüstleleteket se. Én legalább hajlandó vagyok feltételezni: hogy a mi ezüstgazdag telléreinknek bányairata szükségkép az ezüst kohászati elválasztását is csakhamar maga után vonta. Az arany csak addig képezheté az őslakók kizárólagos nemes színét, valamig a folyók ágyára voltak vele utalva. A mi zöldkőtrachyt szikláinkban rejló tellérek a termés aranyat csak helyenkint termelik dús áldás alakjában s a mivelést csak erre alapítani nem lehet. Az ó-korban is hozzá kelle fogni az aranyérczek kohászati értékesítéséhez s a mint Diodor Egyptomból, Plinius, Strabo Hispaniából elbeszélük, javában értettek is ehhez. Az ezüst tartalmu arany, vagy elektron ismeretes vala a hyeroglyphák közt is s hegyeinkben épen ez képződött ki legbővebben az egy nagyági kerület kivételével, a hol azonban bármennyire tartsa is magát Ackner után a közhiedelem, se a rómaiak, se elődeik nem működtek.

A dáciai arany termelésével tehát ép úgy Egyptomban, a Pangaeus hegyen az ezüst kohászatának kifejlődése is karöltve járt s ha — a miről meg vagyok győződve — valóban a phoeniciaiak vezeték be Dácia ős lakóit is, miként a görögökkel tették az aranybányászat titkaiba, ekkor ez a gyakorlat épen leghivatottabb mestereit találta meg bennök.

Ennek daczára eddigi leleteink közt nem mutatkoztak oly feltűnő gyakorisággal ezüst-készítmények, mint azt az aranykarikáknál sikerült kimutatnunk. De, hogy a bronzneműekkel egyidejűleg közvetíték, a forgalmat s a rendszeres pénzhasználat bekövetkezése után is ebbeli minőségüket sokáig fentartották: ezt számos leletből tudjuk.

És most a bányaiparral kapcsolatba hozható ezüst-leletekre térve, a népvándorlaskoriak mellőzésével lássuk a nevezetesebbeket.

Első helyen kell említenünk Medgyest¹⁾, hol 1829-ben 5 darabból álló lelet jött napfényre. Több karperecz, függő sodronyláncz, övzáradék képezi a leletet, mely Bécsben a régiségtár egyik büszkesége.

Az Érczhegységhez közelebb eső voltánál még fontosabb az 1821-ben Bécsbe került csórai (Alsófejérm.) ezüstlelet. Négy ezüst húzal, 5 korong és csőforma, egy négyszögletesre fent láncz peczek alaku csüngőkkel, 5 kengyeles fibula, 2 összekapcsolódó torques, 3 húzaltekercs, egy szarvalakban hajló húzal s végre egy darab 5 cm. széles, 6 cm. magas tábla s azon két egymás ellen forduló emberi alaknak perczmunkával készült durva körvonalai.²⁾

Csóra szomszédságában Vajdej (Hunyadm.) egy kigyó fejekben végződő karperecz jutott a bécsi esász. régiségtárba. (Mittheil. d. k. k. Centralcommiss. 1870. 26. Catalog des Antikencabinets 334, 31. Goos Chronik stb. 138. Romer Floris Arch.-Ért. 1886. 329.)

Hunyadmegye Cserbel helységében 1874., egy erdei út készítésekor, azelőtt lakatlan vadon öln, egy, fájdalom, széttört agyag urnában 504 éremmel s egy csinos művi bronzkorsóval, együtt összesen 4316 pénzfontnyi s 168 fnt 24 kr értékű ezüstlelet merült fel. Ebben egy láncz teljesen a somogyomi aranyleletben talált szivalaku szemekhez hasonlókból fűződik össze. Ebben egy karika jó elé, csakhogy annak végei csavaralakulag helyezvök el, hogy szükséghez képest tágíthaták, szűkítheték. Egy karpere-

¹⁾ Arneth Die Gold- und Silbermonumente der k. k. Münz- und Antikencabinets.

²⁾ Arneth Die Gold- und Silbm. XII. 95 l. Goos Archiv. Landeskunde XIII. táblájai. Romer Floris Archaeol. Értesítő 1886. 5 füzet, 387 lap.

³⁾ Erdélyi muzeum 1874. évf. 144 l. — Ortway Tivad. Archaeol. Értesítő IX. (1875.) 7 sz. 215 l. Romer Floris Arch. Ért. 1886. 386 l.

czet sodronyból csavártak össze; 2 más pouczokkal díszített lemezből áll. Két fibulája közül az ép húzalból lemezbe átmenő ívet nyert. Némileg hasonlót szerzett Déva vidékéről a n. muzeum, csak hogy aranyból s azt Hampel József a római mivelődéssel érintkező barbar iparterméknek nyilvánítja.¹⁾ A cserbeli bronzedény akkor eltűnt s a mult nyáron sikerült Schulz József vajdahunyadi kályhagyáros ur ajándékából a dévai muzeum számára megszerezni. Alakja, készítése egyaránt gyakorlott kézre és finum vésésre vall. Az érmek Róma 500-ik évétől 170-ig terjedő időszakot képviselik.

Az aranymosásról ismeretes Fehér-Körös mellett Guravoj (Aradm.) helysége 1850-ben egy ezüst láncz részletei, 2 húzal karika, mindeniken 3 peczek csüngő és 70 apolloniai ezüst érem fordult elé.

Hév-Szamosnál (Kolozm.) 1844-ben ezüstkarika (9 pitykével), 3 ezüst sodrony fordult elé 315 dyrrhachumi drachmával és 120 római családi éremmel. Utóbbiak 201-től Kr. e. 50 évig terjedtek.

Mojgrád (Szilágymegye) a Magura hegyről 1863. két babos fibula, láncztöredék jutott napfényre számos durva cseréppel együtt. U. innen jutott 1797-ben Bécsbe egy nagy aranyelet, mely azonban Valens császár érmeivel együtt fordult elé a népvándorlaskor.

Márkaszéken (ugyancsak Szilágym.) 1845-ben kigyófejjel végző torques.

Szénaverősn²⁾ (Kis-küküllő Zendrisc) a Bruckenthal muzeumban látható tekereses karperecz, mely a vajdejihez teljesen hasonló, 1 összekapcsolódó torques, 3 sodronygyűrű, 1 lemezes fibula fordult elé 1878-ban.

Borsómező (Alsófejérm.) a nagy-enyedi collegyum muzeumába egy torquest szolgáltatott.

Potsága³⁾ (Aranyosvölgy) Az aranymosások közelében a bécsi császári régiségtárba 2 nagy babos kelta jellegű fibulát szolgáltatott 1843.

¹⁾ Hampel J. Archaeol. Értesítő XIV. k. (1860.) 81 lap.

²⁾ Correspondenzblatt des Vereins für Landeskunde Siebenbürgens I. évf. 85 l. Romer Arch. Ért. 1886. 389.

³⁾ Arneht Die Gold- und Silbermonumente des Antikencabinetts IX. 97 l.

Potságán Goos szerint egy kis ezüstlánczot és apró durva darabokat is találtak.¹⁾ Én ugyanott 1884-ben egy bronzleletet találtam.²⁾

Bessenyőről (Háromszékm.) már említők, hogy aranykarikája közelében a Hegyes tetőn, kovaszilánkjával, durva cserepeivel együtt egy 2 cm. átmérőjű 8.5 gr. súlyu ezüstkarikát találtak. Ez egészen a szomszéd Dellőtető aranykarikájához hasonlítólág henger alakú, de két végén szarvalakulag kihegyesedő húzalból készült. Ugyane helyen egy kisebb és vékonyabb húzalból két sepalisban futó ezüsttekeres is fordult elő. Mind a székely n. muzeumban láthatók.

Hétur (Marienburg Kis-küküllőm.) az aranykarikájával már felemlített Pipe szomszédos helysége a szénaverősi, vajdeji tekeres karperecz párját szolgáltatá a bécsi régiségárba. Súlya 20 lat, vastagsága 0.06 cm., kigyófejben végződik.

Helyrajzilag s bányászatilag is Dáciához gravital Nagyvárad, honnan Romer Floris az elébb említett kigyófejes karpereczhez hasonlót ismertet. A lelet 19 darabból áll s a tekeres karperecz tenyeres húzalanak hossza 1.535 m., három csavarulatban fejlett ki s végén hét levélalaku lemezkére van kikalapálva. A levelek közepén ér forma húzódik végig s ezek mindenikén 3 pont van kiverve, épen mint az előbbinél. Ugyane lelethez tartozik egy fonott nyakperecz s 17 más töredékes tekeres, vagy eredetileg csengőül alkalmazott lemezke.

Romer Floris³⁾ a cserbeli, guravoji éremleletekkel együtt eléfordult analogiak alapján a Kr. e. első századra helyezi e műkészitmények korát.

Végül fel kívánom említeni a kolozsvári muzeumnak egy Szászváros közelében a városvízi castrum környékéről mult 1886. nyarán vásárolt ezüstleletét, melyben a nagyváradi lelet fonatos lánczához hasonlót látni. E lelet római befolyás alatt készült bár munkának vehető.

¹⁾ Goos Chronik 37 l.

²⁾ Potságai bronzlelet. Archaeol. Értesítő 1886. évf. 1 füz.

³⁾ Nagyváradi ezüstlelet. Archaeol. Értesítő 1886. évf. III. füz. 204—207 és V. füzet 385—392 l.

II. A görög befolyás tanujelei.

Előbbi fejezetem hű képét nyújtá ama befolyásoknak, melyek a dáciai bányá- és fémipar fejlődésében a Kr. e. első évezred lefolyása alatt érvényesültek. A Kr. e. körülbelől 1200-ban¹⁾ a Duna völgyén uralomra jutott phoenicziai forgalom a görög városoknak 700-ban bekövetkezett felvirágzásával és önállósodásával lassankint a görögök kezeibe siklott át, melylyel a III. században az Italiából tovasügárgzó rómaiság száll versenyre. A VI. és V. században Kr. e. már a görögök nemesak saját területeikről szorítják ki, vagy hajtják uralmuk alá, a korábbi időkben ott bányászó phoenicziaiakat; hanem rajokkal szállják meg a partvidéket is s a gyakorlott phoenicziai bányász népnek szolgálatukba vonása által hirtelen nagyra fejlett bányáiparuk mindenütt győzedelmes versenytársként lép fel. Euboea 738-ban Kr. e. Siciliába gyarmatot telepít s rézbányászataival saját talentumát egész Görögországban meghonosítja. A kisázsiai Miletos a Pontus Euxinus mellett messzi kiható gyarmatokat (pdu, Albia, Pauticapaeum) létesíti, honnan a karaván kereskedelmet éjszak-keletre Ázsia szivéig intézni kezdik. A phokaeiaiak egész Corsikáig hatolnak, hol Kr. e. 565-ben Alaliát, majd Galliában Massaliát létesítik.

Daciára nézve ilyenéknép a hirtelen nagy jóléthez s a középeurópai kereskedelemben Sadowsky nyomozásai szerint is vezérszerephez jutott görög befolyás egyenlő lehetett az Alpok övében Kr. e. 700—300-ig uralkodott etrusk műiparral. Ez irányadó szerep mellett természetesen az etrusk és ezt felváltó kelta műipar se vala teljesen kizárva s az Érczhegységtől délre Szászvárosnál a bécsi régiségtárba jutott áldozati, vagy fogadalmi bronzkocsi is e nagy tökélyre jutott műipar termékeül van minősítve.

A görög városok sűrű összeköttetését és kereskedelmi uralmát azonban a Kr. e. IV. századtól kezdve félreismerhetetlenül illusztrálják az erdélyszerte nagy bőségben jelentkező éremleletek.

Már volt alkalmam érinteni, hogy Herodotos szerint is Siphmos²⁾, Thasos³⁾ s a thrakparti Pangaeus⁴⁾ hegység képezé a

1) Rougemont Bronzezeit.

2) Herodot III. 163.

3) Herodot VI. 46.

4) Herodot VI. 46; Tukydidés IV. 105.

phoenicziaiak első arany bányatelepeit. Innen hatoltak Athene mellé a lauriumi ezüstabányák mivelésére; innen nyomozták ki Makedonia aranytermő hegyeit, folyóit. Mindennek a jelzett időponttól kezdve a görögök váltak uraivá s ekkor különösen Thasos, mint a scythaktól cserekereskedelem útján beszerzett gabona, méz, premfélék egyik közvetítője jelentékeny vagyoni jólétre emelkedett. A szigetgyarmat tekintélyének magas fokára abból is következtetést vonhatunk, hogy az általa veretett ezüst tetradrachmák a barbar népekhez is bejutást nyertek. Így kezdék kiszorítani Daciából is a karikapénzeket, sőt aranygazdag hegyeink közt ennek révén az euboeai valuta s utóbb II. Fülöptől kezdve a Macedoniában meghonosodott attikai pénzláb is érvényre emelkedett, úgyhogy ezeket itt a daciai hegyek közt szintén utánozták.

A mi dák pénzeinket egy sok oldalról ismertetett lelet (épen a petrozsényi aranymosás szomszédságából) kapcsán Bielz Albert¹⁾ tette volt tűzetes tanulmány tárgyává. Majd Goos Károly²⁾ e hazarészünk régészeti irodalmára oly korán elhunyt derék bűvár *Skizzen zur vorrömischen Culturgeschichte der mittleren Donaugegenden* cz. igen tanulságos, nálam is sok haszonnal használt munkájában foglalkozik ezekkel. E tárgyban önálló vizsgálódásokra alkalmam nem lévén, Goos osztályozását kívánom itt röviden közölni. Szerinte a következő változatok ismeretesek:

1. Kezdetleges férfiarcz, homlok, orr, ajkak és szakál csak jelezvék. A fejképet gyöngysor köríti. A hátlapon egy primitívül formált lovas. A ló sörényét gyöngysor jelzi. A ló alatt a föld jelzésén kívül egy vonal előtte derékszög.

2. Borostyánkoszorus Bachusfej. Homlok, állkapocs, ajkak, erősen kiülnek. Nyakszirtjén agyar. A hátlapon a ló feje megnyult, a lovas fejét sűgárkoszoru övedzi. Mindkettőn a lehető legkezdetlegesebb munka; de mindkettő thasosi utánezat.

3. Diademes Diana fejkép. Hátrafésűlt hajában gyöngysor. A lovas balra irányul, mellette egy bot (Hercules dorongja). Ez az

¹⁾ Bielz *Die Aalkischen Hohl Münzen Archiv. für sieb. Landeskunde. Neue Folge XI. köt.*

²⁾ *Archiv. d. V. f. sieb. Landeskunde. Neue Folge XIV. Bd. 1 Heft 81 lap.*

amphipolitani szövetség tetradrachmájának utáinzata. Az eredetiek Kr. e. 158—146 verettek.

4. Nagy Sándor drachmája előlapján Jupiter actophorus fejképével.

E 30—36 mm. átmérővel 1—2 mm. vastagsággal bíró pénzek széle rendszeren be van hasítva, a mivel Finály H. szerint az ezüst minőségét kémelelték, a mi valószínűbb is annál a nézetnél, mely szerint a forgalomból való kiutalást akarták volna ez által jelezni.¹⁾ Az írástudatlan barbaroknál a pénz még jó ideig csere-tárgyat képezhetett s a korábbi gyakorlat reminiscentiáival jöhetett eleinte használatba. Részemről annyival hajlandóbb vagyok a meghasításban a fémtartalom kémelelési módját feltételezni, mert ez az eljárás hasonló célból a kereskedelembe bocsátott bronzlepenyeknél, sőt a mint én biztosan állithatom s később tüzetesen igazolom a vastömböknél is szelvében alkalmazva vala le a rómaiak betelepedéséig Daciában. Színük sárgásszürkétől szürkés fehérig változik s 100 súlyrészből ezüst 18.7₅ %, arany 1.4₁ %, réz 79.8₄ %, a többi ón. Ez összetétel is mutatja erdélyi voltukat, mert a mi ezüstünkéből az arany nem választható el teljesen. A réz nyilván a tartósság kedvéért van ily arányban felhasználva. Olykor százával jönnek elé nálunk a tetradrachmák s alig van völgy, jártabb vidék, honnan ki ne nyomozhatnók.

Az Érczhegység közeléből Sebeschely 1801-ben 395 thasosi (Bachusfej), amphipolitani és Nagy Sándor-féle tetradrachmát szolgáltatott. Petrozsénynél 1867-ben a vasút építésekor 200 thasosi és valódi Nagy Sándor-féle tetradrachmánál több került napfényre. Ez a lelet épen az aranymosás területére esik.

Az Érczhegység övéből 1868-ban Kudzsirnak Cetate nevű dák vára (Hunyadm.) több száz darab 10—13.5 gr. súlyu, 27—36 mm. átmérőjű thasosi (szakállas Bachusfejú), majd Nagy Sándor-féle tetradrachmat szolgáltatott. Reho (Nagyszebenm.) egy thasosival együtt egy II. Fülöp-féléről ismeretes. Herepey Károly az Érczhegységet keletről beszegő Csáklyakőről gyűjtött ilyeneket. Az Érczhegység szívében Zalatna mellett a vulkoji bá-

¹⁾ Archaeol. Értesítő 1870. III. k. Magyar orvosok és természetvizsgálók 1869. 93 lap. Archiv. f. Landesk. XI. (1874.) 460 lap. Bielz. Erdélyi-Muzeum, Finály Henrik. Arch. f. sieb. Landeskd. 1877. évf. 78 l. Goos K,

nyahely, Bucsum, Verespatak mellett szintén lelőhelyei¹⁾ II. Fülöp tetradrachmáinak s egy ilyennek a vulkoi bányászatnak az Akadémia archaeologiai bizottsága által kiadásra elfogadott monographiájában rajzát is adom. Az ismeretes bronzöntőműhely Szent-Erzsébetfalva (Hannersdorf), római családi, érmekkel együttesen egy Nagy Sándor-féle aranystatterrel sorakozik ide.

Az Érczhegység nyugati határvidékéről, Aradmegye, több lelőhelyét nyomozta ki ujabban Márki Sándor. Kis-Jenőről II. Fülöp utánzataiból egy collectio van a bécsi régiségtárban. Fennebb Nagy-Várad, Kis-Várda sorakoznak. Éjszokról Széplak²⁾ (Szolnok-Dobokam.) 112 darabbal. Eszteny 1842-ből 42 II. Fülöp; a Maros-völgyön Petele (Maros-Tordam.) 200 amphipolitani tetradrachmot szolgáltatott 1869-ben régésztünknek. 1872-ben a lelet a Bruckenthal muzeumba került.

Bár nem tartozik szorosan az Érczhegységhez, mégis felemlítem Gelencze 200 thasosi tetradrachmáját Háromszékmegyéből. A Pontus euxinus görög kereskedőinek egyik útja itt, az Ojtozi szoroson szolgált épen Daciába. Csak mellékesen kívánom érinteni: hogy a Homorod-völgy sóterülete is képviselteti magát egy Homorod-Szt.-Mártonból a sepsi-szt.-györgyi székely muzeumba került II. Fülöp-féle tetradrachmával csoportunkban.

Hogy a görögök e korszak alatt nem csak a mivelődési eszmék, finomabb iparcikkék terjesztésével vettek részt Dacia műipartörténetében, hanem az idevaló aranymosásokat oly módon zsákmányolhatták is, mint a rómaiak tevék Noricum meghódítása előtt nagy időkkel az odavaló vasbányák haszonbórbe vétele által: ahhoz az elősorolt éremleleteken kívül a petrosényi aranymosás tényleges bizonyítékokat is szolgáltatott. Maderspach Victor volt fűrészgártulajdonos és műszakilag képzett egyén beszélt nekem egy gazdag leletről, mely azonban nyomtalanul megsemmisült. Elbeszélése szerint Petrosényhez közel, szintén a vasúti munkálatok alkalmával nagyszámu vaseszközre bukkantak. A mindenféle kapa, véső, vájó és fogó szerszám anyagát ő és a vaskohászatban már állásánál fogva (a resiczai vasgyár vegyésze) jártas fivére görög-

¹⁾ A m. tud. Akadémiánál kiadás alatt álló munkámban a vulkoi ősbányászatról.

²⁾ Mommsen Romisches Münzwesen 697.

országának találták. S hogy ez eszközök egyenesen az aranymosáshoz voltak szánva: arra nézve a helyzeti viszony szerinte kétséget nem engedhet. De ha eltekintünk is ettől a különben feljegyzést érdemlő közléstől, ugyancsak Maderspach Victor ajándékából voltam szerencsés Dévára szállítani egy aranyozott bronzszobrocskát, mely épen a Vulkán-hágó kiindulási pontján a vulkáni vesztégtüntetést javítása közben az egykori aranymosások területén jött napfényre s határozottan görög termék. 1885. nyarán a bécsi császári régiségtárban épen bányászati tanulmányok céljából az erdélyrészi arany-ezüst kincseket s a Görögországból hozzánk jutott szobrászati műveket tanulmányozva, e mellkép szobornak hű mására akadtam ott. Kenner régiségtári ör szives figyelmeztetése következtében ekkor értesültem a felől is: hogy Dillhey¹⁾ zürichi tanár az európai muzeumokban levő többi ilyen mellszobrokról tanulmányt tett közzé Ueber einige Bronzebilder des Ares czim alatt, a bonni régészeti-egylet kiadványaiban a tanulmányt megtalálva, abban az általam Bécsben látott Ares szobor képe is közölve van s elég sajtóságon az összes többi példányok közt épen ez hasonlít legteljesebben a miénkhez. Dillhey Lysippus sikyoni öntőmester, borghesi viadorjában keresi e nagy tökélyvel kivitt szobrocskának eredetijét. Lysippus a görög művészetnek Pericles-től Nagy Sándor koráig terjedő virágzási időszakában működött s Plinius is elragadtatással emlékszik meg életteljes alkotásairól.

A szobrocska a thorni kastély, Berlin, München, Bécs és a Fehérváry-féle gyűjteményből Koppenhágába került hasonlóival együtt külön bemutatást érdemel s e helyen csak annyit kívánok kijelenteni még is, hogy szerintem itt, a legrégebb időktől a Strazsa-hegyen át a kisoláhországi lapályra (mai Tirgu Zsilhez) átvezető hegyi ösvény kiindulásánál s a két zsil melléki aranymosások központján egy rendszeres aranymosási vállalat vezetői legalkalmasabb székhelyet találhatának. Én legalább egy ilyen minőségben ide telepített előkelő görög háztartásából származtatom ezt a csinos és kétségen kívül akkor is becsben tartotta műtárgyát.

¹⁾ Jahrbücher des Vereins v. Alterthumsfreunden im Rheinlande Bonn 1873. Heft. LIII. u. LIV. 1—43 lap.

A Kr. e. 158—146 közt az amphipolitani szövetség által Macedoniában veretett érmek¹⁾, majd Kozon thrak fejedelemnek Kr. e. 42-ben a philippi csata előtt az általa a köztársasági párt részére felajánlott segély fejében nyert jognál fogva a fülöpféle arany tetradrachmak mintájára veretett aranyok zárják be a Balkán-félsziget domináló befolyását, sőt Fülöp ezüst-tetradrachmának legutóbbi utánzatainak elő-, majd hátlapján eléforduló T I (a ló hasa alatt), O. T. F (a fej mellett) Λ A C (a ló felett) monogrammok a 154-ben életbeléptetett római denar hatását elárulják. Utóbbiak ugyan a Dunától délre készülhettek s a Temes-Dunaközön túl nem is hatoltak.

A Kozon aranyak classikus földje Hunyadmegye, azonban az arany vidékkel épen összefügg, sőt a Szászvárostól délre a Muncsel havas lejtőjén ős vadon közepette rejtőző Gredistye, homnan 1804-ben ezernyi darabot szedetett össze a kincstár a gyulaféhérvári pénzverő számára: az aranymosásoknak is kézügyébe esik. Felföldünk belsejéből Ujegyház 1, Asszonynépe (Nagy-Küküllőm.) Neigebaur szerint 1811-ben számos Kozon aranyat hozott napfényre. Régibb időkben még gyakoribb lehetett s Lazius Reipubl. Rom. Comm. I. XII. is említi azt, hogy 1540 körül 40,000 drb aranyat gyűjtöttek össze egy kidült fa tövében a Marosból a Strigybe evező hajósok Boldogfalvánál (e szerint Kőboldogfalva lehet). Annyi bizonyos, a bécsi csász. levélt. őrzött leltár szerint, hogy Martinuzzi hagyatékában 1000 darab találtatott állítólag e leletből.

III. A római hatás nyilvánulása.

Az elébb említett Kozon aranyakkal és amphipolitani tetradrachmákkal együttesen közkézen forogtak már a III. századtól kezdve felfeltüenedező római consuláris családi érmek, melyek Apollonia (Avellona), Dyrrhachum (Durazzo) érmeivel hatolnak át Kárpátjaink szorosain. Ekkor lép előtérbe az Apollonia Dyrrhachiumtól Scodran, Trenonizán (Theranda) át Naissusba s a későbbi Vimina-

¹⁾ Szováth (Kolozsm.), Reho (Szebenm.), Szász-Akna (Besztercze-Naszódm.), Nagy-Ekemező és Nagy-Bun (N.-Küküllőm.) az ismertebb lelőhelyek.

²⁾ Romer Floris. A két hazában talált régi arany műemlékekről. Archaeol. közlemények V. köt. 30 lap.

ium (mai Kostolacz) felé irányult kereskedelem, a korábbi időknek a Morava völgyből a Haemuson át Nis, Sofia felé a Maritzan Macedoniát, Traciát a Dunavölgygyel összekapcsoló forgalom,¹⁾ mely Lesbos, Chios, Thasos árucikkeivel azelőtt a Kárpátok vidékeit elárasztá s mely kapcsolat szerzé meg bizonyára a daciai arany, ezüst szakavatott bányászait és műipari értékesítőit is.

Ezt a versenykorszakot számos lelőhelyünk képviseli. Így Hunyadmegyében Tisza falunál, épen a zámi szoros torkolatában, 2 thasosi tetradrachma utánzattal, 19 apolloniai, 37 dyrrhachiumi, 837 római családi és 11 császári (az első császári időkből) érem került a n. muzeumba.²⁾ A cserbeli nagy ezüst-leletből, melyről fennebb vala szó, 491 római családi érem fordult elé s csak egy jött le Julius Caesarig.³⁾ A zsilvölgyi aranymosásból, az előbb bemutatott Ares szobor lelőhelye mellől 1855-ben 47 családi denár, 2 Augustus, 1 Tiberius, 1 Germanicus, 2 Galla, 1 Otho, 3 Vitellius, 29 Vespasian, 8 Titus, 1 Julia, 5 Domitianus érem találtatott. Jó-Valselnél 1886. nyarán több mint 500 apolloniai és dyrrhachiumi denárról szereztem tudomást. A közel Kitidnél amphipolitani tetradrachmával találták. Lozsád családi érmek lelőhelye. A muncseli Gredistye Sub-Kunun mellékvölgyében 1847-ben Boér erdész, a míg Neigebaur másfelé ásatott 48 családi, 352 császári denárt gyűjtött. Utóbbiakból 15 J. Caesar, 10 Augustus, 2 Antonius és Lepidus, 4 Germanicus, 3 Agrippa, 2 Tiber, 2 Agrippina, 16 Caligula, 4 Claudius, 69 Titus, 119 Domítian, 15 Nerva és 5 Traján dacicus jelző nélkül. A legújabb időkig aranymosást üző Oláh-Pián 1852-ben thasosi tetradrachmákkal 26 apolloniai, 23 dyrrhachiumi; Nagy-Apold 1860-ban 500 denárt szolgáltatott. Ebből 38 Kr. e. 154-ből, 246 81-ből, 97 drb 61—45-ig terjed. A legújabb keletű 12 denar Kr. e. 38-ból C. Clodius, L. Livinejus, C. Massidius és C. Vibius Varus családoktól ered.

A verestoronnyi szoros torkolatánál Felső-Sebes 1838-ban 469 dyrrhachiumi denárt szolgáltatott a bécsi régiséggyűjtő.

Éjszakon Hévszamos 120 családi érméből a legfiatalabbak Kr. e. 74—50-ig terjedtek s 318 apolloniai és dyrrhachiumi de-

¹⁾ Genthe Etruskischer Handel, 104. l.

²⁾ Archaeol. Értesítő, VII. 71. Archiv für Landeskunde, XI. 467.

³⁾ Erdélyi Múzeum 1874. 8.

nárral együttesen találtattak. Egyike a leggazdagabb és legjobban ismert leleteknek az asszonynépi¹⁾ (Nagy-Küküllőm.) Kiskapus alatt, hol 1875-ben 9 consularis (3.5—4.07 gr.) 87 családi denár 151 fajban és 550 példányban s végre 4 nummus incusus találtatott. Ugy látszik a denárnak 217-ben Kr. e. $\frac{1}{8}$ fontra reducaltatásától a triumviratusig terjednek.

A daciai ősbányászat technikája és topographiája.

Dacia praehistoricus bányászata nem szorítkozott kizárólag az idáig tárgyalt arany és ezüstre s biztos tudomásom van néhány só-, vas- sőt kőbányáról is. Ezek ismertetése más alkalomra tartozik s itt csupán az ősmiveletek rövid jellemzésével kell még beszámolnom.

Bár idáig se világíták be feljegyzéseikkel kutatásaink útjait a classicus írók, most épen éreznünk kell a felvetett kérdésnek majdnem legyőzhetetlen nehézségeit. A zsilvölgyi aranymosáson kívül több adattal az Aranyos, Fehér-Körös, Maros mentén észlelhető aranymosások koráról nem rendelkezünk. Pedig bányász-technicalai szempontból ezekben jelelhetem ki az arany első termelő helyeit. Az egyptomiak is elébb ismerték Nubia aranyporát, mint a Vöröstenger mellékén Dsebel Olbagi és Akaba mellett, II. Ramses alatt megnyitott aranytelléreket. Miután azonban a rómaiak teljes kapzsisággal siettek úgy az aranymosások, mint a rájuk szállt bányák kizsákmányolásával, biztos határvonalat, e két időszak közt, ez idő szerint megvonni nem tudunk.

Annyi bizonyos és a dolog természetéből következik, hogy az első aranymosások a szegény bányász-czigányoknál az Aranyos, Maros és Körös mentén napjainkig fennmaradt primitiv eljárásnál egyébre berendezve nem lehettek. Egy ferdén felállított s durva darócczal (az argonautáknál birkabőrrel) lefedett deszkalemez (az u. n. hurka), egy kapa s vízmerítő képezheté az egész berendezést. Csakhogy a Plinius által Hispaniából ismertetett rendszeres aranymosásoknak párjait is feltalálhatjuk, Plinius szerint 100, sőt több stadiumnyi távolságból corrigiana k nevezett vízcsatornákat

¹⁾ Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde. Neue Folge XIV. Bd. 1 Heft (1877.) Über einen Fund römischer Consulardennare v. Car. Werner.

állítottak elé. völgyeket, szakadékokat hidaltak e végből át; másutt sziklákat furtak keresztül, kivájt fatörzseken irányíták a vizet. Ilyenkor köteleken csüngve munkálkodtak, úgy, hogy alulról madaraknak néztek ki inkább s alig talpalatnyi helyeken egész patakokat vezettek el. Hogy az iszapoldást megakadályozzák, inkább szilárd kőzetekbe ágyazták a vezetékeket. A hegyek aljára hosszúságban, szélességben 200 lábnyi s 10 láb mély víztartókat ástak s öt zsilippel szerelték fel. A kibocsátott víz akár nagy sziklákat vala képes a lejtőn tovaragadni. A lapályon a goga nevű árkok fogták fel a lefutó vizet, melybe rozmarinhoz hasonló ulex nevű növényt hintettek, mely érdes mivoltánál fogva az aranyat felfogja. Majd deszkacsatornák szállítják a vizet a tengerbe, stb. Az arrugiából nyert aranyat nem kell kiolvasztani s olykor 10 fontnyi palaga (vagy palacurna) nevű tömbök is akadnak, míg az apró szemet baluxnak hívják. Az arannyal megrakott ulexet kiégetik s hamujából az aranyat kimossák. Ily módon Asturia, Gallicia és Lusitania huszezer fontnyi aranyat szolgáltat, csakhogy ebből a nagyobb rész mégis Asturiára jut, melyhez hasonló gazdagságot annyi századon át a föld sehol se mutatott.

Az itt leírt aranymosáshoz hasonlókat találtam 1884. nyarán úgy a Magyar- mint az Oláh-Zsil mentén. A Magyar-Zsilbe ömlő Kis-Zsil (Zsijecz) balpartján a petrillai barna-szénbányászat Lajos határa, épen a fenyőhasábokkal kirakott vízvezető csatornáig terjed. Az aranymosásra használt diluvialis kavicsréteg a szénrétegre üledvén, a vízlecsapoló csatornát a szénbe vájták. Fennebb a gyűjtő-tó is egész épen megmaradt, s az abból az iszapolás alá vett területre számos vízvezeték sugárzott ki. Itt a háttér magaslátának vízereit fogták fel s tárnaszerű csatornába bocsáták használat után a Kis-Zsilbe. Thallacsek Ferenc petrozsényi bányagazgató, épen e tanulmányom írása közben, az aranymosásból egy súlyos kavicskapát szolgáltatott be Dévára s ő maga is 1886. decz. 1-én a hunyadm. régészeti társulat ülésén erről felolvasást tartott.

E kiterjedt aranymosáshoz hasonlókat találunk az Oláh-Zsil mellett fel Urikányig. Különösen Lupénynél (Zsil-Farkaspatak) öltnek nagy arányokat a kivájások és a meddő kavicsból keletkezett halmosodások. Itt a Zsil balpartján, a Hoffmann-féle barnaszénbányászatnál 1885-ben egy tárna-menet egész váratlanul beszakadván,

a megejtett vizsgálat adataiból arra kell következtetnem, hogy a szénréteg fölött elvonuló, de utólag természetesen eliszapolt, aranymosási csatorna alatt kezdték meg a széntárnát s a vékony fedőréteg e miatt omlott össze.

Nem akarok további részletekbe ereszkedni s áttérek a Fehér-Körös mellé, hol különösen Körösbánya mellett láttam aranymosást. Ott a rómaiak is tevékenyen munkálkodtak, a számos éremleletből ítélve s ebből az aranymosásból szereztem a dévai muzeum számára három római bányásznak a bányászruhával, felszereléssel eléállított bányász szobrát.¹⁾

A Marosvölgyből Oláh-Pián aranymosását kerestem fel, csak-hogy ott 1848-ig a kincstár is folytatta az aranymosást, s a máig tartó egyes munkálatok a régi nyomokat nagyon felforgatták. A Marosba ömlő Boiczai patak Kajanel, Herczegány határában tünteti fel az aranymosási pingákat. A Gyógyvölgyben Glodnál az odaváló sziklaszoros bejárója előtt találtam kisebb aranymosást. A Csernába szakadó Zalasd patak felső forrásvidékén Ulm és Aranyos közt, majd a Nagy-Muncseltől a felpestesi völgyre néző lejtőn szintén megtaláljuk az ősi nyomokat.

Mindezek korábban ismeretlenek valának, míg az Aranyosmenti aranymosásokról Ackner Mihály is szól többször idézett jelentésében. Én az Aranyos mind három forrásvölgyében kinyomoztam, felváltva a jobb- és balparton olykor 40—50 meter magasságig mutatkozó aranymosásokat. Az u. n. Kis-Aranyos (vidrai ág) mentén Felső-Vidráig követjük; a Nagy-Aranyos albaki ága mellett a gura rezii templomig találtam, míg a skerisorai ág mellett fel a Distitul nevű házcsoportig, vagy a Lepus és Girda egyesüléséig. A fővölgyből Sekatura, illetőleg Topánfalvától le a tordai térségig egész lajstromát számlálhatnám elé az aranymosási miveleteknek. Legkiterjedtebbnek találjuk mindannyi között a Bisztra helység alattit, hol pár kilometer terület máig ép úgy el van kietlenedve a kavicsréteg összeforgatása miatt, mint azt Del Mar a Sardes vidékéről és Paktoles (ma Sarabal) mentéről írja. A végső pontot Várfalvánál a dák-római vár alatt találtam meg.

¹⁾ Közöltem *Archaeol. Értesítő* 1884. évf. 1. füzet és a *Mittheil. d. anthrop. Vereins in Wien*, 1885. évf.

Az aranymosásokról rajzok és térképek nélkül tovább beszélni nem lévén ajánlatos, hagyjuk ezt külön alkalomra s nézzük e helyett az ősvájatokat. Itt is ki kell jelentenem, hogy mathematicai biztosságról szó se lehet. Pusztán analogiák és helyzeti fekvés alapján következtethetjük, hogy a hegygerinceken, tetőkön a tellérkibuvásokra intézett átvágásokkal vehette kezdetét a rendszeres bányászat.

Ha azon leírásokat olvassuk, melyeket Diodoros a Kr. e. 200 évvel élt utazó Agatharchides tapasztalatairól hagyott ránk a régi egyptomiak bányaműveletére; kivált az aranymosásra vonatkozólag és a Plinius által leirt részleteket a hispaniai Pagas (Pajo) melléki aranyaknázás felől és azon áradozó megemlékezést is figyelemre méltatjuk, melyet hátrahagy a Baetis és mellékvízeiből eszközölt aranymosásról, és ha elolvassuk Polibios leírását, melyet az új Carthage ezüst-bányászatáról ad, lehetetlen a mi daciai aranyművelő helycinken a nyomokat föl ne ismerni. Mellőzve az említett klasszikus írótól olvasható részleteket: a kétségen kívül sok túlzással s észrevehető tévedéssel adott műszaki leírás alapján hazarészünk-ből a tellérkibuvásokon, hegyéleken és tetőkön mutatkozó átvágások, üregesítések kezdetét legalább a rómaiak előtti őskorra vagyok hajlandó helyezni. A közhiedelem ezeket kizárólag rómaiaktól származtatja; de már a térfogat nagy arányai kizárják annak lehetőségét, hogy a rómaiak alig másfélszáz éves s addig is számos zavarok által megszakított uralma létesíthette volna ezeket.

Átalában ismeretes Verespataknál a Cetate mare és miki „nagy“ és „kis vár“ e két óriás vájat, mely teljes borzalmasságában illusztrálja a Pliniusnál imént látott üregesítéseket. Egymáshoz közel tátong e két várszerű üreg s bár hangya-módra sűrű benne az aranyvájó népség s minden lépten-nyomon ércszállító öszvércaravánokkal, alá- vagy felszálló munkás-rajjal találkozunk s lőporrobbantások dőreje riasztja fel a sziklák visszhangját, szerencsére az ősi tárnanyilást ez a pihenést nem ismerő kapzsiság se semmisítheti meg. Csakhogy romboló eszközeink pusztításával mégis elébb-utóbb le kell őskori bányászatunk e megbecsülhetetlen reliquiájának számolni. Pedig a föld kerekén schol ily épségben nem szemlélhetjük az egykori bányatechnica nyomait, s a tudomány nevé-

ben a lázas sietséggel folytatott rombolás ellen óvást emelni kötelességünknek ismerjük, nem habozván kimondani, hogy Verespatak értelmiségének elengedhetetlen erkölcsi kötelessége, legalább a nagy vár tárnanyilását a további pusztulástól, még áldozatok árán is, megmenteni.

A nagy és kis várban a tüzetetés, véső mivelet mind felismerhető s kétségtelenül itt is csak lazításra használták, mint Hispaniában a tűz és eczetetés s azután nagy kalapácsokkal aprózták szét a kőzetzuzadékot. A tüzetetés egyébként a nagybányai kerületben korunkig tartá magát s azt az ősiség kizárólag criteriumául minősíteni nem szabad. Lapokat igényelne s még akkor is rajzok kiegészítésével válna teljessé a Cetatek leírása. Erre most, mikor általános fejtegetésekre szoritkozunk, időt természetesen nem vehetünk s megemlítve, hogy még három más jelentékeny üregezés s megszámlálhatatlan más külmivelet szemlélhető a Verespatak felett emelkedő hegykoszorún. Az itt szerteszéjjel felmerülő urnatemetkezésekben jelölhetjük meg az ősi bányászok másik emlékét. A rómaiak necropolis a nagy Cetate közelébe esik s e különbségen kívül egyébben elválasztani e két korszakot egymástól nem tudjuk, miután az itt mutatkozó éreztörő mozsarak, kézi őrlők a rómaiaknál is változatlan alakban fenntartották magukat.

Verespatak említett ősmiveleteitől délkeletre tekintve, a Corabia nevű trachyt-kupnak Jeruga nevű átvágása már a távolból is bámulatra ragad.

A környezetből 151 meterre felmagasodó kupot husz meter szélességben, helyenként 30 meter mélyen kettévágva találjuk. A tüzetetés és aláaknázás megdöbbentő példáját találjuk itt is magunk előtt s csak a felett vagyunk zavarban, mit itéljünk a titani műből a rómaiaknak, kik Zalatnáról (Ampelum) kétségtelenül aknázták a Corabiát. Lukács Béla¹⁾ jelenlegi közlekedési ministeri államtitkár, zalatnai birtokán töltvén a nyári hónapokat, 1878. és 79-ben a Korabia déli lejtőjén és a Botes nevű hegynyereg alatt, bányász-sirokat fedezett fel. Ezeket 1882-ben én is meglátogattam s 1885. nyarán rendszeres ásatást vittem keresztül. Ugyanakkor az egész bányászat helyrajzát felvettem s monographiám most van a magy.

¹⁾ Archaeol. Értesítő 1879. évf. A botesi pogány temető 14—29 l. A botesi és korabiai római bánya-gyarmat 350—355 l.

tud. Akademia archaeologiai bizottsága határozatából kiadás alatt. A római munkásságnak tehát kétségbevonhatatlan jeleivel találkozunk, míg a korábbi bányászkodás eredményét épen a rómaiak miatt biztosan felismerni nem tudjuk. De hogy úgy a Jeruga, mint a mellette levő többi üregesítésen, például a tüzetetést mutató Maria Loretto nem csupán római alattvaló véres verejtékének munkája, hanem az már előkészítve volt, arról az itt eléforduló thasosi és II. Fülöp tetradrachmák is érthetőleg beszélnek. Hasonló leletek az éjszaki völgyben (Bucsum) is gyakran merülnek fel.

A Corabia vájata épen az Aranyos (illetőleg Abrudvíz) és Ompoly vízválasztójába esik s úgy ezzel, mint a verespatakival hegyi ösvényeken át szoros kapcsolatban állhattak. Offenbányától több mint egy órai távolságban az Arina tetőn 8 meter széles bemetszések sorakoznak, melyekből mély aknák szolgáltak le. Fennebb a Baja Rosia nevű hegy teljesen össze van szabdalva, úgy hogy a Corabiáról arra jövet a mint a Pietra Coranulujnál lejteni kezdünk: már messziről észreveszszük a tető árkolásainak rozsdás környezetét.

Visszatérve Zalatnára, onnan Nagy-Almáshoz kell éjszak-nyugatra átmennünk, hol a Valye-Turnulujban a Bosericza hegytetőn tátong egy hatalmas bemetszés. Alapszélessége 12 meter s egészen átmehetünk rajta. Ezt szintén római előtti műnek tartom.

Innen a Stanizsa, Pojana faluk közti hegynyergen a Magyarhegy (Dealu ungrilor) a D. Fericeli nagyszerű ösvájtait kell felemlítenünk. A Fehér-Körösvölgy, beszállva Karácsnál, (Körösbánya mellett) egy a verespataki várakhoz hasonló amphitheatralis üregesítés vár reánk. Ebből Herepey Károly nagyenyedi tanár által összehordott érdekes gyűjteményben egy valódi kőkalapácsot (Schlegel) lehet látni. Ehhez hasonlót mutat be Blümner a görög és római technológiára nézve megbecsülhetetlen értékű művében¹⁾ az Argo hajó készítésével fáradozó ácsoknál. A pyramisok kőfaragói nyélre fogott kőkalapácsal dolgoztak.²⁾ A Traján oszlop³⁾ egyik kőfaragója is kőfejszét használ s báró Sachen⁴⁾ Wer-

¹⁾ Technologie und Terminologie der Griechen und Römer, IV. köt. 1884.

²⁾ Champollion CLXXX, CLXXXIII. tábla.

³⁾ Trochner Colonne Trajanne planche 41.

⁴⁾ Das Grabfeld v. Hallstadt.

fen (Salzavölgy) bányászatából említ ilyet, dr. Much pedig a mitterbergi praehist. rézbányánál találta párját.¹⁾

Vége Boiczánál a Sfregyel hegy tetején Coranza nevű külvájtatot említhetem fel e sorozatban.

Mindezen helyeken a rómaiak is szorgalmasan zsákmányolták az aranyérczeket s ha végig tekintünk az általam itt csak rövid vázlatban bemutatott ősnymokon, lehetetlen visszafojtanunk azt az ajkunkra toluló nézetet, hogy Traján pirusta és dalmatai bányásztelepesei egyenesen csak megszállották a dákok által odahagyott bányákat s hogy az a sok kincs, mit a Traján-oszlop hódolati jeleneténél lovakkal szállítanak a győzelmes imperator elé, csakis rendszeres bányászat útján termelt arany-ezüstből vala itt a belföldön eléállítható. Ily előzmények után a római foglalóknak legkisebb fáradságába se került a nemes tellérek felkutatása.

És hogy az arany további feldolgozásáról is szóljunk, ez ideig Verespatak, Corabia, a Magyar-hegy (Dealu ungurilor) és Rudáról ismerek, a Diodornál Agathirchides után Egyiptomból olvasható ércztörő kőmozsarakhoz hasonlókat. Verespatakon ezek különösen gyakoriak, úgy, hogy falkerítésekbén is láttam többet, sőt Abrudbányán a postaház előtt szabadon áll egy, évek óta sürgetem annak elszállítását. A dévai muzeumban szép collectiot hordottam a különböző lelőhelyekről össze. E mozsarakat kétségen kívül használták a romaiak is s egyáltalán végkövetkeztetésül kimondhatom: hogy a római uralom Daciában egészen magasabb műszaki elvek szerint eléállított és vezetett bányákra talált s úgy a miveletek terjedelme, mint a feltárások szakszerűsége több százzadon át fejlődött gyakorlat eredményeként tekinthető. Ezt a gyakorlatot pedig a phoenicziaiak kezdeményezése után a görög befolyás alatt bő alkalma vala az elésoroltakból kitetszőleg Dacia őslakóinak megszerezni.

Téglás Gábor.

¹⁾ Das vorgeschichtliche Kupferbergwerk auf dem Mitterberg, Wien, 1879.

KÖLCSEY ÉS AZ AKADÉMIAI TITKÁRSÁG.

I.

A Collège de France nagynevű tanára, P. Albert, irodalmi előadásában Molièrehez érve, kénytelen bevallani: hogy a ki a vigjáték mesteréről újat akar mondani, veszedelmes vállalatba fog, — mindent elmondtak és megmondtak róla.

Mi is, a mikor Kölcseyről újat szándékszunk írni, mélyen éreznők a veszedelmet, vagy legalább a nehézséget, ha a szerencse kutatásainknak nem kedvez vala; mert alig találkozik a magyar irodalomnak egyetlen alakja, kivel a szeretet és kegyelet több alkalommal és élénkebb érdeklődéssel foglalkozott volna, mint éppen véle. Az ő egyénisége vonzó és nemesítő példa; eszméinek magassága, érzéseinek mélysége, mindég álmadozó és egyre csaldó lelkének szelid borongása, mindég szenvedő és mégis a lemondásban gyönyörködő szívének édes panaszkodása; ihlett dalainak mélabús hangja, titkos sovárgása, avatott bírálatainak lélektani felfogása, széptudományi alapossága, szónoki beszédeinek nemes heve és megragadó ereje, politikai elveinek merész szabadelvűsége és meglepő határozottsága, bizalmas beszélgetéseinek kezesetlen nyájassága, szinte gyermekies ártatlansága, baráti leveleinek áradozó melegsége, mégis érlelő bölcsesége, egész írói és emberi jellemének lobogó hazafisága és erkölcsi fensége; — mind ez észrevétlenül megnyerik s ellenállhatatlanul lekötik az újabb és újabb írói nemzedéket. Ragyogó pályája pedig, melyet megfuttatott, mindég el fogja bővílni, mert tisztán futotta meg azt, a bukás egyetlen nyoma nélkül. Ezért állítja róla rajongva, de teljes igazsággal Eötvös József: hogy életének a legszebb dicsősége az, hogy a ki oly tisztán lépett fel az életben, annyi munka-

telt év leforgása alatt sem változott, csak nőtt.¹⁾ Ezért hirdeti róla lelkesedve, de az erős meggyőződés rendületlenségével Szemere Bertalan: hogy nem akart soha feltűnni lángoszlopként, mely magának is ragyog, a midőn egy népet vezérel; nem kívánt fénylőnek látszani a világ, hanem tisztának a lelkiismeret előtt. „S bevégezé, — írja, — a roppant munkát. Feljutott az erkölcsi nagyságra. Az ő legszebb s legigazabb neve ez: nagy ember. Itt állt ő tetőpontján. Feje mellől csak a glória hiányzott.“²⁾ Ezért mondotta halála hírére Wesselényi Miklós elborult arczezal, könnyes szemmel, hosszas magába mélyedés után föleszmélve, a kinyilatkoztatásszerű szokat: „Nem közénk való volt!“³⁾

Pedig mennyit szenvedett! Mintha csak a Végzet arra ítélte volna, hogy azért legyenek vágyai, hogy ne teljesedjenek; csapás látogatta szüntelen, hogy általok kiforjjon és nemesüljön; hogy a fájdalom lelkéhez tartozzék, mint testéhez az árnyék. Még gyöngye gyermek, mikor elveszti egyik szeme világát, csak a hatodik esztendejében jár, mikor elveszti szülei házát s gondviselő apját, és nem tölti be a második hatot, mikor anyai szeretet nélkül marad. S él és nevededik árván, idegen földön, idegen emberek között; nem vezetí apai tanács, mely bizalmat és bátorságot öntene szívébe, nem édesgeti anyai csók, mely derít és mosolyt csalna szemébe és ajkára. Sinylik, mint a virág eső és napsugár nélkül. A szegény gyermek félénken és kedvetlenül visszahúzódik, magába mélyedő és magába zárkozó lesz; arczára a bánat borongó kifejezése ül s lelke korai álmodozásba merül. A helyett, hogy bele vegyülne pajtásai kaczagó vig kedvébe, zajos játékába, Plutarchos és Cornelius Nepos kalauzolása mellett a görögök és rómaiak körébe menekszik, a régi nagyok s régi hősök eszményi világában bolyong, lelkesedik és fejlődik, — s a nagy időn keresztül ragyogó dicsőségöknek Debreczen homok-halmai közt emlékeket emel. Még egészen gyermekül tehát elhagyja a valóságot, mely neki úgyis olyan keveset ád, helyette az eszményi világot szereti és szokja meg, mely most is, később is egyetlen kárpótlása.

¹⁾ *B. Eötvös József*: Emlék- és ünnepi beszédei. Budapest, 1886. 11. 1.

²⁾ *R. Eötvös József*: Budapesti Árvizkönyv 1840. IV. kötet. 224. 1.

³⁾ *Csengery Antal*: Magyar szónokok és statusférfiak. Pest, 1851. 331. 1.

Szegény vagy gazdag kárpótlás? A minő oldaláról vesszük! A ki már eleget ivott az élet örömeinek kelyhéből, s a dús élvezet kiürítése után emelkedik az eszmék fenséges körébe, hogy örökkön üdítő forrásokból táplálkozzék, annak végtelenül gazdag; de a ki még meg sem izlelte azt, a kinek még szive ifjú, vére pezsgő, szerelemért és boldogságért, vagy munkakörért és dicsőségért áhitozik, — annak bizony, legalább egyelőre, meglehetősen szegény. S ha a lélek visszariad, elfordul az élet örömétől, mert nem az eszmény szépségében mutatkozik az, félrehúzódik a munkakör elől, mert nemességéhez és tetterejéhez méltatlan, — a vágyakozás és tartózkodás örökös zajlása csak az egyre növekedéssel, sovárgással és borongással borítja el. Kölcey lelke is eped, sovárg, borong örökkön. Mindjárt anyja halála után megmozdul kebelében az érzés, alig tizenkét éves korában; szelid és bánatos az, de oly ábrándos és oly magasztos, hogy soha senki-nek, még legbizalmasabb barátjának, Szemerének sem árulja el eszményképe nevét; nem még titkos Ön életrajzában sem, melyet három évtized mulva ír; még ekkor is szentebbnek tartja azt, semhogy leirhassa; szentebbnek az érzést, semhogy a közönség róla tudhasson; pedig maga bevallja, hogy ez mind a psycholognak, mind dalai olvasójának érdekes lenne, mert ebben kapható meg később kifejlett sentimentalismusának kulcsa.⁴⁾ Nemcsak sentimentalismusának, de fájó hypochondriájának is. Mert a gyermek szerelme képe mindig szemei előtt ragyog vala, s a mint az ifjú és férfi gazdagabb és igézőbb képzelettel, az idő távolán keresztül nézi azt, fényessége nem apad, de erősebben tündököl. Elhomályosodik e mellett, a kit kétségen kívül az ő eszményi rajongása emel fel az ő eszményi világa bűvös magasába, minden földi teremtés; s hiában kecsegteti a huszonegy éves fiataalt a Szerelem és Boldogság, kétszer is egymás után, mind a kétszer menekszik előle; mert neki minden egyéb kötés hidegnek, bűnnek tetszik, az eszményi lángért feláldozza a földi lángot, — általában csodálatos hajlandóság nyilatkozik benne, hogy áldozatok alá vesse szívét. „Azért-e — magyarázza önmaga — mert akkor, mikor lehetett volna, s úgy a mint lehetett volna, szerencsés lenni nem tudott? Azért-e, mert a temérdek sokat, miket

⁴⁾ *Gundai Pál*: Budapesti Szemle. 1885. CVIII. sz. 322. 1.

a szív kívánt, elérni lehetetlen volt, kevés pedig inkább nem kellett? Az Ég tudja! Elég, hogy én akart és keresett áldozatokkal s nélkülözésekkel gyötörtem magamat az élet legszebb szakaszán; s ez engem a hypochondria setétségéhez siettetett.⁵⁾ A szerelemmel is, mely másnak szárnyat ad, hogy repüljön, s eget, hogy üdvezüljön, Kölcseynek csak a szenvedése szaporodik, s eszményi világa és a való világ között a különbség oly tépelődésbe s oly meghasonlásba sodorja, hogy a következő három esztendőben jövendője minden kedves képe elsüllyed előtte, lelke egészen elsötétül, iszonyu hánykódásban vivóvik, — örömmel választaná még a kolostort is . . . Kolostor helyett magános házába vonul s még öt álló esztendeig néma merengéseinek és a maga mardosásainak él, van olyan egész éve is, hogy ki nem mozdul udvaráról. Így születik híres éneke — a Vanitatum vanitas, mely minden emberi nagyságot és dicsőséget hiúságok hiúságának, hiábavalóságok hiábavalóságának bélyegez; így születik egy belső nagy válság után, a mikor már a sokat veszített kebel veszteségeit, a saját vallomása szerint, az emberi élet nevetséges parányiségéhez és múlandóságához mérve, nyugalmas megvetéssel tekintheti.⁶⁾

Mi érheti még? Szenvedés megint. Már előbb elszakadt testvérei közül Sámueltől, mikor ez megházasodott; most elszakad Ádámtól, ki hasonlóképp családot alapít. Annaira viszi a gyöngédséget és szerénységet irántok, hogy nem akarja boldogságukat megtörni, hogy annál teljesebb legyen az, hogy nem akar szerető figyelmökben részesedni, hogy annál megosztatlanabbul áraszák egymásra; sőt megválnak egyetlen örömétől és időtöltésétől, Kölcsey Lenkától is, kit gyügyögő gyermekkorától fogva tart vala magánál; visszaadja szüleinek, hadd örüljenek neki azok! Pedig e válás oly nehezére esik, hogy élte ez időbeli viszonyaihoz, lelke nyomasztó elborulásához képest egyik vesztesége sem volt kinosabb.⁷⁾ Aztán még inkább elzárkózik, tanulmányaiba temetkezik, hiszen az utolsó kilencz esztendő alatt keveset irt, keveset olvasott, csak gondolkozott. Most egészen a

⁵⁾ *Gyulai Pál*: Budapesti Szemle. CVIII. sz. 326. 1.

⁶⁾ *Ugyanaz.* 327. 1.

⁷⁾ *Ugyanaz.* 328. 1.

könyv foglalja el, helyette Ádám öcse gazdálkodik, de szerencsétlenül, bukásból-bukásba merülve; mindamellett bizik benne, hogy vagy a saját szorgalma, vagy a felesége öröksége által kiépüli, kiheveri bajait, s osztályrészéért adhat annyit, a mennyivel Pestre költözhetik és az irodalomnak élhet, mi régebben, derültebb óráiban meg-megújuló vágya volt.

Egyszerre lesújt a Végzet, szertefoszlik minden reménység — Ádám meghal! Özvegye, árvája, adósságai reá maradnak. S ez a sok veszteség meg nem töri. Lelke a sors csapásaitól csak tisztul, mint a hogy a hullámverésektől tisztul a szikla a tenger közepette. A sok szenvedés alatt eszményisége és érzékenysége fejlődik csupán. Olykor-olykor, a válságos vivódások idejében, elborulhatott az és elfásulhatott ez, mint a hogy a sугárszóró és világadó nap is sokszor felhőbe vész: de aztán annak nemessége s ennek gyöngédsége egész fenségében mutatkozott újra, mint a hogy a nap is újra fényesebben tör elő a felhő mögül. Lelkének eszményisége és szívének érzékenysége, mint jellemének két uralkodó tulajdonsága összhangba olvad nála, s minden írásában, beszédében és tettében megvan.

Ez eszményiségre és érzékenységre hallgat Kölcsey az Ádám halálakor, midőn egyszerre föleszmél álmadozásából, fölegyenesedik tanulmányai mellől, és nem tekint egyebet, csak a kötelességet a testvére özvegyéért, árvájáért és becsületéért, — s új életet kezdve gazda és hivatalbeli lesz. Ez tölti el, mint szónokot és köztisztviselőt hivatalos pályáján, mialatt erkölcsi nagysága egyre nő. Olyan ez, mint a folyam, mely akkor a legteljesebb, mikor a végéhez közeledik.

Ez eszményiség és érzékenység nyilatkozik a pozsonyi országgyűlésre érkeztek a hazáról való tünődésében. Rideg, követi szállásán, egyedül ülve, képzelete a haza felett imbolyog, melynek nevében dolgozni jött. Ime, előtte a haza, melynek képe gyermeksége álmaiba, ifjú és férfi kora érzelmeibe lángvonásokkal szövődött; a haza, melynek dicsőségéért meghalni oly régi, s oly szép gondolata vala lelkének; a haza, mely Plutarchos hőseit olvastában egyetlen ideálja volt, melynek nevével összeolvadt kebelében minden, a mit hit és remény, hűség és szerelem, minden, mit az emberiség legforróbb és legtisztább érzelmei nyújthatnak; a haza, a melyért a Hunyady, Szondy és Zrinyi vére pa-

takzott. S ő felhevülve kérdi önmagától: hogy valjon ezért a hazáért fog-e és tud-e tenni most, mikor álmok helyett való pálya nyílt előtte? Fog-e és tud-e tenni akkor, ha akadály nyugtzi, elretentés fenyegeti, hidegség zsibbasztja; ha félreértés éi, hálátlanság üldözi és megvesztegetés kísértgeti?!⁸⁾

Legalább törekedni fog!...

II.

Alig tölt Kölcsey néhány napot az országgyűlésen: azonnal elégületlenség és kedvetlenség fogja el. A szokásos tisztelgés a nádor, a főkancellár, s a személynök előtt, tünnepi diszben, hosszú mentével, aranyos övvel és karddal, sarkantyús csizmával, nehezőre esik neki, ki egész életében keresetlen egyszerűséget, forró szeretetet és benső barátságot áhít, ki lángolva és olvadva csüng azokon, a kik megértették, szerény elfogódással tartózkodva zárkozik el azok előtt, kik szívének idegenek maradtak. Sokkal mélyebben gondolkodik, semhogy a kimért és felszines pár szóban, mely az ily szertartásos bemutatás alkalmával a hatalmasok ajakáról elröppen, valami tartalmat keresne; sokkal mélyebben érez, semhogy a kedveskedő és csinált mosolyban, mely a szavak kísézője, valami szivességet találna. Üres udvariasságnak veszi, de nem a világfi könnyűségével és közönyével, nem is a bölcselő hideg és tárgyias felfogásával, egészen az ő eszményiségével és érzékenységével itéli meg. Természete levén, hogy maga a gondolatban és alakban, a szóban és cselekvésben mindég összhangra és teljességre törekszik, a csupa ürességen és merő hiúságon megütözik. A Mérey nagyzó leereszkedése, mellyel ifjúsága irodalmi kísérleteire hivatkozik, mellyel nehéz helyzetére való tekintettel magát bizodalomba ajánlja, előtte csak közhely, pedig a bizalom nem elkoptatott szavak következése, szivből szivbe ömlik az, s lélekről hat lélekre; a József nádor felismerő mosolygása s hivatalos kedveskedése szájalommal és részvétellel tölti el, hogy épp úgy a külsőségnek és kényszerűségnek rabja, mint ő maga, ki bele lankadt és bele fáradt az erőlködésbe, hogy hangokat adjon érzés nélkül, szókat mondjan értelem nélkül, s bezárja kebelét, melyet oly örömet tartana nyitva! A gróf Reviczky ügyetlen bókja és tudatlan hivalkodása pedig, mellyel két író Kölcseyről beszél, róla

⁸⁾ *Kölcsey Ferencz*: Minden Munkái. Toldy Ferencz által. Pest, 1861. VII. kötet, 6-8. l.

és apjáról, éppen fájó gúnyra fakasztja. S ismerjük el, hogy ez a fájdalom és keserűség jogosult. Szomorú, de igaz, hogy magyar főúri köreink előtt a nemzeti irodalom a század három első évtizedében még idegen volt, legjelesebb íróink, leghiresebb költőink neve csak véletlenül jutott el hozzájuk; gróf Bánffy, erdélyi kormányzó 1816-ban azért bókol Kazinczynak, hogy lengyel létére olyan jól megtanult s olyan jól beszél magyarul, s gróf Reviczky 1832-ben Pozsonyban azzal hizeleg Kölcseynek, hogy apjáról is, a jeles íróról megemlékezik!⁹⁾

Az elégületlenséget és kedvetlenséget maga az országgyűlés még növeli és szaporítja. Már a terem, az ülések terme, az országháza első emeletének hátsó részében, céljára teljesen alkalmatlan s a dicső magyar nemzet sokat emlegetett fényéhez éppen nem méltó. Hosszú és sötétes, mert két sorba futó több, mint harmincz ablaka a szűk útcza és szűk udvar miatt csak rozúl világítja meg. Nincs rajta építészeti csin, s diszitő pompa; nincs benne rend és kényelem. Két karzata közül a nagyobbik, mint valami láda, idomtalanul függ a levegőben, a kisebbik, mint valami páholy emelkedik ki; ott a nők, itt a főrendi és külföldi vendégek foglalnak helyett. A terem legfelső részében, elkorlátolva, mint egy szinpadon ül a személynök, mögötte a káptalani és horvát követek; a terem hosszában három, zöld posztóval borított keskeny asztal húzódik, körülöttük, felül a megyei követek kerületenként, középtűt a Jász és Kun és Hajdú kerületek, Fiume, Buccari, Turopolya, alól a városi követek, és a távollevő főrendek küldöttői szorongának, egymással szemközt és egymásnak háttal. Szószék, a szónokok számára, sehol. Az országgyűlési ifjuság a két végében, menedékes padokban kényelmetlenkedik.¹⁰⁾ És maga az országgyűlés? A tagjai bizony oly emberek, kik egyfelől minden áron hazafiaskodnak, másfelől minden áron az udvari párt nevére sovárognak; kik követi hivatásukat és lelki üdvösségüket kölcsönösen abban keresik és találják: hogy minél többet beszéljenek. Daczára annak, hogy a választásokra a pártok már kibontott lobogókkal és határozott jelszókkal jelentek meg, hogy ez alkalommal már nem éppen az kapott megbízó levelet, illetőleg útasítást, a kinek legterjedelme-

⁹⁾ *Kölcsey Ferencz: Minden munkái. VII. k. 9-10. l.*

¹⁰⁾ *Vahot Imre: Országgyűlési Almanach. Pest, 1843. 138-141. l.*

sebb birtoka, a legtekintélyesebb családja, vagy legbefolyásosabb összeköttetése van a megyében; hanem az, a ki a kormánypártiságot vagy szabadelvűséget a legnyomósabban hirdette, a követek még sem szervezkednek körök szerint, működésükben az öntudatos és egységes vezetés mégis hiányzik.

Az udvari vagy kormánypárt legalább, ha igen sokszor nem tudja is, hogy mit akar és mit csinál, azt az egyet mindég tudja, hogy mit kell akarnia és hogyan kell csinálnia; ott ül előtte a személynök és rajta csünghet szemével, mint a hívó a kereszten: a szerint helyesel vagy zúg, a mint annak arcza derül vagy borúl. Az engedelmesség vezeti és összetartja. Eljárása tehát külsőleg következetes; de következetessége csak is a magatartására szorítkozik, mert a kormánynak a hatalomért s a nemzetnek a jogaiért való örökös küzdelmeiben elvszerűség nem lehet, nem egyéb, mint a küzdés maga; mert a kormány érdekei szerint egyik kérdésben conservatív, a másokban liberális állást foglal el, s a mihez néhány nappal azelőtt még szívós csökönyösséggel ragaszkodott, utóbb a szükség nyomása következtében enged benne. A hogy hátrál és fordul maga, a szerint mozdul éppen pártja is. Vezérférfiai: a simulekony Csapó, a felekezetes Andrásy, a zápor-szavú Császár, s az eszélyes fiatal Zsedényi főleg azon ügyekeznek, hogy elvi és eljárásbeli egyöntetűségüket lehetőleg megőrizzék.

Az ellenzék még ennyi következetességet sem mutat, noha már az első napokban ajánlotta gróf Széchenyi a tervszerű, rendszeres dolgozást s Kölcsey a szervezkedést egyesület alakjában. De a párt a jó tanácsot nem követte és nem követi. Pedig nagy tehetségei vannak, nem egy ragyogó ékesszólással, s a lángész hatalmas erejével; sőt talán épp ezért. Itt van a koszorús Nagy Pál, a népszerű Balogh János, a higgadtan ítélő Pázmándy Dénes, az élő parlamenti ismerettár, Palóczy László, a szikrázó Beóthy Ödön, az álmadozó Bezeredy István. S itt az egyenes Dubraviczky Simon, a becsületes Deák Antal, a tüzes Borsiczky István, a heves Niczky János és még néhány kitünőség. Valamennyi vezérférfi, de még sem pártvezér, mert valamennyiből hiányzik egy vagy más vonás: vagy az előrelátás, vagy a leleményesség, vagy a szervező és összetartó képesség; leginkább pedig a rendszeresség, az államférfiú teljes

hívás és készülés. Ennek az országgyűlésnek a tagjai még a régi iskolából valók; követi pályájok előtt katonáskodtak vagy a megyei közéletben szerepeltek, a politikára inkább érzékük és gyakorlatok van, mint tanulmányuk. Még nem ismerik el, hogy a politikára államtudományi alaposág és állambölcséleti jártasság szükséges; még azt hiszik, hogy elég oda a nemesi születés és követi útasítás; sőt a tudomány egyenesen gyanús előttük. Az elméleti képzettség helyett bizonyos gyakorlat, elveken alapuló meggyőződés helyett hazafias buzgóság, logika helyett a sallangos mondás divatozik nálok. Lángoló és harsogó beszédek mondanak, hogy megtapsolja az országgyűlési ifjúság, vagy meghallja Bécs. Inkább a szónak, mint az alkotásnak emberei. Politikai hitvallásuk és vitatkozásuk két sarkköve: az állítás és tagadás. A mit a kormánypárt állit, az ellenzék tagadja; a dicsőséget a gáncsolásban s ellenküzdelemben keresik, s mint Kölcsey panasza jellemzőleg mondja, titkot keresnek a betű rövidebb és hosszabb szárában is, s ha a sajtó a vesszőt nem jól nyomta ki, már a polgári alkotvány eldöntésétől remegnek. S e bizalmatlanságban és gyanakodásban oda jutnak, a hova az öreg Balogh jutott. Ha huszonkilencz napig vitatott valamit tüzzel és vassal s ha a személynök végre megadta magát s a harminczadik nap a tárgyat elfogadá: az öreg felpatant s tüstént az ellenkezőbe rohant által. Hiában, a mi felülről jó, az jó nem lehet.

Ime, ilyen társaságba került Kölcsey. S a mennyire idegennek tetszik itt az ő szerény, egyszerű alakja, magas, de gyönges testével, borongó tar homlokával, bajusz és szakáll nélkül, a pirosposztag, bajszos és szakállas táblabírák között: épp annyira kiválik mély és rendszeres tudománya, magasztos hazafisága, mesteri ékesszólása, költői melegsége által. Hire már országos, de követársainak többsége épp e miatt, mint Papp Endre mondja, kevés reménységet fűz működéséhez.¹¹⁾ Azt hiszi róla, hogy legfeljebb javaslatokat és üzeneteket szerkeszteni lesz jó, hiszen úgy is a tollal foglalkozott eddig: — s megválasztja jegyzőnek. Pedig, ha annyi benne az erő, mint a tudomány, annyi a szervező tehetség, mint az éles és belátó ítélet, annyi az elsőség vágya, mint erkölcsi bátorsága, világ- és eraber ismerete, mint nemes tapintata, az

¹¹⁾ *Csengery Antal: Magyar szónokok és statusférfiak. Pest, 1851. 307. l.*

ellenzék összes vezérférfiai között ő termett volna még leginkább a pártvezérségre. Igy nem termett, de nem is kíván annak látszani. A többiek sokszor akarnak és sokszor versengenek. S a személyes becsvágyak szereplése, a népszerűség hajhászása, s a szónoki kedv kicsapongása következtében gyakran úgy megárad a szó, hogy mind a kerületi, mind a vegyes üléseket elborítja. S Kölcsey e zajos és hazafias tüntetések közepette rendesen hideg és néma marad külsőleg, de lelke izzó. A tett és alkotás vágyától ég, de társai nem érnek reá a szótól a munkára. S Kölcsey kifakad ellenök; eszményisége és érzékenysége kitör kebeléből. „Mégis keserves dolog, fejtegeti O.-Naplójában, mikor nemcsak a testnek, de a szívnak is vannak szükségei! S csak még ezenfelül azon szükségek oly sokfélék ne volnának. A Brutusok, Deciusok egyetlen szívzükséget éreztek: imádni a hazát. Ez imádás hajthatatlan erővel kötöttek egybe: ábrándozásnak s az ellágyulás édeskeserű óráinak helyet messziről sem enged vala. De mi jelenkor emberei nyugtalan szenvedelemmel függünk a hazán... Jól tudom én, uraim, ti nem mindnyájan vagytok e szerencsétlenségben. Nem azért, mintha Brutusok és Deciusok volnátok, hanem azért, mivel vagy annyira meghizlaltak benneteket, hogy sziveitekhez a kövérség miatt semmi nem fér, vagy bizonyos versenyekre addig idomitottak, míg testben és lélekben elszáradtatok. Én, mint minden más versificáló, mikor világról és emberekről szólok, legtöbbször csak magammal vesződöm. És valljátok meg: nem keserves érzet-e. Hazát és szabadságot életemnek minden napjaiban forró szerelemmel kapcsoltam magamhoz, de e szerelem, mint szerelem a lyányka iránt, ideális képekhez szövö magát, s valahányszor mindennapi, hideg valósággal találkozott, mindannyiszor sebes fájdalommal égetett. Mit gondoltok? Annak, ki a hazaszeretet szép gondolatát Plutarch mellett álmodta, kinek élet és halál a hazáért varázsszineken tünt fel egykoron, ki a római tanácsot istenek gyűlésének képzelé, kit Rákos partjain a magyar hős gyülekezet emléke lyrai lángba kap vala: annak mit kellett szenvednie, mikor a kerületi ülésbe lépven, látott és hallott, s poétai fellengéséből egyetlen egy pillanatban hullott le?¹²⁾

¹²⁾ Kölcsey Ferencz: Minden Munkái. VII. k. 24. 1.

S bizony nem ok nélkül. Mert a tanácskozás csakugyan meglepő. A mint a két elnök, két különböző kerületbeli megye követe, diszmagyarban, kardosan megérkezik, — elől megáll, és megnyitja az ülést. A napi rendet még ki sem jelenti, egyszerre emelkedés, intés és kérés mindenfelől. Húsz-harmincz jelentkezik és iratja fel magát. Valamelyik boldogtalan jegyző feláll, felolvassa az elkészített feliratot vagy üzenetet és kezdődik a kritika. Egyik ezt akarja, másik azt, egyik czikkenként újra fel akarja olvastatni, a másik figyelmeztetőleg beszél, hogy ne vívjanak szavak miatt; a harmadik haragosan tiltakozik, hogy nekik kedvök van vívni s parancsolatot senkitől sem fogadnak el. Van eset, mikor egész verseny fejlődik ki, két-három pálya-felirat vagy pályauzenet akad, s pártolóra mindenik talál; végre éppen a verseny következtében a jegyzői munkálat, több-kevesebb igazítással megmarad. Boldog, a ki először szólhatott, mert az legalább könnyen átesik, de az utána következők sora egyre kinosabb helyzetbe jut; mert mindenik útásítása szerint beszél, s majdnem ugyanazt mondja, így a kire két-három óra, vagy két-három nap múlva kerül a szó, húszszor-harminczszor, sőt többször hallja és hallgatja meg, a mit mondani kíván. S még is, a világért el nem állna, mert a gyorsírók és irnokok jegyezgetnek, s az országgyűlési ifjúság lesi a szót s minden teli szájjal harsogó szóvirágra felzúg az éljen.¹³⁾ Pedig sokszor, úgy a felirat és üzenet, válasz és viszont-válasz tárgyalása közben minő kicsinyes a vitatkozás! Kölcsey jellemző gúnynyal fösti.

Pattog és villog a beszéd napálló napestig.

Az az igitur, meg az az etiam!

Ki kell törteni!

De itt igen szép lenne egy tam.

Oh, ez a tam felséges!

Igen; de a másik sorba quam kellene.

Jó, tam és quam, gyönyörű párhang.

De uraim, én ezt a paragraphot előbb szeretném.

Az érdeemes követ igen bölcsen mondja; azonban csekély ítéletem szerint talán utóbb kellene helyezni.

¹³⁾ *Kölcsey Ferencz: Minden munkái. VII. k. 36. l.*

Tökéletesen egyet értek! csak szeretném, ha ketté szakasztatván fele előbb, fele pedig utóbb tétetnék!

A gondolat jó! s így a vitatást is elkerülhetjük; mert a paragraph elől-hátul lesz.

Kérem, már nagyon sok időt veszünk.

Uraim, a sietés nem jó; meg kell fontolni minden szót.

Holnap, mert a vacsora veszélyben forog.

Maradjon, a mint irva van.

Már sokan elmentek, hagyjuk el.

Ad revidendum!¹⁴⁾

Aztán határoznak holnap vagy holnapután. Határoznak, de nem végeznek; mert nemcsak a pártok beszélnek össze-vissza, szószegések, meglepetések és következetlenségek között, a vezetés hiányában; de maga a Tekintetes Karok és Rendek táblája is rend nélkül dolgozik. Dönthet a szavazás, az ékesszólás árja el nem apad. Kell-e példa? Imhol, az 1832. december 22-iki ülésben az elnök már 10 órakor kijelenti a végzést, de még 12-kor is egymásután kelnek fel a szónokok s ismétlik egymást oly bőséggel, hogy a gyorsirók csak négy nap alatt készülhetnek el jegyzeteikkel; és megint az 1833. január 12-iki ülésben, mikor az a kérdés, hogy a királyi feladásokra válaszoló feliratban az urbéri vagy a kereskedelmi ügy álljon-e elől, s a többség az urbéri mellett nyilatkozik, a végzés kimondása után a személynök engedelme vagy kihívása következtében tovább szólnak. A kereskedelmi-pártiak búsult gerjedelemmel és hevesen kifakadoznak, a személynöknek szemére vetik, hogy miért halasztotta a tárgyat e napra, s a végzés miatt az országgyűlésnek szerencsétlen kimenetelt jövedölnek s az urbéri-pártiakat sértegetni kezdik; ezek győzelmi büszkeségökben még szenvedélyesebben vagdosnak vissza. A lárma felzúg mindenfelől, a zavar általános. Nagy Pál felemelkedik, mentegetőzik a kereskedelmiek szemrehányásai ellen; eredmény nélkül. Most egyet fordul s a kormányra támad, felsorolja bűnös visszaéléseit és mulasztásait a kereskedelem és biztonság terén s riadó taps és éljen között ereszkedik helyére.¹⁵⁾ S mi következik, ha bele is nyugszanak a végzésbe? Aggyszó-kovácsolás, sok ideig, semmi

¹⁴⁾ *Kölcsey Ferencz*: Minden munkái. VII. k. 34. l.

¹⁵⁾ *Ugyanaz.* 17. 22. l.

egyéb. Mert nem elég, hogy a kormánypárt vagy ellenzék véleménye tiz előértekezleten, tiz helyütt tisztázódott, nem elég, hogy a kerületi és vegyes üléseken többségre vergődött: a főrendi tábla megváltoztatja és visszaküldi, annyiszor, a mennyiszer éppen tesszik neki, mig az alsó tábla belefárad az üzenetváltásba s enged kívánataiból, a kivihető kevesért lemond a többről, mint tette az urbér rendezésében; vagy a főrend maradisága miatt egyre élesebben és élesebben felel vissza, elkeseredés és felháborodás csattog szavaiban, mig a felső tábla meggondolkozik és meghajlik, mint a magyar nyelv kérdésében. A kölcsönösen elfogadott felirat vagy javaslat végre a Felsőg elé kerülhet, hogy helybenhagyja vagy vissza vesse, s a Karok és Rendek, meg a Főrendek újra megvívjanak érte egymással. Nem egyszer pedig mind a két tábla szivós kitartással ragaszkodik állásához, az elvet fontosabbnak tartja mint a fél sikert, az üzenetváltás eredménytelen; mire közbelép a személynök meg a nádor s megindul a puhítás, a megoldozás, titkos bécsi intésekkel, rendőri gyanusításokkal és ijesztgetésekkel. Az alsó tábla egyszerre csak azt veszi észre, hogy többsége napról-napra párolog s ha nem akarja kockáztatni az elvet, kénytelen levenni a napirendről, mint cselekedte a vallás ügyében a Beöthy Ödön elhiresedett s találó szép idézetével: „Nem halt meg a leányzó, csak aluszik!”

S a csapongó, megbizhatatlan és kiszámíthatatlan vitatkozás közben mennyi zavara a fogalomnak, minő kicsinyessége az elfogultságnak és önzésnek fordul elő! Az 1833. január 10-iki ülésben Mérey nagyot talál mondani. Az országgyűlési újság indítása ellen azzal érvel, hogy ha újság nélkül nyolcz századig állott az alkotmány, két év óta a műveltség nem emelkedett oly magasra, hogy kikerülhetetlen szükség legyen reá; különben is az újság könyvvizsgálat alá tartozik, s a könyvvizsgálati jog — fejedelmi jog. A méltó felháborodás egyszerre felzúg. A követek nemes hévvel pattannak fel egymás után, ritka egyetértéssel tiltakoznak az állítás ellen s a könyvvizsgálatot bitorlásnak nevezik.¹⁶⁾ A személynök, mint a szárnyaszegett gólya, tehetetlen és csüggeteg. Olyan megdöbbenő erős a sajtószabadság pártolása, alig huhog pár hang a világosság ellen. Mégis rövid idő mulva miről értesülnek Köl-

¹⁶⁾ *Kölcsey Ferencz*: Minden munkái. VII. k. 47. l.

csey és társai? Arról, hogy a beregi követek, Pogány József és Eötvös Tamás, minthogy beszédök a pesti újságokban egy-két szó-változtatással jelent meg, egyenesen a nádorhoz mentek panaszra, s József főherczeg kapva-kapott az alkalmon s meghagyta Komáromy tanácsosnak, hogy ne engedje meg, mikép a pesti újságok többet közöljenek, mint a pozsonyi latin és német lapok meg a bécsi újságok; innen tudósításaik szintelenek és szárazok.¹⁷⁾ A május 18-iki ülésben pedig mi történik? A torontáli Hertelendy Miksa fölemelkedik s hosszas áradozással beszél valami német gúnyirat szerzője ellen, a ki a nemzeti nyelvet némely megyével egyetemben megtámadta, s büntetést kér reá. „De az istenért, drága úr, colléga uram! — kiáltja Kölcsey bosszankodással — hogy ille- nek ily szavak oly boltozat alá, mely a könyvvizsgálat ellen ontott beszédeket hangoztatá vissza?¹⁸⁾ Biz' azok sehogy; de hát sok egyéb megesik ezen az országgyűlésen, a mi nem illik egymáshoz. Vagy összeillik-e, hogy egyebet ne emlitsünk, a sokáig dédelgetett, de végre megboldogult érdekes junctim kérdésében való hatá- rozatok egész változata? S összeillik-e, hogy az aprilis 11-iki ülés Székesfejérvár követének indítványát, hogy a bolttartási jogot ki kell venni a földesuri haszonvételek közül, helyesléssel s lelkesedéssel, sőt örömkialtással fogadja; mig az aprilis 15-iki ülés, midőn Bernáth Zsigmond jegyző az adott utasítás szerint megírva s a városokra is kiterjesztve előadja azt, szinte egyértelműleg elveti, általános kaczagás között magok a városi képviselők ellene sza- vaznak. Vagy összeillik-e, hogy a május 22-iki ülés a földesuri biráskodást saját jobbágyaival való pöreiben eltörli, a junius 1-sei ülés pedig, az igazság nagyobb dicsőségére, visszaállítja.¹⁹⁾

Kölcsey az ily következetlenségek miatt mindannyiszor a csa- lódásnak és fájdalomnak keserűségével fakad ki; egyszer mégis, a királyi leirat ügyében, maga is következetlen lesz, sértődésből és haragból, a mint nyiltan kijelenti; egyszersmind eszményisége és érzékenysége következtében, a mint legottan kiviláglik.

Beszéljük el röviden az esetet.

A királyi leirat erősen ragaszkodik a feladások sorozatához,

¹⁷⁾ *Kölcsey Ferencz*: Minden munkái. VII. k. 60-61. l.

¹⁸⁾ *Ugyanaz.* 275. l.

¹⁹⁾ *Ugyanaz.* 148. 152. 178. 191. l.

az urbér után a törvényosztályi és biztossági tárgyat tevén; így a kereskedelmi legfőlebb negyedik lehet. Hangja kemény és fenhéjázó. Az ellenzék hányja-veti: mit csináljon? Mert hir szerint, ha megáll régebbi sorozata mellett, s keményen felel, a kormány feloszlatja az országgyűlést; akkor ez az urbér rendezése nélkül mehet haza, a szegény népen nem segített; pedig a papság állítólag a leirat ellen izgat, hogy a vallás ügye feliratba ne mehessen. Fogan a terv egymás után, utoljára kész a megállapodás, hogy mindjárt a leirat felolvasása után Kőlcsey keljen fel, mivel ugy is első utasítása a törvényosztályt legelől kívánta, most sürgesse a második helyre tételét, így legalább az elfogadás föltételei az ellenzék hatalmában maradnak.

Niczky tudatja a megállapodást Kőlcseyvel, ki viszont elmondja Beöthy Ödönnek.

„Calvinismus!” — szól ez.

„Feleded — válaszol Kőlcsey — hogy Niczky nem Calvin fiai közé tartozik.”

„És mégis Calvinismus!” — vág vissza Beöthy.

Kőlcsey a gyanúsítás miatt elborúl. Felháborodva válik el.

Kezdődik másnap a kerületi ülés. A felhívásra felkel Niczky oda sűgja Szinnyeinek, hogy úgy szavazzanak, mint Kőlcsey; ez pedig kinyilatkoztatja, hogy a kormánynak nincs igaza, s ha a munkálatok ilyen vagy olyan sorozásából veszély következik, attól csak a nemzet retteghet; tehát az ország által előbb kívánt sorozás mellett áll.

Riadó éljenzés, megütközés, álmélkodás támad, de már mind-egy, a megyék követik. S a királyi leirat kisebbségben marad.²⁰⁾

Ime, így dolgozik igen sokszor ez az országgyűlés, mint valami új Penelope; a mit egyszer szó, megint széllyelbontja, a mit egyszer épít, megint lerontja.

S ez a meddő, hiábavaló munka olyan kimerítő, olyan elcsüggesztő! Ne is csodálkozzunk rajta, ha Kőlcsey lelki csalódásai következtében, a mint Szemere Bertalan, a későbbi magyar köztársaság első és egyetlen miniszterelnöke, 1834. augusztus 15-ről írja Szemere Pálnak, megunta, nagyon megunta Pestmegyét, ha ez időben sokszor gyöngé, nem beteg, de gyöngé s azt mondja,

²⁰⁾ Kőlcsey Ferencz: Minden munkái. VII. k. 155-158. l.

a gyöngesség érzése kinosabb a fájdalomnál. „Az országgyűléstől — szól a levél — minden kedve elesett, mert mindazon elvek, mellyeknek felállíttatniok kellene, megbuknak. S úgy veszem észre, hogy leginkább az oka betegséggé vált unatkozásának, hogy nem dolgozhatik, minden szabadelmű javaslatok elmellőztetvén, a litteraturának sem élhet, mert a kerületi üléseket ki kell ülni, aztán jönnek-mennek hozzá, egyszóval teljes nyugalomban nincs. Vigasztalásul s kárpótlásul szolgálhat azon igen magas tisztelet, melylyel iránta viseltetnek, vagy talán még azon gyűlölség is, mellyel a nagy urak kerülők s rágalmazzák.“ . . .²¹⁾

Bőven részesül mind a kettőben. Az ő rajongó, önfeláldozó munkássága, feliratai és üzenetei s lángoló beszédei rövid idő alatt magasra emelik azok előtt is, kik eleinte tudóssága miatt nem sokba vették.

A mikor felállt, jellemzi a Pesti Hirlap, halk szózata szent pietas ihletésekint rezgett végig a csontvelőkön; szintelen arcán ezernyi virrasztott éjnek tikkadtsága ült; egyetlen szemében a nemzet minden múlt s jövő bánata tükrözött. Szava tompa, mély és ércztelen, mint egy siri hang, melynek monoton egyformasága csak ritkán, csak az indulatok legfőbb hevében szállongott alá; és lőn még tompább, még siriasabb, mikor aztán ökölbe szoritott jobbát emelve, a reámeresztett szemek előtt úgy állott, mint egy tulvilági lény, kinek szellemszavát, nem úgy mint másét, az érczék segedelmével, hanem közvetlenül lelkük lelkével vélték hallani. És e siri hangra siri csendesség figyelmeztetett, melyet csak az érczelmek villanyos kitörése szakasztott félbe, mikor valamely fenséges eszme vagy merész kifejezés rázta fel egyszerre a hallgatóságot.²²⁾ A fenséges, a lelki nagyság eme visszhangja szólott szavaiból. Mint Demosthenes, mindig szemenkint szedte össze, a mi legkitünőbb.²³⁾

Szabadelvüiségeért, a nemesség jogainak s a nép érdekeinek hirdetéseéit, néhány beszéde után, a főrendek kevés kivétellel, megdöbbenéssel és gyűlölettel fordultak el tőle, az alsó tábla többsége pedig hodoló tisztelettel veszi körül. Noha nem pártvezér, de pártja

²¹⁾ *Szemere-Tár*. A budapesti református főiskola birtokában. XIV. kötet. XLIII. darab.

²²⁾ *Csengery Antal*: Magyar szónokok és statusférjak. Pest, 1851. 329. l.

²³⁾ *Ugyanaz*. 332. l.

utoljára semmit sem tesz az ő megkérdése nélkül. Társai közül igen sokan csak benne és általa veszik észre, hogy a törvényhozónak, ki egy nemzet sorsára és jövődjére hatni hivatott, mi magas szempontból kell vizsgálnia és itélnie a dolgokat. Kölcsy, hogy a Szemere Bertalan találó és szép hasonlatával éljünk: olyan köztük, mint a kalaúz, ki úgyis vezeti az utasokat, ha előlmege, mert ekkor követik; úgyis, ha hátul jár, mert ekkor hozzá pillantanak és fordulnak vissza tanácsért.²⁴⁾ S mégis, eszményisége és érzékenysége következtében, elkivánczik a politikai pályáról, — vissza hűtlenül elhagyott Muzsái társaságába.

III.

A sokszor zajos, sokszor viharos országgyűlés vezetésére Mérey alkalmatlannak bizonyul. A tüzes szónokok megfékezésére hiányzik benne az erő és tekintély, mérsékelésére a tapintat és szeretetreméltóság, válságos összeütközések elsimítására a leleményesség és bátorság. Egyszerre fejét vesztí és csúfosan megfut a T a g e n ügyében s az országgyűlési ifjuság kizárása kérdésében. Szereplése szégyen és kudarcz, kormánya e miatt Bécsbe hívja, s hogy szabaduljon tőle, följobb emeli, a nyugalmazott V é g h I s t v á n helyébe tartományi főbiztosnak nevezi ki. E személyváltozás után csakhamar több következik, így D ö b r e n t e i G á b o r 1834. áprilisében a tartományi másod-albiztosságból az elsőbe lép elő, oly föltétellel vagy kikötés mellett, hogy az akadémiai titkárságról le fog mondani.

A föltétel hire gyorsan kiszivárog, s az ifjabb író-nemzedék örvendő hallja azt, mert kilátása nyílik, hogy egyfelől a gyűlölt Döbrenteitől megmenekszik, másfelől a megürülendő fontos állásba valamely hívét segíti be, s diadalmas lobogója, melyet a Kazinczy és Kisfaludy Károly kezeiből örökölt, az akademiában is teljesen uralkodni fog. A buzgó és fáradhatatlan T o l d y a jelöltje. Nem csak barátai, B a j z a és V ö r ö s m a r t y foglalnak mellette már elevé állást, de a befolyásos gr. Széchenyi István is megígéri, hogy támogatni fogja; a mikor egyszerre, május havában, Kölcsy Pestre

²⁴⁾ B. Eötvös József: Budapesti Árvizkönyv. 1840. IV. k. 219. l.

kerül, s a Döbrentei lemondásáról véletlenül értesül. Az utolsó napon, a bucsú-ebéden Szemere Pállal, kinek éppen vendége, sok mindenről elbeszél, s a szó között történetesen, tréfaképpen jut eszébe a gondolat, hogy hátha ő lenne akadémiai titkár? Régi vágya beteljesülne, hogy a tudomány és irodalom középpontjában élhetne, egyszersmind az országgyűlés hiábavaló izgalmaiktól és küzdelmeitől visszavonulhatna. Szemerének tetszik a gondolat s rögtön komolyan veszi, kivihetőségében is, minthogy szíve egész szeretetével csüng rajta, annyira bizik, hogy Kölcseyvel szavát adatja, mikép a titkárságot megválasztása esetében csakugyan elvállalja; ez pedig szavát adja ugyan, hiszen ő is örömeztőbb élne barátai körében, mint Csekén gazdasági s Nagy-Károlyban és Pozsonyban polgári gondok között; de az első felmelegedés multával kivihetetlennek itéli a tervet, mert számítása szerint az igazgató tanácsnak tagjai közül sokan ellene lesznek politikai elvei miatt, a társaság tudósai közül személyi összeköttetés következtében; a kik együtt élnek, természetesen inkább ragaszkodnak egymáshoz, mint olyanhoz, a ki alig érintkezik velök. Azért nem igen töri a fejét rajta, sőt, úgy látszik, egészen elfelejti vala, ha Szemere vissza nem emlékezteti és nem figyelmezteti, hogy a dologról Bártfay Lászlónak semmit se szólt. Így foglalkozik megint a titkársággal, Bártfaynak írva, nehogy éppen ő, kinek barátsága előtte szent, a hallgatást barátságtalan bizalmatlanságnak vegye. Levele nem egyéb, mint egyszerű jelentés: beszámolás és leszámolás együtt. Hogy is volna egyéb, mikor oly embertől ered, a ki senkinek utjában állni nem akar?²⁵⁾

Kölcsey előtt tehát, még ez idő szerint, jelöltsége nem komoly; annál komolyabb tisztelői és barátai előtt. Szemere sürgőldök mellette. Már május végén vagy június elején közli a szándékot Bártfayval, közli még ugyanaz napon, vagy ugyanazon órában künn a lóversenyen Széchenyivel. A gróf csodálkozással, de örömmel hallja, a mint Bártfay válaszában jelenti. Elismeri, hogy a Kölcsey megválasztása nagy nyereség volna, mert néhány esztendő mulva az akadémia ügyeinek egész vezetése az ő kezeibe menne át; pedig nyilvánvaló, a Cuvier példája is bizonyítja, hogy az ily

²⁵⁾ *Kölcsey Ferencz*: Minden munkái. Toldy Ferencz által. Pest, 1861. VIII. k. 249-250. l.

társaságok fénye és hatása nem annyira az elnököktől, mint a derék titkároktól függ. Csak az az egy aggasztja, a miről Kőlcsey és Szemere nem tudott, hogy Toldyt nagyon is felbuzgatták előre. Az épp jelenlevő Vörösmarty siet megnyugtanni, hogy Toldy, ha a Kőlcsey jelöltségéről értesül, bizonyosan minden ígérettől és felbuzgatástól eláll. „Szóljon tehát Ön vele — ugymond Széchenyi — ha a dolgot el lehet még intézni, én valóban egészen Kőlcsey mellett vagyok s leszek: reményem is, hogy megtörténhetik.“ Vörösmarty szól s Toldy a legnemesebb őszinteséggel és önzetlenséggel kinyilatkoztatja: hogy ő igen is örömet elfogadta volna a titkárságot, ha kivált közbizalom és közmegegyezés választotta volna meg; de ha vele s mellette Kőlcsey jó szóba, lehetetlen oly szerénytelennek lennie, hogy önként vissza ne vonuljon. S örömmel lép vissza, mert Kőlcseyt nem csak a társaság, hanem az irodalom is visszanyeri; sőt megígéri, hogy azon esetre, ha nevét a választáskor fölemlítenék, a leghatározottabban ki fogja jelenteni, hogy reá senki se szavazzon, mert ő a maga szavazatát teljes lélekkel és meggyőződéssel Kőlcseyre adja; s megígéri, hogy ő és Vörösmarty szép szerével a társak között mindent el fognak követni, hogy e kijelentésre szükség ne legyen.²⁶⁾

Ime, így hódít a Kőlcsey jelöltsége. Egyszerre szívesen üdvözli Szemere, Bárfay, Széchenyi, Vörösmarty és Toldy; már most maga Kőlcsey is kénytelen komolyan venni azt. S egész bizonyossággal mondhatjuk: hogy ez a titkári kérdés ebben az időben az akademiának, sőt az irodalomnak legfontosabb kérdése.

Miért? Mindjárt kiviláglik; csak néhány sugarat kell vetnünk az akadémia e korbéli nyomorúságára. Mert bizony megvalljuk, noha nem minden habozás és restelkedés nélkül, hogy a mi hitünk tisztaságában és erősségében megcsalhatkoztunk. Azt hittük, hogy miután annyi jámbor szándék és buzgó esdeklés fogant és hangzott el félszázad óta a magyar tudós társaságról, szóban és írásban, hogy miután gróf Széchenyi felvillanyozó áldozatának hatása alatt gazdagok és szegények olyan jelentékeny összeget rakosgattunk össze a megvalósításra, hogy miután megalkottuk a szervező törvénycikket, összeállítottuk az igazgató tanácsot, megvá-

²⁰⁾ *Szemere-Tár.* A budapesti református főiskola birtokában. XIV. kötet. XXV. darab.

lasztottuk a helybeli és vidéki rendes, valamint a tiszteleti tagokat, hogy miután megerősítve leérkeztek a rendszabások, az alaprajz és megindításról szóló javaslat: ez a mi nagyon óhajtott és sürgetett új intézetiünk sokat ígérő hajója bátran vízre szállhat, biztosan és méltóságosan fog közeledni nagy és magasztos célja felé. S most látjuk, elindulása után, az Urnak 1831-ik, vagy akár 1834-ik esztendejében, hogy könnyen a bizonytalanban bolyonghatunk vagy zátonyra juthatunk, mert csak általánosságban tudjuk, olvasók és írók egyiránt, hogy mi és merre a célja; ennek a következtében nem a leghelyesebb irányban indultunk el, s nem mindég a leghelyesebb úton haladunk.

Vagy mire vall, ha nem erre a közönség boldog tájékozatlansága, mellyel az akademiáról és hivatásáról gondolkozik? Esztergomvármegye, például, felszólítja ezt a mi tudós társaságunkat, hogy egyfelől pótolja ki a mesterségek műszavaiban levő hiányosságot, másfelől adja ki a mennyegzői és más nemzeti szertartásokkor használatos mondókákat az idegen ajkúak magyarosítása végett. Mintha bizony az ily mondva-csinált műszavak kellenének a magyar iparosságnak, s oly könnyen és egyetemesen elterjedhetnének közte, mint a hogy a levegő és világosság terjed; mintha bizony a nép nyelvérzéke nem vetné el a czífra szófaragásokat és nem tartaná meg készségesebben a német kifejezéseket magyaros hangzásukban; hiszen a mi századokon át, emberöltőről emberöltőre a vérbe ívik, azt kiirtani és megváltoztatni egyszerre, egy füst alatt nem lehet; sok esztendő, félszázad is el fog múlni, a míg e hiányosság pótlása sikeresen megindul, s talán egy másik félszázad, a míg szerencsésen befejeződik! S mintha bizony azokban az alkalmi versekben és szólásokban valami ellenállhatatlan bűvös erő rejlenék, a mitől a szív és elme a nyelvvel együtt okvetetlenül és haladéktalanul átalakulna; holott úgy van a dolog, hogy ha idegen ajkú polgárságunkat a nemzeti élet a maga közvetlen érintkezéseivel és örökös összeköttetéseivel, az iskola és egyház a maga szellemi és erkölcsi tanításával meg nem magyarosítja, az a nyomtatott gyűjtemény alig fogja; annyival inkább, mert el sem olvassa, meg sem érti. Még különösebb egyesek kivánsága. Pajor István, a többek között, új szerkezetű fuvó harmonikának s Nagy János a kör négyszögesítésének feltalálásával jelentkezik az akade-

mia előtt.²⁷⁾ Két eredeti magyar találmány; az első rajzzal és leirással, hogy a szerint elkészíttethető legyen, a második komoly értekezés alakjában, a hogy a bírálatra kiállhat. Kassai József, szerencsi plébános pedig kilencz vaskos kötetű etymologiai szótárt küld be, kiadás végett, teli ártatlan ábrándozással s dús leleményességgel. Kazinczy Guzmicsnak egyetlen czikkkel mutatja be; a szláv nála nem tót vagy tóth, hanem — tolt, Verdrängter, mert az Árpád vitézei a szlávokat kitolták innen.²⁸⁾ Végül arra kéri a társaságot, hogy vegye föl tagjai sorába. Mintha bizony az akademia rokkantak menedékháza volna, melynek életbiztosító fedele alá a folyamodás útja vezetne!

Vagy mire vall még inkább, ha nem a tévedésre és megtévedésre, magának az akademiának balfelfogása sok dolgáról. Már az Alaprajz több elve hibás. Nem bíráljuk végig, de két intézkedéséről meg kell emlékeznünk, mert ez az oka a mutatkozó és fenyegető egész nyomorúságnak.

Az egyik intézkedés az igazgatóságot ruhazza fel az első tagválasztások jogával; az igazgatóság pedig főurak, főpapok és főtisztviselők testülete, így jellemére aristocrata, s ez a testület választ oly társaságot, melynek jelleme democrata, mert a jelöltek nem születésök, hanem ihletésök, nem hivatalok, hanem hivatásuk, nem anyagi, hanem szellemi tehetségük által tűnnek ki; e szerint már az intézet megalakításában elvileg ellentétes tényező működik közre, s a democratia az aristocrata gyámsága alá kerül; annyival inkább, mert a kormány azon kísérletet, hogy az írók, legalább a heti üléseken magok közül való elnök vezetése alatt jöhessenek össze, bizalmatlankodva visszaútasította; az elnökök csak aristocraták lehetnek, az igazgatók is szinte kizárólag azok. Köztük nem egy akad, ki előtt a magyar irodalom, költészet és tudomány ismeretlen föld, ki dús ajándéka vagy méltósága után jutott ide, ki oly férfiakra szavaz, kiknek neve talán az ajánláskor csendül először fülébe. S mi ennek a következése? Az, hogy az igazgatóság néhány író vagy íróskodó tagjára kénytelen hallgatni s választása a kinevezéshez hasonlít: benne a kedvezés és pártfogás

²⁷⁾ *A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei*: Pest, 1833. I. k. 72-87. I.

²⁸⁾ *Gulyás Elek*: Kazinczy Ferencz és Guzmics Izidor közti levelezés. Pest, 1873. 249-250. I.

teljesen diadalmaskodhatik. Még jobban megkönnyítik ezt ama szabadabb tekintetek, melyek a választást vezetik. Ezek szerint

„Az eddigelé legtöbb író nevelt nyelvtudomány osztályából az olyan, kinek más osztályba tartozó munkája is dicsérhető, ezen másba is kineveztethessék; a ki tehát aesthetikai értekezéseket is irt, ámbár egyébiránt költő vagy nyelvtudós, léphet a philosophia osztályába; ismét költő vagy nyelvtudós, kitől életírás, nyelv története s egyéb historiai tárgy forog kézen, a történettudományéba; vagy a ki mint professor más nemben tanít eddig mutatott munkájánál, iskolája ágazatába is kinevezhető“ . . .²⁹⁾

Érdekes tekintetek s annyira szembe-szökők, hogy egyszerre felismerhetjük célzatukat. Egyes írókért, nem az irodalomért keletkeztek. Felállítója, az igazgatóság, gróf Teleki József elnök és gróf Széchenyi István alelnök befolyása alatt dolgozik, ezek viszont sok irodalmi kérdésben a Döbrentei felvilágosításai és tanácsai szerint járnak el. Az ő sugallmazása gyanítható itt is. Ugyanaz a kényelmesség és élelmesség nyilvánul e „szabadabb tekintetek“-ben, melyet némely újabb színműíró tanúsít, mikor a színeszerekre alkalmazva alkotja meg a jellemeket. Ily módon be lehet ugyan osztani egyik-másik költőt és nyelvtudóst a bölcséleti és történeti osztályba; de, hogy igazán helyökön lesznek-e, alaposan kétségbe vonható? Az meg, hogy a professor oly tudományágnak képviselője is lehessen, melyet irodalmilag nem mivel, csak tanít, éppen merő képtelenség; hiszen tudjuk, hogy az iskola viszonyai és szükségei szerint akárhányszor idegen tárgyat kénytelen elvállalni s esztendőkig megtartani. Valóban, nem egyébre jók, s nem másra valók e „szabadabb tekintetek,“ mint, hogy az igazgatóság minden pártfogást és kedvezést elnézzen velök; bizonyítja a választás eredménye. A bölcséleti osztály helybeli első rendes tagja — Döbrentei Gábor. Mivel szerezte meg? Kétségtelenül maradandó érdemei vannak, de a szépirodalomban Kisfaludy Károly és Vörösmarty Mihály költői sikerei sokkal fényesebbek, s országosan elismertebbek, semhogy mellettök az elsőséget követelhesse és elfoglalhassa; pedig erős becsvágya az elsőségre áhít s társadalmi összeköttetése megadja neki, hiszen a „szabadabb tekintetek“ meg-

²⁹⁾ *A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei.* Pest, 1833. I. k. 60. 1.

engedik; és ő — Kazinczy szerint — nem pirul elfogadni azt, mikor utána másodikul Imre János egyetemi tanár, a bölcsélet mély eszű és szorgalmas művelője következik.³⁰⁾ Ha nem is ítélünk róla oly élesen, mint Kazinczy; mindenesetre meg kell valánunk, hogy az igazgatóság Imrén méltatlanságot követett el érte, s ő annak nem csak oka, de okozója. A történettudományban helybeli első rendes tag, miután Horvát István a megválasztást nem fogadta el — Petrovics Fridrik. Az irodalomban neve csak Magyarország történeteinek időszaki tábláiról ismeretes; kevés alap a halhatatlanságra és elsőségre. Annál elegendőbb, hogy a Teleki-család nevelője. Kazinczy Ferencz, a nyelvújítás diadalmas vezére, kinek lobogójára a nyelv szépségének eszméje van írva, ki ez eszme érdekében évtizedek óta küzd: lelkesedik és lelkesít, korszakos hatással, a történeti osztályba jut, mint vidéki első rendes tag. Hogyan? . . . A „szabadabb tekintetek“ segédelmével. Az utána jövő társa Kis János, míg a magyar Horatius, Berzsenyi a bölcsélet. osztályban foglal helyet.

Mindez az írók között lappangó elégületlenséget támaszt, mely azonban itt-ott, különösen a Kazinczy leveleiben nyíltan is kitöri. S ez elégületlenség a Döbrentei titkársága miatt még fokozódik, meghasonlást és pártoskodást idéz elő; mert az ő egyénisége a Kazinczy követői előtt gyűlöletes, még pedig több okból. Mélyen elítélik, s ez ítélet alól feloldani ma sem hajlandók, hogy mestere és jötevője, Kazinczy irányában háladatlan és kiméretlen, ellene az irodalomban és társadalomban, az ő felfogásuk szerint, önzésből és hiúságból méltatlan harcot űz, állítólag a rágalmazás és susárlás fegyverével. Mennyi igaz, mennyi nem e megbélyegző vádból, annak tisztázása máshova tartozik; itt csak az említendő meg, hogy e felfogás következtében mind Kazinczy, mind hivei szenvedélyes ellenfelei. Maga Kazinczy egyenesen az ő titkos sugdosásai- és áskálódásainak tulajdonítja, hogy a titkárságból kimaradt. Az alapító és irányadó férfiak már eleinte Döbrenteire gondoltak ugyan, ki örökön ott sürgött és forgott köztük a pozsonyi országgyűlések alatt; de gróf Dessewffy József Kazinczyra fordította figyelmüket s a mint maga jelenti barátjának 1826. márczius 21-ről, a részére egészen

³⁰⁾ *Gulyás Elek*: Kazinczy Ferencz és Guzmics Izidor közti levelezés Pest, 1873. 250. l.

megnyerte őket. „Semmit sem kívánnak tőled, — úgymond — csak, hogy mérsékelj magad a neologismusban; az a magyar nyelvet emelte ugyan intensive, de extensive fogyasztotta.“³¹⁾ S Kazinczy egészen belemelegedett a titkárság gondolatába, az örömben megifjodva számítgatta, hogy mennyivel gyarapodnék ismereteiben, ha Pesten, biztos jövedelemmel, gond nélkül élne, hogy milyen könnyen rándulhatna fel minden esztendőben Bécsbe, hol a művészetek elméletében tovább képezné magát, hogy milyen előnyére válnék fiainak és leányainak a falusi és pataki élet helyett a főváros előkelő simasága és műveltsége; s e számítgatásában megígérte egyfelől Dessewffynek, másfelől Telekinek, hogy a mit készítget, azt a nyelvújítás pártolóival és ellenzőivel együtt olvasná el, kihallgatná egyik félnek is, a másiknak is okait s azt tenné, a mit a dolog és meggyőződése kívánna.³²⁾ A számítgatás ködbe foszolt, mert az akadémia megalakulásáig s a titkárság betöltéséig, elég csodálatosan, elhidegültek tőle mind Dessewffy, mind Teleki — a Döbrentei javára és szerencséjére, de az új nemzedék bosszúságára.

Lehet, hogy Döbrentei jobb titkár, mint az öreg Kazinczy volna, ki néhány hónap múlva meg is hal; hiszen fiatalabb és erőlyesebb, sem az idő, sem az adósság alatt nem görnyed, mint az, de megválasztása még sem mondható tapintatosnak. Hiszen még eleven emlékezetben a *Conversations-Lexicon* izgalmas és szenvedélyes pöre, még most is sajognak az ejtett sebek, melyeket Bajza Fenyéryvel és Bugáttal, az új nemzedék erkölcsi támogatása mellett, Döbrenteire és társaira szort. A democratia elve, az ifjúság duzzadó erejében mérközött össze a születési és hivatali tekintélylyel, mely az irodalom szabad köztársaságában a nemzet általános figyelme közt végleg elbukott; s ma már nem a tekintély — a tehetség, hanem a tehetség — a tekintély. E nagy diadalnak és nagy nyereségnek az ára a Döbrentei és Dessewffy megtépett koszorúja. S Döbrentei e pör, vagy inkább hadviselés után, mely kegyetlenül megviselte, ül a titkári székben, annak a gyanúnak árnyéka alatt, hogy pusztuló dicsősége tatarozása és önzése kielégítése végett kereste e helyet; mert azt hiszik róla, hogy a pénzt

³¹⁾ *Kazinczy Gábor*: Gróf Dessewffy József bizodalmas levelezése Kazinczy Ferenczcel. 1793-1831. Pest, 1864. III. kötet, 340. l.

³²⁾ Ugyanaz. 341-342. l.

különösen szereti. Kazinczy szerint még a cholera gyógyítására is kiküldeti magát, csak az neki pillongást és pénzt ígérjen;³³⁾ a titkárság pedig ezt is, azt is ígér és ad; mert annak a daczára, hogy az Alaprajz kiköti, hogy a titkár, kinek illendő fizetése jár, egyelőre 800 forint, más hivatalt nem viselhet, a megindításról szóló javaslat megengedi, hogy az eleinte más hivatalbeli is lehessen: — így lett ő. S olyan az akademiában, mint a határjelző két ellenséges tábor között; háta megett a régi írók: Dessewffy, Schedius, Jankovics, Balogh, Thaisz; szemben vele az új nemzedék: Szemere, Vörösmarty, Bajza, Bugát, Fenyéry, Bártfay, Toldy.

A másik intézkedés a rendes és levelező tagok kötelességeit szabja meg. Többek között meghagyja nekik, hogy a magyar nyelven irt és kiadott könyveket szorgalmasan nézzék által, a mennyire idejük és foglalatosságuk engedi, bírálják meg, s ítéletüket az elnöknek küldjék el. A lakhelyükön és vidékükön megjelent mindenféle művek czimét és szerzője nevét hónaponként jó eleve tudassák, hogy a társaság folyóiratában közölhesse s a tagok minél hamarabb megismerkedhessenek velök. Oly követelés ez, mely a belőle vont természetes következtetésekkel a költőnek és tudósnak nyúge, megöli az ihletet és csökkenti a kutatást; s miatta az egész tudós társaság hajója tétova révedezik vagy megfeneklik. Mert valóban elszomorító, hogy miben buzognak és fáradoznak legérdemesebb és legtehetségesebb íróink.³⁴⁾

Nos? Szószedegetésben és kivonatozásban! Mert az akademia, úgy látszik, ezt tartja legsürgősebb és legméltóabb feladatának. Határozatai és útasításai hosszú sora erre vonatkozik. Elrendeli, hogy minden tagja jegyezze össze és adja be az osztályabeli régi és új magyar könyvek czimeit. Mi végett? Hát azért, hogy az elnökség kioszthassa köztük, mikép a bennök levő műszavakat szedegessék ki s írják össze betürendben; egyszersmind gyűjtsék egybe, a mennyire alkalmuk van a tájszavakat s a városi és falusi mesteremberek műszavait, meg a tudomány-ágjokbeli latin vagy más nyelvű műkifejezéseket, melléjük téve mindenütt a megfelelő magyar szót vagy szókat. S a mely fogalomra hiányzik? Alkossanak

³³⁾ *Gulyás Elek*: Kazinczy Ferencz és Guzmics Izidor közti levelezés. Pest, 1873. 250. l.

³⁴⁾ *A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei*: I. kötet. Pest, 1833. 106-107. l.

magok egyet vagy többet, a mint kedvök penderedik. A bőség megzavarodást vagy fejtörést nem okoz, mert a garmadába halmozódó gyűjtemény úgy is csak arra való, hogy később, a nagy szótár összeírása alatt, a tiszta buzát a konkolyból ki lehessen rostálni.³⁵⁾

Ime a munka, melyet az akademiának nemcsak nyelvészei, de összes tagjai végeznek. Hivatás-teljesítés ez, vagy legalább szórakozás és időtöltés? Megengedjük, annak, a ki szótáríró; de minden másnak eltérítés hivatásától, keserves unalom és időrablás! Szerencsétlen gondolat, hogy az építész legyen téglavető, a szobrász kőfaragó, a festő szobamázoló, a zeneszerző hangjegy-másoló, végre a költők és mindennemű tudósok szavakat böngésszenek és kivonatokat irogassanak.

Ez a kivonatozás még áldatlanabb, még meddőbb, még méltatlanabb munka, mint a szógyűjtés; de el nem mulasztható, mert ez a mi tudós társaságunk ismételve elrendeli. Valjon mire? Önmaga és a közönség tájékozására. A nyomtató műhelyeket tagjai közt kiosztja országszerte felügyelés végett, hogy a mi sajtójuk alól napvilágra jő, azt kiki szerezzze meg és olvassa el, hogy kivonhassa, s ha kell, a nagy gyűléskor róla írásbeli észrevételeit előadhassa; különösen kísérje figyelemmel a naptárakat, hogy mennyi példányban terjednek el magyar, német, tót és horvát nyelven, mivel ez mutatja meg, hogy hányan kapnak az olvasáson. A kivonatozásban lelkiismeres és óvatos gonddal kerülje, hogy a műről vagy szerzőjéről megjegyzést ne tegyen, dicséretet vagy megrovást ne mondjon, valahogy eszét, ismeretét s önálló gondolkozását el ne árulja, mert a kivonat és jelentés, a hazai s lehetőleg a külföldi irodalom termékeiről is, — a Tudománytárba készül; már pedig jobb, ha szorosabb kritikát egyesek adnak ki, mint egész társaság, jobb, ha az olvasó és írói világ a kivonat és jelentés áttekintéséből a saját fejével hozhat ítéletet, hogy valamely könyv reá nézve szük-séges-e és hasznos-e? .. De nem, ez sokáig nem maradhat így; s csakugyan az akademia maga hamar megunja. S már az ötödik ülésben megengedi, hogy a kivonatozó az író lelkét is felfogja, s az érdem és nem érdem színeit kitüntesse; de a szerzővel mindenestre illendőképpen bánjon, hogy a társaság tekintélyét ne kocz-

³⁵⁾ *A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei.* Pest, 1833. I. köt. 67-71. l.

káztassa; sőt a második nagy gyűlésen elhatározza, hogy az ily dolgozatok neve bírálat vagy ismertetés legyen s a kivonat csak az ejtett ítélet támogatására vagy egyenesen a munka jó és gyöngé oldalainak kiemelésére, így arra a főcélra szolgáljon, hogy a közönség ítéletet s az író okulást lássson belőle.³⁶⁾

Hát micsoda szellem, micsoda irány, micsoda út ez beváltására annak a büszke jelképnek és hangzatos jeligének, mely az akadémiai pecséten áll? Ott sas iszik a Minerva csészéjéből s ez a két szó: borúra derű hirdeti, hogy a tudománytalanság után a tudományosság fog felragyogni. Hát sas-szellemek szabad és mérsékelt világa-e a kényszerű köteletség és kényszerű munka? Oly férfiak, mint Kazinczy, Kisfaludy, Berzsenyi, Kölcsey, Vörösmarty nem követhetik, legalább az akademiában nem igen, hivatásukat és ihletüket; rendelet szerint szakmában kell dolgozniok: véleményeket lelketlen kéziratokról s kivonatokat és bírálatokat idővesztő nyomtatványokról. Valjon így fejlődhet-e a költészet és tudomány? Valjon illő áldozat-e ez a tudomány istenasszonyának, Minervának? Félünk tőle, hogy ha megéledne és megszóllalna, legelőször is az akadémia pecsétje ellen tiltakoznék! Valjon költőnek és tudósnek, korszakalkotó írónak való feladat-e, melyet Kazinczy kap. Egyszer azt kell megvizsgálnia, hogy Lassú István jól fordította-e Nietsch Horatiushoz írt jegyzeteit; másszor valami kezdetleges férczelésről, a Bársony Czipőről kell ítéletet mondania. Miről? Mondjuk — a Bársony Czipőről. Még talán jó volna, ha igazi czipő volna, s nem esetlen vigjáték. A mint Kazinczy jellemzi Guzmicsnak: fordítója talán sohasem dolgozott egyebet; gyakorlatlan stýlista, mint egy diák, s magyarul sem tud. Tehát az egész silány dolgozás és silány maga a dolog is. Valami kapitány egy czipész feleségét szállására édesgeti, a hol a férj a szerelmes párt meglepi. Nos, a kapitány mit csinál? Az asszonyt lepedők alá rejti s a boldogtalan „mest'ramot“ kényszeríti, hogy a lepedők alól kidugott lábáról mértéket vegyen — bársony czipőnek. Kazinczy unja a silányságot, bántja, hogy nincs benne semmi erkölcsi igazságszolgáltatás. Bírálat helyett átdolgozza, vagy inkább újra írja s úgy nyújtja be az akademiának; ez a művei közt meglevő, két

³⁶⁾ *A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei*. I. kötet. Pest, 1833. 69. 76. 80. 93. 1.

felvonásos *Atlac-papucs története*.³⁷⁾ S mi a tanulsága? Hogy saját kedve szerint csapongó szelleme fellázad a nyűg ellen s lerázza azt. Bizony a ki túri is, zúgolódva túri, mint Kölcsey; és hibáztatja az előre készült Alaprajzot.

„Mi gondolat vala az — úgymond — egy csoport embernek összeülni és alkotványt szerkeszteni oly társaság számára, mely még nem született? Mi gondolat vala, ez alkotvány alá némely részben genialis írókat gyűjteni, hogy kik saját szeszélyeik szerint szökdelleni szoktak, most jármot huzván másszanak? Mi gondolat vala, ez írókat parókás consiliariusokként tribunálba ültetni, hogy a kritikai vaspálczát a magyar Parnassus felett hordozzák, s ez által vagy literaturai despotákká vagy gyüölött gáncsgyúrókká legyenek? A mi aristocratiai pedántságunkat itt sem tagadhattuk meg; s azt hittük, hogy a genie-nek is kimért formák szerint, parancsolat után kell mozogua; hogy a literatura, mint valamely mulató sátor, pénzért egy intésre összealkottatik; hogy írók és olvasóközönséget Párisból és Londonból lehet rakással hozatni, mint szakácsot és vendéget. Megvallom, ily körülmények közt aggódtam az akademiáért, látván, hogy a jobb fejek sinlenek; hogy a bírálatok rosznál rosszabbak; s egyfelől lethargia, másfelől szégyenbe jutás leszen a ki nem kerülhető vég. Széchenyi megvigasztalt, igérvén mindent végbevinni, hogy az a bírálatok tára ki ne adassék, s az írók azzal a napszámos munkával ne terheltessenek. Isten engedjen jó kimenetelt.“ . . .³⁸⁾

Bizony ez az aggodalom alapos. Mert félünk, hogy ha az a Tudománytár úgy fog megjelenni, a hogy terve szól, a tudomány-nak édes kevés hasznára lesz; félünk, hogy akkor az a büszke jelkép a pecséten nem azt a szép czélzatot fejezi ki, melyet az akademia ért alatta, hanem azt a csipős és éles gondolatot a hogy a mindenható Metternich herczeg fejtette meg.

És mi az?

Gróf Széchenyi éppen Bécsben időzött, mikor az akademia pecsétje megérkezett. Megkapja és megmutatja Metternich herczegnek. Ez nézi, nézi, végre megszólal:

„Tudja, kedves gróf, mit jelent ez a kép?”

„Mit?”

³⁷⁾ *Gulyás Elek*: Kazinczy Ferencz és Guzmics Izidor közti levelezés. Pest, 1873. 250-266. l.

³⁸⁾ *Kölcsey Ferencz*: Minden munkái. Pest, 1861. 14-15. l.

„Az osztrák sas kiissza az önök tokaji borát.^{3 9)})

Ezer szerencse, hogy gróf Széchenyi lángelméje épp oly jól ismeri, mint Kölcsey, azt az egész nyomorúságot, melyben az akadémia sanylik. Addig mozog, addig izgat, addig dolgozik, hogy az a kivonatos és bírálatos Tudománytár soha sem lát napvilágot; a mi megjelenik, az más alapon, más elvekkel fog megjelenni. Gyűlést hív össze pozsonyi lakására s egybejönnek nála az igazgató tagok közül: br. Wesselényi Miklós, br. Mednyánszky Alajos, gróf Andrassy György, gróf Károlyi György, Nagy Pál, Somsich Pongrácz alnádor, Vághy Ferencz, Soprony város polgármestere és követe, meg velök együtt Kölcsey. A míg a vendégek leülnek, Széchenyi a szoba közepén jár-keel s az akadémia bajairól beszél.^{4 0)} Igy gyűjtögeti a többséget, mely a bajok orvoslására hajlandó és képes.

Istennek hála, az orvoslást megkezdik.

Legelőször is a kényszerű munka esik el.

Hát a többi baj mikor fog megszűnni?

A mikor Döbrentei elmegy s Kölcsey helyére jön. Az ő érzeke és belátása eltalálja és megmutatja a helyes irányt s pártatlansága kibékíti a meghasonlást.

IV.

Kölcsey jelöltségének első hírét Széchenyi meglepetéssel hallotta, de örvendve fogadta; később mégis nehézségei támadnak. S Bártfay aggodalommal telik el. Mik lehetnek e nehézségek? Nem tudja, nem sejtí, mert közös barátai, kik előtt a gróf nyilatkozott, csak arról értesítik, hogy Széchenyi ezek miatt személyesen akar Kölcseyvel beszélni; többet nem mondanak, hogy a bizalommal vissza ne éljenek; de Bártfay szent kötelességének tekinti, hogy ezt is sietve tudassa, mikép Kölcsey alkalmat adjon, vagy legalább ne kerülje azt, ha a gróf közeledni és nyilatkozni kíván. Egyébiránt az a meggyőződése: ha a magyar tudós társaság nem tartja nyereségnek, hogy Kölcsey Ferencz legyen a tit-

³⁹⁾ *Döbrentei Gál-or*: Kiadatlan Naplójegyzetei. Gróf Kuun Géza birtokában. III. kötet. 1844. január 31.

⁴⁰⁾ *Kölcsey Ferencz*: Minden munkái. Pest, 1861. 39. l.

kára, akkor bizony Kölcsey Ferencz sem tarthatja valami szertelen dicsőségnek, hogy a titkárságot elnyerheti.⁴¹⁾

Kölcsey nem bánkodik a „titokzatos nehézségeken“, nem esik izgalomba és idegességbe miattok, még csak kíváncsi sem lesz, hogy kutassa és megtudja őket. Egyszerre és örömet lemond. S már megírja, még azon a héten Bártfaynak, hogy Széchenyi járt ugyan Pozsonyban, de nem találkozott és nem beszélt vele, különben kedve sem lett volna; mihelyest „nehézségek“ vannak, szóba jöni sem akar;⁴²⁾ s már jelenti, még ugyanazzal a postával, Szemere Pálnak, kinek megígérte, hogy a megválasztást elfogadja, eme fordulatot a maga igazolása végett; s már ez is szinte bele nyugszik a lemondásba, legalább fölteszi magában, hogy a titkárságról hallgatni fog, mert hite szerint, ha ő erősödik mellette, tagtársai ellenzik⁴³⁾: — a mikor Toldy Bécsbe utaztában, augusztus 18-án, megjelenik Kölcseynél és az ő magatartásáról számot ad. Miért? Mivel olvasva a Bártfaynak irt utolsó levelet, az az aggodalom ébred benne, hogy Kölcsey a „titokzatos nehézségek“ miatt talán gyanakszik reája; a mi fáj neki ama tiszteletnél fogva, melylyel rajta csüng, fáj kétszeresen ama kijelentés után, melyet a titkárság kérdésében felőle tett. Nyíltan és férfiasan előterjeszti a levelezést, melyet gróf Telekivel váltott s kétségtelenül bebizonyítja belőle, hogy mihelyt Kölcsey neve szóba került, ő a jelöltségtől határozottan visszalépett; csak hogy eloszlassa magáról azt a gyanút, mely Kölcseynek esze ágában sincsen. Felvilágosítása teljesen meggyőző és tájékoztató. Kölcseyre azt a benyomást gyakorolja, hogy ellene sem Széchenyi nem foglal állást, sem az akadémiai tagok nem támasztanak akadályokat; így Bártfay bizonynyal rosszul, homályosan fejezhette ki magát; ennek a következtében nem oldózkodhatik fel ígérete és kötelezettsége alól s nem mondhat le olyan egyszerűen a jelöltségről. Tudatja ezt rögtön Szemerével, megírva egyszersmind, hogy Toldy ajánlva ajánlja, hogy szándékáról értesítse a grófot, a ki, úgy látszik, ilyenféle nyilatkozatot vár tőle; hogy minden esetre

⁴¹⁾ *Kölcsey Ferencz*: Minden munkái. Pest, 1861, VIII. kötet, 254-255 l.

⁴²⁾ *Szemere-Tár*. A budapesti reformatus főiskola birtokában. XIV. kötet, XXXII. darab.

⁴³⁾ *Ugyanaz*. XIV. kötet, XXXVIII. darab.

határozzon visszavonhatatlanul, mert különben habozása miatt megeshetik, hogy sem Kölcsey, sem Toldy nem lesz titkár, hanem — Döbrentei marad.⁴⁴⁾

Ime, a Kölcsey helyzete és hangulata így egyszerre megváltozik, s a titkári kérdésnek már most egészen tüzetes megbeszélése következik; mert ez a főkérdés olyan kérdés, melyből újabb és újabb mellékes kérdések erednek.

Először: mit akar Döbrentei?

Viselete gyanús, kivált eleinte. Kormányára kívánságára nyiltan leköszönt ugyan, de alattomban mind azon dolgozik, hogy megmaradhasson állásában. Ezt a hitet táplálja róla Toldy, ezt vallja Szemere, augusztus 31-iki levele szerint, éppen az ő igen-nemes és nemmel-igenes beszédei következtében; sőt ezt törekszik terjeszteni maga is, mert hiszen Bártfaynak ő beszélte, hogy gróf Teleki marasztgatja. Később meggyőződve szándéka kivihetetlenségéről, elejti azt; de legalább megfelelő kárpótlást biztosít magának.⁴⁵⁾

Másodszor: hogyan írjon Kölcsey gróf Széchenyinek?

Igaz ugyan, hogy ő az utánjárás módjait nem ismeri, sem ismerni nem akarja: mégis azt véli, hogy ha nem pártfogást kér, hanem barátságos bizodalmmal ír, úgy az megengedhető és könnyen meg is tehető. Szemere ellenben akkép gondolkozik: hogy ne barátságos bizodalommal írjon, de hivatalosan mind Széchenyinek, mind Telekinek; hogy említse meg levelében, mikép e lépése az alapszabályokkal ellenkezik ugyan, de némely társak: Toldy és Szemere szükségesnek tartották és azért megtette. S a míg Kölcsey késlekedik: Szemere ismételve megsürgeti.⁴⁶⁾

Harmadszor: mennyibe kerül a pesti élet?

Kölcsey pontosan tájékozódni szeretne, hogy mire Toldy egy hónap múlva Bécsből visszaérkezik, ismerhesse a viszonyokat e tekintetben is. S még augusztus 20-án felszólítja Bártfayt és Szemerét, hogy csináljanak számára költségvetést. Az előirányzatok csakugyan elkészülnek. Szemere -számítása szerint hét személyre az összes személyi és dologi kiadás váltó pénzben mintegy 3500 forintra volna

⁴⁴⁾ *Szemere-Tár.* XV. kötet, XXXX. darab.

⁴⁵⁾ *Ugyanaz.* XIV. kötet, XLIII. darab.

⁴⁶⁾ *Szemere-Tár.* XIV kötet, XL. darab.

tehető, a mi, persze, a titkári fizetésből mind ki nem telnék s a jószág bérletének kellene pótolnia; de megjegyzendő, hogy Kölcsey irodalmi munkálkodással is szerezhetne bizonyos évi összeget.⁴⁷⁾ A Bártfay számítása valamivel magasabb, mert a maga jövedelmes állásából indul ki. Neki pedig, mint a gróf Károly; György titkárának, felrúg a fizetése szabad lakás mellett körülbelül 4000-4500 forintra, ha mindent pénzre vált; s belőle zaj nélkül, gazdaságosan, de tisztességesen él, hatod-heted magával. Az ő felfogása szerint Kölcseynek is kellene annyi; mert legalább 6 szobára szüksége volna, s lakása, mint a magyar tudós társaság titkárának, disztelen helyütt nem állhatna. Ha Kölcsey maga lenne, úgy élhetne mint szabad madár a lenge lombokon, de aszszony és gyermek szaporítják a házi gondot, habár más részről sokban könnyítik az élet terheit.⁴⁸⁾ Bár az ő követelése nagyobb, költségvetése mégis óvatosabb, mert a mióta a titokzatos nehézségek következtében megrebbene, bizalmatlankodik; aggódik a választás kedvezőtlen kimenetele s a titkárság 6 esztendeig való tartama miatt is. Általában sötét oldaláról nézi a dolgot.

„Talán igaza vagyon, s talán nincs, — írja Szemere Kölcseynek augusztus 25-ről. Én Neked este felé tettem postára levélkémet ezek iránt, minekutána feleségecskémnel consilium oeconomicumot tartottunk: azonban most is azt valló vagyok, hogy Te a rád várandó pénzből minden bizonynyal ki fogsz jöhetni, — nem fényesen, mert erre szükség nincs, de tisztességesen. Laczi fennakadott a titoknokságnak csak hat esztendeig határozott tartósságán is, s az magamnak is szeget ütött fejembe: de ezen határozás még megerősítve nincs s talán nem is lesz; s én a megerősítés esetében sem félhetlek Tégedet. Neked egész életed önmegtágadásból, önáldozatokból vala szöve: lehetetlen hinnem, hogy erőd nem volna pontodon fentarthatni magadat. Irigység és áskálódás! Mint a Kazinczy fölött mondott beszéd előtt, s egyebek! Én jól sejditem a sötét, a legsötétebb oldalt is: de én mégis jobbnak képzelem az embert, az embereket, némelyeket legalább, sőt a legtöbbeket. Egyébiránt a vasárnapnak egy hétben a hat nap közül csak egyetlen egyre van joga. Berekesztem; mert

⁴⁷⁾ *Szemere-Tár.* XIV kötet, XL. darab.

⁴⁸⁾ *Ugyanaz.* XIV. kötet, XLV. darab.

már csorbitálok. Annyi bizonyos, hogy az idő Reád életnek, ellenségeidre nézve halálnak fája leend. Én újra meg újra ajánlom: írj a két elnöknek jelentő levelet.“⁴⁹⁾

S miként gondolkozik Kölcsey? Sem a Döbrentei magaviselete, sem a ház kitartása nem zavarhatja, nem is zavarja tovább: s mégsem ír a két elnöknek, mégsem kívánczik többé a titkárságra. Nem keresi és nem nyeri el. Miért? Talán a hat esztendő tartam, talán egyéb az ok? Ha az irodalomban keressük a megfejtést, teljesen kielégítő és elfogadható feleletet nem kapunk.

Szemere Bertalan a Kölcsey emlékezetében, mely akár bánatos érzéseinek közvetlen melegségére, akár költői eszmében és képben gazdag, csapongó előadásának szépségeire nézve — valóságos elégia, fájó panaszba és vádba tör, midőn e kérdéshez ér. Kölcsey, az ő panasza és vádja szerint, hiában kiáltozta, hogy neki nem lélektelen szépség, de emberek kellene, hogy terhére van a magány s elhagyatás, hiában nevezte lakhelyét távol barátaitól, s a literaturától számkivetésnek, hiában ismerte el és vallotta be, hogy magában élni a legnagyobb szerencsétlenségek egyike: hallották, de nem hallgatták meg, sem ellenei sem barátai, érdeme volt súly elmerülésére. „Ama régi görög bölcs — jajdul meg az elégia — korunk vészes indulatával egy pontot a földön kívül óhajtott magának, hogy azt sarkaiból kiemelhesse: s ő, az újkor bölcse, a régiek csendes erényével egy szűk hazában kére helyecskét, teher alá nyújtva vállait. De óh a végzet úgy akará, sirod közel essék bölcsődhez, és mint író soha ne munkálkodhassál lelked omló sugáiraival a nemzetető forrásának központjából. Valál messze elásott kincs, senki nem emele föl. Születtel s éltél elszigetelt magányban, hova a közéletnek csak fájdalmai jutnak el s nyilalnak a szivbe⁵⁰⁾“ ...

Minő édes-bús hang! Meghat, de az okoskodás helytelen; mert a panaszban és vádban több a szépség, mint az igazság, több az alanyi fölhevülés, mint a tárgyias ítélet. A Kölcsey kiáltó szavát barátai és tisztelői nem csak meghallják, de örömmel hallják meg és készséggel indulnak utána; s önzetlenül buzognak és

⁴⁹⁾ *Szemere-Tár*. XIV. kötet, XLI. darab

⁵⁰⁾ *E. Böttös József*: Budapesti Árvizkönyv. IV. kötet. Pest, 1840. 217. l.

mozgolódnak a titkársága érdekében. Ellenei pedig, tudniillik politikai ellenei, még nem szervezkedtek, talán nem is szándékoznak. Különbön nem állította volna Bártfay még junius végén, hogy legfeljebb a papság lesz ellene a vallás ügyében való dörgései miatt;⁵¹⁾ s nem biztosította volna juliusban újra, hogy semmi factiótól nem kell tartaniok.⁵²⁾

Szemere tehát téved.

Vajda Victor terjedelmes életrajzában más magyarázatot ad. Az ő felfogása szerint főleg Kölcsey politikai elvei képezik az akadékot; Széchenyi ugyanis minden előtt az udvar és udvari körök kegyét keresi, ezek pedig a nemes gróffal együtt más politikai hitet vallanak, mint Kölcsey; s éppen ez oknál fogva Széchenyi mentére hagyja a korteskedést, mely Kölcsey ellen megindul; maga Kölcsey pedig megtudva, hogy ellene pártok alakulnak, nem ír senkinek. Miért? A Kende Zsigmonddal való levelezése mélyebb pillantást enged a dologba. Bizonyítás kedvéért Vajda idéz is egy levelet, melyben Kölcsey elmondja, hogy bár sok tekintetben tetszenék neki a titkárság, de az utolsó hetekben oly dolgokról értesült, miket eddig nem tudott, minthogy követi pályája a társaság belső körülményeitől távol tartotta; oly dolgokról, a mik miatt lehetetlen vállalkoznia, a miket le nem írhat, csak élő szóval adhat elő; egyet azonban megemlít: ez a titkárság ideiglenes, hat esztendő tartama.⁵³⁾

Nos, helyes-e ez a magyarázat? A mi benne a Kölcsey közlése, igaz, de ki nem elégitő; hogy is lenne az, mikor maga Kölcsey kiemeli, hogy csak egy okot érint; a többi elhallgatása csak annál inkább rávall a felvilágosítás hiányosságára és csak annál inkább bizonyítja, hogy a titkárság kérdésében szerepelnek bizonyos nehézségek, — titokzatos nehézségek. A mi benne a Vajda felfogása és érvelése, tévedés. Tévedés, hogy pártok alakultak Kölcsey ellen; tévedés, hogy ő senkinek sem írt. Nem hibáztathatjuk érte, mert a Szemere-Tár, melyet előttünk Szász Károly velünk annyiszor éreztetett szives jósága megnyitott, a Vajda művének készülésekor, a Török Pál püspöksége alatt zárva

⁵¹⁾ *Szemere-Tár*. A budapesti református főiskola birtokában. XIV. kötet. XXV. darab.

⁵²⁾ *Kölcsey Ferencz*: Minden munkái. Pest, 1861. VIII. köt. 255. l.

⁵³⁾ *Vajda Victor*: Kölcsey élete. Budapest, 1875. 165 l.

volt. Tévedés, hogy Kölcsey politikai elvei miatt nem juthatott a titkárságra, noha eleinte maga is táplálta e hiedelmet.

Kétségtelen dolog, hogy elveinek merész szabadelvűsége és meglepő határozottsága nem egyszer megdöbbenetete a főrendeket, hogy előttük egyfelől félelmetes, másfelől gyűlöletes személlyé lett. Kegyetlenül éles igazságokat vágott szemeikbe, a mik miatt azok napokig kápráztak. A magyar nyelv ügyében, a felső tábla merev állása ellen beszélve, lesújtó erővel dobta oda: hogy nemesség és nemesség, még pedig egy részről 500, más részről 700,000 nemesség közt van a kérdés; e kétfelé ülő nemesség egyetlenegy országgyűlési test, hol csak egy többség gondolható; a 700,000 kétszer jelentette ki magát: mi joga van az 500-nak oly kemény ellenmondást csinálni? Alkotmányunk csak egy vetőt ismer, — a korona vetőjét.⁵⁴⁾ A mire gróf Cziráky összeijedve jegyezte meg, hogy ezek a legveszedelmesebb szavak, melyeket valaha országgyűlésen mondtak. A vallás kérdésében szólva, rendületlen meggyőződéssel és növekedő felhevüléssel hirdette nekik: hogy a lelkiismeret szabadsága előbb-utóbb győzni fog, mert különben sirjaikon támad fel a kérlelhetetlen Nemesis, és számon fogja kérni kiméltetlen igazsággal háromszáz esztendő könnyeit, milliók feldúlt nyugalját, a sirig üldözött ősznek vég hörgését, s a gyermekeiktől megfosztott anyának jajait; és számon fog kérni minden csepp vért, mely a bécsi és linczi békékért magyar kebelből kiömlött; mert negyedfél millió lélek kérelme nem pusztá kérelem, a törvény sérelmeért felszólaló nemzet kívánata nem pusztá kívánat, mely mint epedő leányka sohajtása nyom nélkül enyészsen el. S fenyegetve figyelmeztette a türelmetleneket: hogy az óra még nem folyt le, még nyugalomban fekszik előttök a jelen és jövő; még a választás szabad!⁵⁵⁾ Az örökös megváltásról nyilatkozva bátor őszinteséggel mutatta ki, hogy a jobbágyok között, falukon lakó nemességnek helyzete veszedelmes, élete és biztonsága csak a milliók jóakarátán alapszik, melyet a kölcsönös bizodalom óv meg; de bizodalom hogy lehet oly emberek között, kik úr és szolga viszonyban állanak egymáshoz? S tanulságul felidézte a Spartacus, a Dózsa öldöklését, melynek könnyen keletkezhetik mása. Mi a

⁵⁴⁾ *Kölcsey Ferencz*: Minden munkái. VI. kötet. 77 l.

⁵⁵⁾ *Uuanaz*. Pest. 1861. VI. kötet. 88—89 l.

mód ellene? Talán hóhérpallos és kötél? Nyomorúlt eszközök! Mert ezek megsemmisíthetik ugyan az egyes életet, de nem azt a halhatatlan, hódíthatatlan szellemet, mely százak óta most lánggal lobogva, majd hamv alatt emésztődve ég, melyet nem zaboláz félelem, nem győz le hatalom: — csak a tulajdon és szabadság megadása szelidíti meg.⁵⁶⁾ S aztán a lengyelek, a szabad szólás, az úri szék eltörlése érdekében, — és mindég és mindennütt merészen és határozottan szónokolt; mert elve, hogy alkotmányunkon a nemzet és a kor szükségai változtatást: eltörlést és újítást követelnek. Azonban emez elveivel nem állott egyedül; mert Nagy Páltól — Palóczy Lászlóig, Széchenyitől — Wesselényiig az egész ellenzék politikai vallásának, legfőlebb talán más-más kifejezéssel, alaptételei ezek. Kölcsey csak élesebben és mesteriebben, költői tehetségének színező hatalmával foglalta össze. Semmivel sem veszedelmesebb ember ő, mint nézettársai. Hiszen magáról a királyról és koronáról mindenkor a legmélyebb hódolattal beszélt. A főrendeket egy helyütt épp azért vádolta, hogy a nemzet és szeretve tisztelt fejedelme közt gátat emelnek⁵⁷⁾; a korona magasztosságáról emlékezve meg más helyütt lelkesedve fejtegette, hogy őseink szentnek nevezték a koronát, mert a legszentebbnek gondolatát kötötték hozzája: gondolatát a szabad nemzet egy testbe foglalásának, gondolatát az egyesült néperőnek, mely ne csak idegen bitorló, de egyes honfiak rakonczátlanságának és hatalomvágyának is féket vessen.⁵⁸⁾

Bizton állíthatjuk azért, hogy Széchenyinek a Kölcsey politikai elvei miatt nem lehetnek és nincsenek nehézségei, hiszen akkor azok nem időközben merültek volna fel, hanem mindjárt; sőt azt is állíthatjuk, hogy az udvar Kölcsey irányában különös ellenszenvet nem érezhet s nem vetné vissza a választásáról szóló felterjesztést; sőt éppen rendes eljárásához híven, készséggel sietne megragadni az alkalmas módot, hogy elhallgattassa a lángszavú szónokot s ilyen szép szerrel leszorítsa az országgyűlési és megyei pályáról.

⁵⁶⁾ *Kölcsey Ferencz*: Minden munkái. Pest, 1861. VI. köt. 140 l.

⁵⁷⁾ *Ugyanaz.* VI. köt. 165 l.

⁵⁸⁾ *Ugyanaz.* II. köt. 180 l.

Jancsó Benedek szerint két akadály áll a Kőlcsey útjában; először is Széchenyi nem akarja politikai okokból abbéli hitében, hogy titkársága a kormány ellenszenvé miatt magára az akadémiára nézve — lesz káros; másodsor nem támogatja az a párt, a melyik Döbrenteit épp azért buktatta meg, hogy az akadémiában ő kerítse kezei közé a hatalmat.⁵⁹⁾

Valóban csodálkozunk, hogy Jancsó, ki gondolkozó és bíráló ész, beható tanulmányában ilyen könnyen és felszínesen bánik ezzel a kérdéssel; hogy a Kőlcsey aggódóskodó hiedelmének és a Vajda hibás felfogásának befolyása alatt a politikai okokat döntő érviül egyszerűen elfogadja és nem veszi vizsgálat alá; s még inkább csodálkozunk, hogy a Döbrentei megbukásáról, a Bajza-Toldypártnak Kőlcsey-ellenes hol nyiltabb, hol leplezettebb föllépéséről beszél; s ennek rójja fel, hogy Széchenyi figyelmeztető intést küldött Kőlcseyre a Kazinczyról mondott emlékbeszédének a Muzárionban való közlése miatt, s ennek rójja fel, hogy Hartleben lemondott a Kőlcsey összes munkáinak kiadásáról.⁶⁰⁾

A mennyi állítás, annyi tévedés, a mire Jancsó Benedeket valószínűleg az vezet, hogy a titokzatos nehézségekről tudva, de azokat nem ismerve akarja a homályosságot eloszlatni; — az egész a jó szándék balsikere. Valjon lehet-e szó megbuktatásról, mikor Döbrenteinek kormánya kívánságára kell leköszönnie s csak kormánya különös engedélyének kieszközlésével viheti ideiglenesen, még néhány hónapig a titkári hivatalt?⁶¹⁾ Valjon lehet-e szó a Bajza-Toldypárt ellenséges működéséről, mikor ez a legőszintébb nagybecsüléssel van Kőlcsey iránt, ki viszont, ha egynek ir, nem igen feledi el a többit is üdvözölni; mikor Bajza, Vörösmarty, Toldy a legmeghittebb közösségben élnek Bártfayval, ki nemcsak nekik, de Szemerének és Kőlcseynek is legbizalmasabb barátja; mikor ez a kis irodalmi kör a legönzetlenebb odaadással csatlakozik a Kőlcsey lobogójához, szöhet-e cselet a maga kebelében egymás ellen; mikor maga Toldy a jelöltségről lemondva s Kőlcsey-nél a Telekivel való levelezésének előterjesztése végett megjelenve, a legélénkebben kéri és sürgeti, hogy a titkárságot vállalja el, —

⁵⁹⁾ *Jancsó Benedek*: Kőlcsey Ferencz élete és művei. Budapest, 373 l.

⁶⁰⁾ *Ugyanaz.* 374 l.

⁶¹⁾ *Kőlcsey Ferencz*: Minden munkái. Pest, 1861. VIII. k. 170 l.

s még a Kölcsey teljes visszavonulása után is, a mint Szathmár-megye megváltoztatott útasítása következtében az országgyűléstől válni készül, ismételve felszólítja? Merő képtelenség! Bizony sem a Széchenyi figyelmeztető intése nem eredhetett a Bajza-Toldypárt sugalmazásából, sem a Hartleben visszalépése ennek lebeszéléséből. Annak oka egyszerűen az *Évkönyvek* érdekességének megőrzése, ennek pedig a vállalkozó szószegése, melyet két okból igyekszik mentetgetni: hogy Kölcsey idejében nem adta át kézíratait s hogy a *Kritikai Lapok* támadásai folytán kiadványai nem kelnek.⁶²⁾ Kölcsey barátaiért szenved, de nem barátai által.

Ime, ismételjük, az irodalomban Kölcsey visszavonulására teljesen kielégítő és elfogadható magyarázatot nem kapunk...

V.

Mi magyarázza meg tehát?

A Szemere-Tár, a mely tizenhat kötetes, kiadatlan levélgyűjteményével a magyar irodalomtörténetnek szinte oly gazdag és megbecsülhetetlen forrása, mint a Kazinczy levelezése. Benne a Kölcsey és Szemere Pál levelei, melyek az akadémiái titkárság kérdésére vonatkoznak, kétszeres érdekléssel bírnak: mert nemcsak ez ügynek vetnek minden részletére teljes világot, de belőlök a Kölcsey és Szemere nemes és önzetlen barátsága is a maga eszményi tisztaságában és szépségében ragyog reánk. E levelek, melyek közül már néhányat eddigi fejtegetéseinkben felhasználtunk, megkapóan és ékesen hirdetik: hogy Kölcsey lemondása a jelöltségről leginkább az ő idealismusának és sentimentalismusának következése.

Hogyan?

Idealismusa megütközik, sentimentalismusa felháborodik a titokzatos nehézségeken, mihelyest megtudja azokat: — s egyszerre vége az ő tervezgetésének, vége az ő titkárságának. De beszéljenek a levelek, hiszen úgyszólván a magok őszinteségével és közvetlenségével sokkal érdekesebbek és vonzóbbak, mint bármiféle átirás volna!

„Édes jó Palim — írja Kölcsey Pozsonyból, szeptember 7-

⁶²⁾ *Kölcsey Ferencz*: Minden munkái. Pest, 1867. VIII. k. 251. l.

ról — leveleidet vettem, de Sédel⁶³⁾ által nem akartam választ küldeni; azért csak a tízedbeszédet az aláírt rövid sorokkal bizám reá; postán sem örömetst irok belső körülményeimről, mert a leveleket elolvassák. A mi Bertink⁶⁴⁾ holnap indul feléd, s ezen alkalomra váraoztam. Fogadd ücsédet kegyesen; ez egy szeretetreméltó s jól készült, s elveket kereső ifjú, ki nekem szeretetemet s bizodalमत nagy mértékben birja. Ő a nyelv grammaticáját tanulta, s tiszta, kellemes prózát ir, s van benne elég talentum, hogy literatoraink közt egyszer, akkor diszben tűnjön fel; de az én kinézéseim nem annyira azok, hogy ő literátor legyen, mint azok, hogy hivatalbeli. Ez a gyermek, ha minden meg nem csal, a polgári pályán nem utolsó jelenet lesz; s országunk mostani helyzetében én inkább óhajtom, hogy a megyéken s országgyűléseinken előitéletlen, szabadelmű, merész lelkű, s nem ingó férfiak támadjanak, mint jó dráma-írók. E népnek gyorsan jövő segédre van szüksége, hogy saját érdekei felől felvilágosíttassék. E hitben szoktam az ifjúság lelkesebbjeit magam körébe vonni; s előtttek a nemzet jelen és jövő állapota felett a leplet olykor olykor szélllyelvonni, hogy tekinteteik a kellő pontra függesztesenek. E vala oka, hogy Bertivel gyakran órákig értekezém; s szeretem remélni, hogy termékeny kebellet fogadá intéseimet. Isten adjon e nemzetnek szebb jövendőt!

A titoknokságra nézve még semmi határozó lépést nem tettem. Mikor annak gondolata múlt májusban bennünk fellobbant, semmi számolatot nem tettünk, egyedül azon gondolat foglalt el mindkettőnket, hogy közel egymáshoz szebb életet fognánk élhetni. Most, midőn komollyá vált a dolog, s határozott kimondásra van szükség, igen is illő számolhunk.

Azon sok kecsgettető ellen, édes Palim, a mi e tárgyban rád és rám nézve fekszik, három gonosz tekintet jön elő, s e három kettejét csak most tudom először, mióta aug. 25-iki leveledet olvasám, és Sédellel itt szóloztam.

Az első a három közt, a házkítartás. Ezt előre is kiszámíhattuk volna. Adataidat s a Bártfayóit (kinek levelét tegnap vettem) s azokat, a miket Sédel szóval mondott, összevetém. Te és

⁶³⁾ Toldy Ferencz.

⁶⁴⁾ Szemere Bertalan.

Sédél nem sokban különböztek; Bártfay saját körülményeihez képest felebb számol. Azonban a különbség még sem oly nagy, hogy elrettenthetne, ha azon fatalis állapot nem lenne közbevetve, hogy nekem évenként 780 frt interest kell fizetnem. Ezen pont összevetve azzal, hogy nálunk haszonbérleti vállalatra kevés ember akad, s sokszor épen alig akad, s következőleg hasznos árendába adásról alig lehet szó, nagyon ijeszt. Jóságomban legfőbb pont a gyümölcs. Illy évben, mint a mostani, midőn termés van; gyümölcsöseim 3000 forintot behoznak; de ez ritkán fordul elő; s mivel épen ez idén fordult, jövőre nincs remény, s következőleg a haszonbérlet éppen rossz időpontra esik. Gazdálkodva természetlen évben is, marha és juh adnak jövedelmet, s termékes évben nagyobb summát vehetvén be, mind házam tisztességes tartása, mind az adósság jövendő leszállítása felől van remény. De a haszonbérlet csak diametralis calculust csinál a jóság terméséből; marha és juh jövedelme el fog esni, valamint a 3 évben legalább egyszer reméllendő nagyobb termék ára is. Add hozzá, hogy a haszonbérlet nálunk, concurrentia nem lévén, minden esetre csekélyebb lesz, mint a gazdálkodás után szedetni szokott jövedelem. Így a kamatfizetés mellett a háztartást Pesten kiszámítani bajos. Azért irtam haza, hogy tudhassam: kaphatnék-e s milyen feltételre haszonbérletet? Mig ezt nem tudom, addig e fatális pont miatt az első nehézség sem áll tisztán.

Nagyobb a másik, édes Palim, s azt én addig nem tudhátam, — a titoknokság hat évi tartása. Megáll-e az, nem tudom. De Széchenyi s a pesti társak így dolgozták a statumok igazítását; s ez mindenestre felsőbb helyekre fog helybenhagyás végett terjesztetni. A választás akkor történik, mikor még nem lesz tudva: helyben fog-e az érdekllett változtatás hagyatni? S akkor, bizonytalanra építőnk mindenképen jövendőnk. Mert teszem, hogy a titoknokság restauráltatni fog, ki tehet engem bizonyossá, hogy 6 év múlva nem lépek-e ki? Hol szabad választás van, ott személyes érdemre, ott pártállandóságra számolni gyermekség. Gondold meg! Az igazgatók most engem, ha gondolatok e pontra találha fordulni, örömet hagyhatnának titoknökká lenni, hogy az általok gyűlölt embertől mind a diactán, mind a megyén megszabaduljanak. De ha egyszer megszabadúlnak, a homeri vers szerint:

Mert sokat árthat az úr, ha alacsonybra haragszik,
 Mert noha boszúját azon egy nap zárja magába,
 Tart azután is epét, eleget mig nem teszen annak,
 Ő maga mellyében,

legelső restauration kivethetnének, gondolván, hogy az elszakadt fonalat a megyén többé össze nem köthetem. S akkor, 50 éves koromban újra falura vonúljak, s a legnehezebb kezdetet a világon, a gazdaság kezdetét újra próbáljam? Palim, hét éves gazda vagyok, s hét év alatt mi nehéz volt csak ennyire is menni, mint most vagyok, én tudom. Mert titoknoki fizetés nélkül semmi esetben Pesten nem maradhatnék, ha most hagyom ott a jószágot. Ha pedig, mint reméllem, Pepi a maga örökségét megkapja, s ebből, vagy szerencsés termésekből, az adósság leszállíttathatik, s akkor magam függetlenségében, csupán unokám neveléséért, mint czéлом, megyek Pestre, egészen máskép fog a jövő állani; s fonforgó körülményeim miatt, nem jobb lenne-e ezt elvárni?

Hátra van a legnagyobb, a mit voltaképpen csak Sédél Bécsből visszajötte után ő tőle tudtam meg. Széchenyi (ez, mivel Sédelt semmi esetre compromittálni nem akarom, csak köztünk marad) azt nyilatkoztatá, hogy a titoknokság felől szeretné, ha én neki írnék valamit szándékomról, mivel ő Szemere miatt holmi felett értekezni akarna velem előre. Kérdém: mi lenne az értekezés tárgya? Felelet summája: Szemere a társaságnak semmit sem dolgozik; s ő vele már ugyan régen készen lehetett volna lenni, ha attól nem kellene tartani, hogy Szemerével együtt Kölcseyt is elveszti a társaság. Ismét kérdém: mi köze ennek a titoknoksággal? Felelet bizonyos nem adatott. De az egész nem kombinálhatom máskép, hanem hogy Szemere ellen complot van, s a leendő titoknoknak talán meg kellene ígérni, vagy legalább érteni, hogy a történendőkre szemet húny. Pali, hiszed-e, hogy én ilyeneket hallva legkisebb vágyással lehessenek a titoknokság iránt. Mert, ha csak tag urakkal lenne baj: én küszdeni tudok. De Széchenyi is, úgy látszik, s Te magad is szólottál holmi ezt gyaníttatót, nagyon el van ellened foglalva. Ő elnök, ő alapító, ő nagyon bevegíti magát az egész társasági kormányba, sokat kivitt Teleki nyilvános akarata ellen: s ily helyzetben én titoknok nem lehetek. S ha ezt előbb tudhattam volna, régen véget vettem volna mindennek.

Ugy hiszem általlátod a morális lehetetlenséget, hogy nekem e helyzetben a dolgot többé akarnom lehessen. Mert ha Te szeretsz engem, bizony én is Téged; s nem jobb lesz-e annak idejében a társaságból mindkettőnknek kilépni: mint nyomorult küszdésre szálni magunkat. Az ország boldogságára befolyó elvek miatt küszdeni szép is, hasznos is; de akadémiái intriguákkal, pfuj Pali, azt mi nem tesszük.

Várjunk három négy évet. Nekem a jövőben szép kinézéseim vagynak. S egészen függetlenül lakni Pesten, — az sokat fog érni.

Döbrenteit a mi nézi: ő szeretne maradni is, igaz — de ez nem megy. Mondják — talán Kállayt óhajtaná substituálni. Igy kombinálom: Gábor szeretne, mint philosophiai rendes tag fizetést vonni. Szalai megy kanonoknak, helyére fizetésbe következnek Kállay, ki csak ezen fizetés reményében jött ki Erdélyből. Most tehát vagy Kállayt fizetésétől meg kell fosztani, vagy neki olly helyet adni, hol pótlékot kaphasson. De Kállay nem ért grammaticát, s igen rossz stylistá; roszabb Gábornál. Ők lássák.

E levelet jókor megkapod; s még e héten válaszd is elérkezhetnék. Könyörgök, ne várokoztass utána. Fontold meg okaim, s nyugodjál meg. Mentsük meg magunkat jövő szenvedéstől. ⁶⁵⁾

Szemere e levelet kínos meglepetéssel olvassa, virrasztó gondolat fontolgatja. A különben is ideges és beteges ember izgalomba s lázba jó, gyötrődik; izgalomban és lázban, fájdalommal felel. Mondatai szaggatottak, vonásai kuszáltak, meglátszik rajtok a forrongó, belső indulat.

„Tegnap estve érkezett hozzánk Berti — írja Péczelről, szeptember 10-én — előszer örömmre, a levél elolvasása után pedig szomorúságomra, nagy megzavaródásomra: több esztendejénél, hogy illy kínos éjtszakám, álmatlan nyugtalan éjtszakám nem volt, mint e mult. Szüntelen veled beszélgettem, édes Ferim, gondolataimban; s ezt és azt, és amazt; és szüntelen a mostani tárgy felől. Most hallom, hogy Porkoláb kijött Pestről, s holnap jókor reggel tér vissza: így tollat ragadtam azonnal s ime soraim ömlenek.

Azonban nem hiszem, nem reménylem, hogy ha e négy la-

⁶⁵⁾ *Szemere-Tár*. A budapesti reformatus főiskola birtokában XIV. kötet. XLVI. darab.

pot mind tele irom is, valami olly valamit irhassak, a mi válasz vagy felelet nevet érdemelhessen.

S mit irjak?

Én, én szövödtem a dologba; és magamról szólanom borzasztó állapot.

És mégis. Teszem: én vagyok gát. Jó. Te nekem megírad; te engemet kimélni akarsz; Te szerencsédet feláldozni kívánod nekem. Ez is jó, nem csak jó, hanem nemes, fölötte nemes is. De kívánhatok-e én ennyit? S miért kívánhatnék? Az én szekerem rúdját magam tevém már kiljebb; magam resignáltam az őszi heti gyűlés alatt solemniter is improcotolláltatva, fizetésem felől: mit várhatok tehát? Azt várhatnám-e, hogy a te új hivatalod alatt több leszek, mint a mi most? Soha sem: mert több lenni én magam sem akarok. S miért tehát a tekintet én reám? Sőt inkább bár melly combinatio azt parancsolja, hogy én tekintetbe ne véttessem. Nekem nyugalom kell és szabadság. Engedjetelek hátrább és hátrább vonulnom; engedjetelek elrejtőznöm; s kecske és káposzta épségben maradnak. Nem szeretnek engemet? Hiszem. Okok miatt nem szeretnek? Hiszem. Boszulni vágnak és fognak. Hiszem. Ezt mind hiszem: de hogy én volnék gát megtételekre nézve, azt nem képzelhetem.

De teszem, hogy én vagyok gát. Kivánni fognák tehát Tőled, hogy rólam lemondj? S mennyiben? Kétségkívül mint irótársról. Nem állhatna-e meg ezért a barát? Fogadnod kell, le kell magadat kötelezned, hogy Muzáriornt és Aurorát s egyebet segíteni nem fogsz: bizvást édes jó Ferim! Tedd ezt; s tedd az én nyugalomért, az én szabadságoméért. Ennél többet bizonyosan nem követelhetnek.

Én újra meg újra ezt tanácsolom: irj tudósító levelet a két elnöknek. Ha eltalálna sülni a dolog: talán nem volna házi körülállásod ártalmára; mert azt mindig tekintetbe kell venni, hogy hivatalod mellett több más hivatalt is viselhetsz Pesten, mely jóvedelmedet szaporithatja. Emlékezzél levelemre.

Egy szó mint száz! Én megváltozhatatlanul tanácsolom: lenni akarj. S ha igaz a mit Sédél mond, s ha igaz, a mit én is magam felől elfecsegttem: ugy akaratod minden bizsonnyal teljesülve lesz. A 6 esztendő? Én miatta vissza nem rettennék? Te okosabb

vagy, mint én; s Tégedet bizohyosan nem fognak üldözőbe venni. Figulus figulum!

Csókoklak kiinnal és örömmel!⁶⁶⁾

Nehány nappal utóbb azonban nyugodtabb. S szeptember 15-én újra megszóllal.

„Bertitől küldött leveledet — mondja — egy-két nap mulva ismét elolvasám; s nyugodtabban, s szinte megnyugodtam. Azonban nem tudom feledni, hogy a tudva levő némmeljek megszűntek magok között türni, magok között elszenvadni engemet. Mit tettem és mit nem tettem? Ezt kérdem sokszor; s én ugyan, emberségemre nem tudom. Ők lássák. Én a közelebbi nagy gyűlés után következett heti ülések egyikében, betegeskedésem tekintetéből, lemondottam jövendőbeli fizetésemről, s ezen lemondás a jegyzőkönyvbe lón iktatva. Hogy hivatalos dolgozásra lelkiem még nem elég erős, orvosaim bizonytságot tehetnek. No de ha nem dolgozom, egyszersmind fizetést sem várok. Mi tehát a baj? Eddig is kerülém őket: ennek utána még a nagy gyűlésekben sem fogok megjelenni. Ki tudja, meddig tengek e földön? S miért keseritgessem el hátralevő nehány perczeimet. Megvettetést türni sokszor szép és dicsőséges: de megvettetés felé tolaodni — ok miatt vagy nélkül; mindegy! — mégfertéztetése önmagunknak. Isten az embert saját képére teremtetté. — — Egyébiránt a legőszintébben fedezem fel előttd, édes Ferim, hogy fölötte sokszor óhajtozom a béke és együvé engesztelődés után. Szeretés és szeretetés nélkül félhaldoklás az élet.

Az idő mindent kifejt, még pedig kinek-kinek saját érdeme szerint. Csókoklak és csókolunk!⁶⁷⁾

Kölcsey Szemerének első levelére mélyen megüttödhett. Az az izgatottság és keserűség, mely abban véges-végig forr és kavarog, hiven mutatja a szenvedést és fájdalmat, melyet őszinteségével barátja szívének okozott. Bizodalma s egyenessége az igazi barátság köteleessége levén, az ő meggyőződése szerint a magok teljes valóságában kellett felfejtenie amaz okokat, melyek a lemondásra s adott szava megszégésére kényszeritik: — de Szemere

⁶⁶⁾ *Szemeré-Tár*: A budapesti reformatus főiskola birtokában. XIV. kötet, XLVII. darab.

⁶⁷⁾ *Szemeré-Tár*: A budapesti reformatus főiskola birtokában. XIV. köt. LI. darab.

a megfejtésből, a pszichológiai ok meghatározásából, — a mi pedig elmaradhatatlan vala, mert az elhatározásra ez a legfontosabb, ez a döntő ok — csak vádat emel maga ellen. A helyett, hogy fájó mosollyal, vagy méltatlankodó felháborodással azokat itélné el, kik a titkári kérdést az ő személyével kötik össze; s a helyett, hogy a miatta túrhetetlenkedő és ürügyeskedő ellenfeleivel szemben vigasztalást és büszkeséget meritene a Kölcsey megtisztelő nagy szeretetéből: — csak önnön-magát gyötri és marczangolja, mert csupán azt érzi és azt tudja, hogy ő nyúge és akadály, Kölcsey haladásának és régi vágya betelésének. Kölcsey egyelőre hallgat, gyöngéden és bölcsen bevárja, a míg a Szemere izgalma lezajlik, láza lehül, a míg második nyugodtabb levele is megérkezik; s akkor válaszol, szeptember 21-ről.

„Édes jó Palim — írja neki — két rendbeli leveleidet az elfolyt héten vevém, az elsőt, mely szenvedés órájában iratott, fájdalommal, másikat örömmel.

Irod, Berti által küldött levelemen végre meg vagy nyugodva. Valóban, édes Palim, azt hiszem: nekem lehetetlen más-képen tennem, mint azt az egész tárgyat elfelednem. Literatori pálya intrigák közt, — nyomorúlt vigjáték. Tudod, hányszor távoztam Pestről únadékkal minden könyvfirkálási dolgok iránt; s e közelebb feltűnt s veled közlött körülmények; nem hasonló unadékbá súlyoszténék-e egész éltemet. Máskor, ha jött az unadék, én mentem; s vége volt mindennek; de titoknoknak menni nem lehetne s az élet lélekölő seppedékbe fogna súlyedni.

Neked, úgy mondasz, nyugalom és szabadság kell. És nekem? Bizony nekem is szabadság, s szabadság mellett, ha nem épen nyugalom is, de idő, tenni, s hely, méltólag küszdeni. Előítéletekkel, a servilismus minden szörnyeivel kinos a harcz, de nagynemű, de nemes lélekhez illő. Én semmitől sem undorodom inkább, mint parányi individumok keskeny körében törpékkal vinni s pletykavilágban a paródiát játszani. Hagyjuk ezt, édes Palim.

Akármit is mondjunk, az mindig igaz marad: a tudományos társaság olygarchiai elven épült, s következőleg már elveiben gondolkozásom egész módjával ellenkezik. Én láttam tavaly, hogyan bántak itt Döbrenteivel; velem ugyanazon a módon senki se bánják, banni senki se próbáljon. S mivel a próbálás minden

esetre lehetséges: legjobb az alkalmat is távol kerülni. Nekem a Sédellel folytatott boszéd sokakban világot gerjesztett.⁶⁸⁾

Kölcsey ekképpen végezne is az egész kérdéssel, ha Döbrentei föl nem veti előtte újra. Így, habár rövid időre, megint foglalkozik véle. Döbrentei ugyanis meglátogatja, hogy reá-birja a jelöltség megtartására. Mert ha már maga nem maradhat meg állásában, sokkal inkább szeretné, s reá nézve jobb is volna, ha az éles és heves pártember, Toldy helyett a pártatlan Kölcsey lenne titkár. S hiában hivatkozik ez a még alig fejlődő gazdaságára, a tagosítás befejezetlenségére, s a titkárság 6 éves tartamára, a mik miatt legalább két-három esztendeig nem vállalkozhatik, Döbrentei mindent megkísért, hogy ellenvetéseit legyőzze; végre abban állapotodik meg: hogy a novemberi gyűlésen, melyen kevés igazgató tag fog megjelenni, le fog mondani; de nagyon valószínű, hogy az igazgatók hiányában, illetőleg távollétében a választás megejthető s így a lemondás elfogadható nem lesz; ez esetben ő még egy-két évig viseli a hivatalt, — akkor lépjen helyébe Kölcsey. Kölcsey viszont azt feleli: hogy valamint mostan semmi módon sem pályázhatik, úgy igen hihető, hogy két év múlva azt könnyen megteheti; remélve, hogy azalatt mind az ő nehézségei megszűnnek, mind Szemerére nézve a körülmények megváltoznak.⁶⁹⁾

Döbrentei november 10-én csakugyan lemond; de minthogy elegendes ülés választotta és csak az mentheti föl, a gyűlés a lemondást nem fogadja el, sőt egyenesen felszólítja a titkárt, hogy tisztét vigye tovább; az elnök pedig megígéri, hogy számára az engedélyt ki fogja eszközölni.

„Köszönő feleletem — mondja Kölcseyhez intézett, november 14-iki tudósító levelében — ez volt: Viszem így még a legközelebbi első elegendes ülésig, de tovább maradni titoknak nem szándékom. Óhajtasom volt a „Régi magyar nyelvemlékek“ nyomtatására ügyelést megkapnom, ez enyém lett 24 szavazat között 16-al, s maradok majd a philosophiában első helybeli rendes tag. Fizetésem körül-belül annyi lesz, mint most, munkám, kivált me-

⁶⁸⁾ *Szemeré-Tár*. A budapesti református főiskola birtokában. XIV. kötet. LIII. darab.

⁶⁹⁾ *Ugyanaz*. XIV. kötet. LV. darab.

chanismusi kevesebb, feldolgozhatom valahára minden eddigi töredék-írásaimat egészszó. Egyenesen ki azért írom ezt Neked, mint barátomnak, hogy lásd semmi színlésnek fen nem maradhatását. Elegyes ülés teljes számu összegyűlését lehet várni az 1835-beli nagy gyűléskor. Most, intézd ehhez képpést dolgaidat“...⁷⁰⁾)

Kölcsey bizony nem intézi. A titkárságra többé nem gondol. A Döbrenteinek adott szava inkább kitérés, mint ígélet; az ő eszményiségével és érzékenységével nem is lehet egyéb. S a mint az idő telik, a nagy gyűlés elkövetkezik: — az akadémia új titkára Toldy Ferencz lesz.

1887, június 15.

Széchy Károly.

⁷⁰⁾ *Szemere-Tár*. XIV. kötet. LXIII. darab.

AZ ERDÉLYI MUZEUMI KÖNYVTÁR GYARAPODÁSÁRÓL.

Az erdélyi muzeumi könyvtár régi magyar nyomtatványainak gazdag gyűjteménye múlt évi október havában Stein Gábor, erd. muzeumi könyvtáros ajándékából következő unicumokkal gyarapodott: 1. Jövendőőt magyarázó kis könyvecske, mellyben rekesztettek némely jövendölések, a mint az Holdnak forgása az égi tizenkét zodiachus jelekben találtatik . . . Deákból Magyarra fordítottatott és ujonnan kinyomtatott, Kolosváratt, 1699. esztendőben. 8 r. $2\frac{1}{2}$ iv = 20 számozatlan levél. Tótfalusi Kis Miklós nyomdájának ezen terméke mindeddig ismeretlen volt. — 2. Álom könyvecske, miképpen kell az éjjeli látásokat, jelenéseket és álmokat érteni és magyarázni. A régi és mostani új Álom-könyvekből, mellyeket a bölcs emberek nagy mesterséggel irtanak, rövideden kiszedegettetett, megöregbítettett és ujonnan kinyomtatott. 1725. Esztendőben. 8 r. $2\frac{1}{8}$ = 23 számozatlan levél (közben egy levele hiányzik). Betűi s nyomdai kiállítása után ítélve, kétségtelenül kolozsvári nyomtatvány. A czimlapon álló fametszet 1692. évszámot mutat, miből biztosan lehet egy előbbi 1692-diki kolozsvári kiadásra következtetni. Ezen álomkönyvecske eddig ismert legrégebb, de nem első kiadása, Debreczenben 1635-ben jelent meg; ennek töredékei Lugossy József ajándékából meg vannak a magyar nemz. Muzeum és az erd. Muzeum könyvtárában.

Ugyancsak a múlt évi october havában szereztetett Horváth, helybeli antiquariustól Comenius Amos Orbis sensualium Pictus Bilingvis (Lat. et Germ.) Coronae. 1675. 8. r. igen szép példánya, mely ritka hazai nyomtatványnak eddig csak 2 példánya volt ismeretes, a brassai ev. gymnasium könyvtárában (ép) és Ráth Györgynél Budapesten (3 utolsó lev. hijával).

Legközelebb gróf Lázár Miklós adományából könyvtárunk a következő ritka régi magyar nyomtatvánnyal gyarapodott: Kájoni

János, Cationale Catholicum. Régi és Uj, Deák és Magyar Aitatos Énekek. Nyomt. a csiki kalastromban. 1676. 4 r. Teljesen ép, tiszta, szép példány. Ezen a magyar énekköltészet történetére nézve nevezetes munkából még 1879-ben 20 évi könyvtárbuvárlataim után sem láthattam egy példányt sem, és így Régi Magyar Könyvtáramban czimét csak gróf Kemény József följegyzése után adhattam; azóta azonban példányunkon kívül még két ép példányt láttam, a csiksomlyai Szt. Ferenczrendi zárda és az esztergomi érseki egyházmegye könyvtárában.

Szabó Károly,
az erd. muzeum könyvtárnoka.

SZAKOSZTÁLYI ÉRTESSITŐ.

Ez alkalommal a Muzeum-Egylet évi közgyűléséről adhatunk számot. A közgyűlés nagy érdeklődés közt folyt le. Az elnöki megnyitó, titkári, különböző táruk őrei és felügyelői, valamint a két szakosztály jelentései képezték a közgyűlés főtárgyait. Örömmel és hálással emlékszünk meg az Erdélyi Muzeum-egylet nagylelkű eljárásáról, melyet szakosztályunk két rendbéli indítványon illetve kérelmével szemben tanusított: először szakosztályunk évi átalányának fölemelésébe belegeyezni kegyeskedett. Szakosztályunk ezentul 1500 frt segélyben részesülend a Muzeum-Egylet részéről. Másodszor szakosztályunk közgyűlése által elvben elfogadott, de pénzügyi tekinteteből elhalasztott indítvány egy megindított folyóirat tárgyában: a Muzeum-Egylet közgyűlésének helyeslésevel találkozott és van remény arra, hogy ez eszme testet ölt.

A Muzeum-Egylet közgyűlésének tárgyait képező és szakosztályunk működési körébe vágó jelentéseket szükségesnek, sőt kedves kötelességünknek tartjuk közölni.

I. Elnöki megnyitó.

Gr. Eszterházy Kálmán elnök a közgyűlést a következő beszéddel nyitotta meg:

Tisztelt közgyűlés!

Valamint a tudományok előbbre vitele inkább függ a tervek- és módszerektől, melyekkel azok miveltetnek, mint a mivelők valódi tehetségétől; ép úgy közmivelődési intézményeink fejlődése, hatása is inkább függ attól, hogy föl lettek ismerve a czélszerű utak és módok, melyeknek követésével kockázat nélkül, kellő időben, elérhető mind az, a mi azok életbeléptetésénél hivatásul kitűzetett, mint a munkások részletes beavatottságától: de körültekintő tervelő képesség, buzgó tevékenység, áldozatkész munkásság nélkül, úgy az intézők, mint a

közreműködők sem fejleszteni, sem hatni, sem jövőt biztosítani nem képesek.

Hogy muzeum-egyletünk hová emelkedett, hogy jövő, úgy szellemi, mint anyagi fejlődésének is milyen alapot biztosított, mennyiben erősítette a kapcsolatot, mely a tudomány egyetemhez fűzi, és annak tényezői irodalmi munkásságának napvilágra jöttét mennyiben segíti elő: egy szóval, hogy hivatásának miként és mennyire felel meg, mindezekről meggyőződést meríthet a tisztt. közgyűlés a hivatalosan előadandó jelentésekből, melyek között nem utolsó helyet foglalnak el a szakosztályok jelentései, azok emennek megtételére a választmány által lettek felkérve és tevékenységük kitüntetése ily alakban most először jön a tisztt. közgyűlés tudomására.

A birálat gyakorlata, az irány kitűzése a tisztt. közgyűlést illetően hazafias üdvözlettel ezennel megnyitom azt.

II. Titkári jelentés

az 1887. Márczius 31-én tartott rendes évi közgyűlésre.

Tisztelt közgyűlés!

A lefolyt 1886. évi működéséről leszámolandó, az igazgató választmány, mint az egyletnek mind inkább csak igazgató testülete, abban a szerencsés helyzetben van, hogy a lefolyt évben történekről csak jó és kedvező eredményeket jelenthet be.

Legelőbb is arról szólva, a mi a jelenkor felfogása szerint minden vállalatnak nemcsak elkerülhetetlen alapfeltétele, hanem úgy szólván éltető lelke is, t. i. a pénzügyről; a t. közgyűlés tagjai kezében levő zárszámadási kivonatból azt a megnyugtató sőt mondhatni örvedetes meggyőződést szerezhetni, hogy noha az igazgató választmány a közgyűlés határozataiban megállapított korlátok közt minden alkalommal igyekezett bőkezűen megfelelni az egyenes és közbevetett tudományos működés érdekében emelt kívánalmaknak, még is módját ejtette, hogy a kiadási rovatok egyes ágaiban tett túlköltekezések a más ágakban eszközölt megtakarításokkal ellensúlyozva legyenek, úgy, hogy a költségelőirányzat keretén túl nem terjeszkedett, hanem a befolyt hátrálékokból és a conversió következtében eléállott jövedelemszaporodásból származott bevételi többletet érintetlenül hozhatta át, mint pénztármaradékot a folyó 1887-ik évre.

A t. közgyűlés múlt évi határozata alapján az igazgató választmány mindjárt a közgyűlés után következett első ülésében tárgyalás alá vette a conversio ügyét, és mindenek előtt határozatilag kimondta, hogy nem cseréli ki a készletben volt földtehermentesítési kötvényeket mind, hanem csak 100,000 pft. névértékűt. Indoka e megszorításnak egyfelől az volt, hogy nem látszott célszerűnek az egylet összes vagyonát csupán egyféle értékpapirba helyezni, másfelől az, hogy egyrésze az urbéri kötvényeknek **A** betűs és vinculált volt. Köztudomású dolog, hogy értékpapírok kicserélése üzleti dolog, a melyet a zöld asztal mellett tanácskozva vagy éppen nem, vagy legalább jól nem lehet elintézni, már csak azért se, mivel az ily üzlet kedvező eredménnyel való keresztül vitele első sorban a pillanatnyilag kínálkozó előnyös viszonyok gyors kihasználásától függ, ám éppen ezt a pillanatnyi alkalmat szalasztja el rendesen a tanácskozó testület. Az igazgató választmány e veszélyt úgy kerülte el, hogy ülésében megállapította annak az árfolyambeli különbözetnek az alsó határát, a melynek beálltával a kicserélés végrehajtható, és azután megbizta az ellenőrt, a pénztárnokot és a titkárt a kivitellel. Ez eljárás lehetségessé tette, hogy egy véletlenül kínálkozott kedvező alkalom megragadásával a 100,000 pft. n. ért. urbéri kötvényt minden mellékes költség, díjazás és kamatkiegyenlítés nélkül 110,000 oft. n. é. 5°/_o-os járadékkötvényért lehetett kicserélni, a mi, ha az urb. kötvények névértékét osztrák értékre átszámítva 105000 frtra tesszük, 5000 oft. tőkegyarapodást és évi 620 frt. kamattöbbletet eredményezett.

Mint kedvező eredményt azt is lehet felemlíteni, hogy noha a múlt évben a néhai gróf Mikó Imre ércz mellszobra árát kifizettük és a talpazathoz való kőanyag felkutatására is tetemes összeget költöttünk, a szobor felállítására tartalékban tartott 5000 frt-hoz nem kellett nyúlnunk, s így már most egészen meg lehetünk nyugodva az iránt, hogy az emlék létesítése céljára semmi csetre se leszünk kénytelenek az alaptőkéhez nyúlni.

Részben hozzá tartozik a pénzügyhez, hogy a lefolyt évben gyűjteményeink számára két nagy vásárt ejtettünk meg. Megvettük ugyanis a Henfler-féle kryptogam herbariumot 3000 frton és Piranesi összes műveinek egy igen szép példányát 100 frton; természetesen csak úgy tehetjük, hogy e vásárösszegeket több évre osztottuk fel. A Henfler-féle gyűjtemény fontos volta abban áll, hogy gyűjtője az ötvenes évek-

ben tanügyi előadó levén az erdélyi helytartóságnál, abban a kedvező helyzetben volt, hogy a kedviben járó tanítók és tanárok segítségével annyi és oly specialis erdélyrészi kryptogamot gyűjtött, a menynyit egyes ember a legmegfeszültebb szorgalommal se birna más körülmények közt egybe hozni, és e felette érdekes példányok meghatározásában első tekintélyű szaktudósok működtek közre, a mi a gyűjteménynek valódi mintagyűjtemény jellemét adja; azon kívül oly szépen vannak a tárgyak kikészítve és fentartva, hogy e tekintetben is ritkítja párját. A Piranesi műve a római régészetnek oly kimerítő alapvetője, a melynek közkönyvtárban hiányozni nem szabad, ha csak lehetséges a megszerzése.

Boldog emlékezetű nagy alapítónk néhai gróf Mikó Imre emléksobrának az ügye is sokat foglalkoztatta a múlt évben az igazgató választmányt. Az ércz szobor maga már a múlt év szeptember havában megérkezett, de a felállítás még most is késik. A késedelemnek oka az, hogy az igazgató választmány nagy súlyt fektetett arra, hogy annak a lánglelkű hazafinak, a kinek utolsó pillanatában is az volt az óhajta, hogy testét ne tegyék sirbolta, hanem közvetlenül abba a földbe, a melyet oly hévvel és áldozatkészséggel szeretett, hozza meg azt a kegyeletes áldozatot, hogy emléksobrának talpazatát hazai, az az erdélyrészi kőzetből készíttesse. Áldozatnak mondjuk ezt: mert az erdélyi részekben bányásznak aranyat és ezüstöt, rezet, ólmot és sót; de követ nem, úgy annyira nem, hogy csaknem minden nagyobb építkezési vállalat kénytelen maga magának a saját erején kőbányákat nyitni, hogy megszerezhesse azt a kőanyagot, a melyre a legközönségesebb bányakövön kívül még szüksége van. A mi kevés kőbányát mivelnek, az részint lágy és törékeny homokkővet termel, a melyet könnyű fagni, és a mely a közönséges polgári építézet céljaira elég jó is, de egy állandó emlék felállítására nem való; részint, mint a kis-sebesi kőbánya, a mely a jelenlegi kolozsvári járdáinkhoz egy éppen oly kevély mint használható gránitos trachytot szolgáltat, akkora kőkoczkákat, a mekkorákra itt szükség van, legalább jelenlegi berendezésével nem bir elállítani. Az újabb időben keletkezett Gyergyó-Szárhegyi kőbánya vállalat csupán fejt márványt termel, tehát oly kőzetet, a mely már színével sem igen illik talpazatúl egy bronz szoborhoz. Ily körülmények közt magunknak is arra kellett szánunk magunkat, hogy keressünk hát arra való követ. Néhai dr. Herbich Ferencz örsegédünk

rá is mutatott egy kőzetre, a melynek mintapéldánya kőzetgyűjteményünkben meg van és a mely Alsó-Rákos táján a vasút melletti sziklaoldalon fordul elő, s csaknem tökéletesen olyan, mint a nagy hírvé verte antico, holott ugyanott az Olt felső partján egy hasonló keménységű kőzet fordul elő, a mely aranszínű barna színezetű; mind a kettőre nézve tettünk kísérletet, de sajnos! az illető sziklák úgy összevissza vannak hasadozva, hogy onnan még téglá nagyságu kockát se lehetne egy darabban kapni.

Késő ősszel dr. Koch Antal fedezett fel igen szép vörös márványt Szent-László határán gr. Mikes Miklós úr birtokán. Miután a birtokos gr. úr szívesen megadta rá az engedélyt, az igazgató válaszmány, mihelyt az idő annyira kinyílik, hogy hozzá lehessen fogni, e kőzettel is fog kísérletet tenni, a mely, ha sikerül, nem lesz okunk sajnálkozni az eddigiek eredménytelenségén. Így áll ez az ügy jelenleg, és az igazgató válaszmány el van határozva, hogy külföldről csak abban az esetben hozat követ, ha az erdélyi részekben egyáltalában kapni nem lehet, a mi azonban nem valószínű.

A midőn így megteszszük jelentésünket a szobor ügye állásáról, lehetetlen hálás kegyelettel meg nem emlékeznünk a mesterről, a kinek vésője alakította a szobrot, de a kinek a balvégzet nem engedte meg, hogy oly szépen sikerült utolsó művében gyönyörködhessek. Még a múlt év februáriusában vettük lesújtó hírét ifj. b. Vay Miklós szomorú végének. A vigasztalhatlan apjához küldött részvétnyilatkozatunk volt az egyetlen bér, a melylyel jutalmazhattuk a korán elköltözött művész nemes önzetlenségét.

Egy más nevezetes mozzanata a lefolyt év történelmének ismét egy halálesettel áll kapcsolatban. Néhai báró Apór Károly köztudomás szerint szorgalmas gyűjtője volt a történelmi emlékeknek; halálakor egy szép könyvtárt hagyott hátra és azon kívül egy külön gyűjteményt, a mely csaknem teljes számban foglalja magában az 1848—1849-ik évi röpivek, kiáltványok, rendeletek és más falragaszok sorozatát. Hátrahagyott végrendeletében a boldogult e gyűjteményt a mi könyvtárunknak hagyományozta, mind azokkal a könyvekkel együtt, a melyeket hátrahagyott könyvtárából ki akarunk válogatni. Noha e végrendelet érvényes volta ellen kifogást emeltek az örökösök, a benne foglalt hagyakozások ez ágát egyhangulag elfogadták, s így az eddig tett lépések után alaposan remélhetjük, hogy a fenn jellemzett nyom-

tatványgyűjtemény nem sokára kezünkben lesz. Az igazgató választmány ez alkalmat is kívánja felhasználni, hogy kifejezést adjon hálás elismerésének az örökösök e nagylelkű készségeért, és kivált b. Apór Gábor iránt, a ki oly önzetlenül vállalkozott ez ügyben a közbenjáró szerepére és oly lelkes szószólója volt egyetünknek.

A múlt év június havában kaptuk meg az elismerő okleveleket az 1885-ki országos kiállításról is.

Az a mozgalom, a melyet az Erdélyi magyar közművelődési egyesület megindított, amaz egyesület választmánya kebelében egy eszme megpendítésére adott alkalmat, a mely szerint időszerűnek tűnt fel egy monographia kiadása, a mely tüzetes ismertetésével foglalkozzék az erdélyi részeknek. Mint a hogy ily esetekben rendesen történni szokott, a kimondott szó gyűjtött, a monographia eszméjét felkapták, elvileg elfogadták, de a kivitelre nézve senki se volt tisztában magával. Egy kiküldött bizottság dr. Kanitz Ágost elnöklete alatt tárgyalván a kérdést, addig eljutott, hogy a készitendő monographia semmi esetre se legyen terjedelmes; maga elébe vette azt a régibb német könyvet, a melyet Bielz Albert adott volt ki „Siebenbürgen“ czim alatt, és az ugyanazon czimen ujabban megjelent hasonirányú német könyvét Reisenberger gráci tanárnak; meggyőződött róla, hogy mind a kettő a maga nemében nagyon ügyesen van összeállítva, ám de éppen azért, aztán meg azért is, mivel német nyelven levén írva, meglehetősen el is terjedtek, nagyon szolgálták a magyarellenes irányzatokat, nem egyes vádaskodásokkal, vagy rágalomokkal, hanem egyszerűen merő mellőzésével mind annak, a mi az erdélyrészi magyarságot bármi tekintetben kedvező színben tüntethetné fel. Ebből kiindulva abban állapodott meg, hogy a kiadandó kis könyv körül-belől akkora terjedelmű legyen mint ezek, ne mellőzzön semmit abból, a mit el kell mondani, de kellően hangsúlyozza és emelje ki a magyarság közművelődési törekvéseinek az utóbbi harmincz év alatt felmutatott eredményeit, a magyarság előhaladását a tudomány és közgazdaság terén, az ipar és kereskedés fejlesztésére életbe léptetett intézetek és intézmények működését és hatását, a magyar városok fejlődését és szépülését, szóval mindazt, a mit tulás nélkül és az igazsághoz híven a magyar faj előnyére ki lehet mondani. Ám, a mikor a kivitelre tért és kérdésbe jött, hogy ki, vagy kik írják meg ezt a művet, honnan kapják meg illő tiszteletdíjukat, ki hordozza a kiadás költségeit, és kiderült, hogy a

közmivelődési egyesület mindezekre ez idő szerint nem vállalkozhatik, megpendült az az eszme, hogy irassa meg és adja ki a muzeum-egylet, a minek következtében aztán dr. Kanitz Ágost ez iránt indítványt is tett az igazgató választmány ülésén. Az igazgató választmány készségesen rá állott az indítvány elfogadására és dr. Brassai Sámuel elnöksége alatt egy bizottságot küldött ki a kivitel mikéntjének a megbeszélésére. A bizottság egybe gyűlt, a fenn kifejtett elvi megállapodásokat magáévá tette, és abból a meggyőződésből indulván ki, hogy az ilyen műnek egyik főkelléke az egység, a felveendő anyag aránylagos fel- és beosztása, arra az eredményre jutott, hogy az ily művet nem irhatják meg többen, hogy annak egy kézből kell kikerülnie, és ha szinte több oldalról lesznek is beszerzendők a megkívántató adatok, a feldolgozásnak egy kézben kell összpontosulnia. Hozzá tette még, hogy a könyvnek német nyelven is kell megjelennie, hogy tehesse meg hatását a magyarul nem tudó külföldre is. Ez után megbizta Kőváry László urat, hogy készítse el a mű részletes tervrajzát és mutassa bé a bizottságnak végleges megállapítás végett, abban állapodván meg, hogy a mű magyar szövegének megírását is Kőváry László urra bizza, a német szövegről majd későbbben fog gondoskodni. Kőváry úr a napokban el is készült a vázlattal.

Láthatni ebből t. közgyűlés, hogy a választmány ez ügyet komolyan vette, és ha ez idő szerint még tovább nem haladott, a késelelem egyedüli oka abban a nehézségben van, a melyet az eredeti indítvány határozatlansága okozott.

Ha még hozzá adjuk, hogy az igazgató választmány a múlt 1886 évben 12 ülést tartott, a melyekről a felvett és hitelesített jegyzőkönyvek a t. közgyűlés asztalán és 175 határozatot foglalnak magokban, a melyekre a szóbeli előterjesztéseken kívül 151 beadvány nyújtotta az anyagot, elmondtunk minden nevezetes mozzanatot a választmány múlt évi működéséről.

A mi még hátra van csupa szomorú kötelesség.

A múlt év decemberében nagy veszteség érte a magyar tudományosságot. Ipolyi Arnold a nagy-váradi róm. kath. püspöki szék díszje mindnyájunk nagy fájdalmára elhunyt. Magyarország minden részéből az intézetek és tudományos testületek elküldték képviselőiket a végtiszteletre, a mely oly méltán megillette a nemeslelkű és tudós főpapot. A mi egyesületünk se maradhatott el. Az igazgató választmány

rendeletéből a könyvtárnok és a titkár jelentek meg a gyászünnepélyen, mint az erdélyi muzeum-egylet képviselői.

Közelebbről érte egyletünket egy más veszteség Stein János elhunytával. Stein János egyletünk alapító tagja volt, és az egylet megalkakulása óta az egylet könyvárusa, nyoindásza és kiadója. Szerény és kevés zajt ütő, de munkás és jellemes polgára volt városunknak, évek hosszú során át egyetlen könyvárusa nem csak Kolozsvárnak, hanem úgyszólván az erdélyi részek összes magyarságának, egyetlen vállalkozó, a ki fentartotta a tudományos és irodalmi mozgalmat e hazarészben. Csak annyit mondva is róla, méltán megérdemelte, hogy kegyeletos emlékezéssel szenteljünk neki egy megtisztelő búcsúsózt az egylet évkönyveiben.

Legsúlyosabb veszteségünk azonban dr. Herbach Ferencz ásványtári őrsegéd és egyletünk alapító tagja a folyó év elején bekövetkezett hirtelen halála. Hogy ki volt dr. Herbach Ferencz mint tudós és író, arról tanuságot tesznek a kül- és belföld összes szakemberei, az összes szakirodalom; itt elég annyit mondani, hogy dr. Herbach Ferencz európai nevű ember volt, a kit birhatni még büszkéek is lehetünk volna. Hogy mi volt ő egyletünknek és intézetünknek, arról élő bizonyág az a gyűjtemény, a melyet mondhatni, ő teremtett; a melyet műveiben ismertetett, és a melyeknek buzgó gyarapítása közben, a mikor éppen elkészült egy új mű tervvázlatával, a melynek czélja volt új dicsőséget szerezni muzeumunknak és ennek a hazarésznek, a mely gyűjteményünk anyagát szolgáltatta, érte őt hirtelen és váratlanul a végzet, a mely elragadta. A gondviselés bölcsesége, igaz, megáldotta az emberiséget avval a folyton teremtő és újító életerővel, a mely mindig helyreüti a természet törvényeiben előszabott pusztulások okozta károkat; de ha új ágat hajt is az élő fa a leszáradt helyébe, az elpusztult után maradt sebhelyet egészen el nem enyésztheti.

A tiszt. közgyűlés a ma előterjesztendő indítványok során fog alkalmat lenni arra is, hogy tettelesen bizonyítsa be kegyeletét az elhunyt iránt; most méltóztassék meghallgatni az egyes tisztviselők jelentéseit, kimondani rájuk ítéletét és annak utána meghozni határozatait.

Finály.

III. Könyvtárnoki jelentés.

Tisztelt közgyűlés!

Könyvtárunk múlt évi állapotjáról s kezeléséről jelentésemet a következőkben van szerencsém előterjeszteni.

Könyvtárunk a múlt évben, intézetek, társulatok s egyesek adományából 212, az évi 3000 forint általánból vétel útján 297, csere által a budapesti egyetemi és a pesti ref. főiskolai könyvtár többszörös példányaiból 44, és így összesen 552 kötetrel gyarapodott. Leszámítván azonban ebből a többszörös példányok közé sorozott 36 kötetet, a valódi gyarapodás tett 517 kötetet, s ezzel könyvtárunk létszáma a múlt 1886. végén 43,836 kötetre emelkedett. Ezenkívül van mintegy 2500 kötetre menő többszörös példányunk, melyek a folyosón hat szekrényt foglalnak el.

A beszerzésnél a hazai irodalom jelesebb termékeire, a hazánkra vonatkozó külföldi művekre és a gyűjteményeink kezeléséhez szükséges alapvető munkákra volt a súly fektetve; ez utóbbiak közül kiemellhetem Piranesi 15 folio kötetből álló s a római régiségtanra nézve nagybecsű összes műveinek szép teljes példányát s a „Paleontographica“ eddig megjelent 36 kötetét, mely két munka, antiquariusi úton beszerezve is, többre került 1500 forintnál.

Régi magyar nyomtatványaink gazdag gyűjteménye Stein János muzeumi könyvtárus adományából két unicummal: a Tótfalusi Kis Miklós által Kolozsvárt 1699-ben nyomtatott „Jövendőt magyarázó könyvecské“-vel s az 1725-ben hely nélkül, de kétségtelenül Kolozsvárt megjelent „Álomkönyvecské“-vel gyarapodott.

Az összes gyarapodás a betűrendes alapczimtárba be van igitatva. A szakczimtárak az egyetemi könyvtárra nézve megállapított s keresztültvitt rendszer szerint el vannak készülve s a közönség használatára állanak; csak a legutóbbi hónapokban szerzett gyarapodást kell még a szakczimtárakba bevezetni, a mi rövid időn végre lesz hajtva, s ezen-túl az alap- és szakczimtárakba a gyarapodás egyszerre s párhuzamosan lesz beigitatva.

Kézirat- és oklevélgyűjteményünk a múlt évben két darabbal, u. m. özv. Cserey Jánosné adományából Cserei Mihály végrendeletének hiteles másolatával és dr. Szamosi János egyetemünk nagys. rectorától egy múlt századi emlékkönyvvel szaporodott.

Az egyetemi könyvtárral közös olvasó termünk a szünidőt, ünnepek- és vasárnapokat kivéve, naponként 5 órán át állott nyitva, s különösen az egyetemi hallgatók, naponként átlag véve 45—50 olvasó által volt látogatva. Egyetemi hallgatók, leczkekönyveik letétele mellett, házihasználatra 302-en vittek ki könyveket. Könyvtárunk forgalma annyiban is örvendetes gyarapódást mutat, hogy nemcsak hazai intézeteink, mint a budapesti egyetem, a m. nemzeti Múzeum és a m. tud. Akadémia, mely Dévai Mátyás magyar hittani munkáját, a könyvtárunkban őrzött egyetlen példányból nyomatta újra ki, hanem néhány külföldi egyetemi tanár is folyamodott egyes munkákért könyvtárunkhoz, természetesen az illető intézet igazgatóságának jóállása mellett.

A hely szűkén, mely az előbbi években igen is érezhetővé vált, a múlt évben segítve lett az által, hogy a könyvtári helyiség mellett levő széles folyósóra intézetünk költségén hét nagy szekrény állíttatott be, melyek közül kettő már is csaknem egészen megtelt. A még rendelkezésre álló szekrények egy részét azonban a néhai báró Apor Károly könyvtárából nyerendő munkák, melyeket a mennnyiben könyvtárunkban hiányzanak, az örökösök szivesek voltak felajánlani, s melyek átvétele még e nyár folytán megtörténhetik, el fogják foglalni, és így előre jelezhetem, hogy egy pár év elteltével ismét elő fog állani a könyvtári helyiség szaporodásáról való gondoskodás szüksége.

Szabó Károly.

IV. A felülvizsgáló bizottság jelentése.

Jegyzőkönyv fölvétetett Kolozsvárt, 1887. márczius 26-án d. e. 10 órakor az erdélyi muzeum-egylet könyvtári helyiségeiben.

Jelen voltak:

Dr. Lindner Gusztáv	egy. tanár,	a bizottság elnöke;
Dr. Concha Győző	„ „	a bizottság tagja;
Dr. Jenei Victor	„ „	„ „
Demeter Károly	„ „	„ „
Dr. Szabó Károly	„ „	és könyvtár igazgató.

T á r g y :

Az erdélyi muzeum-egyletnek m. é. közgyűlése elrendelvén a muzeum könyv- és kéziratárának megvizsgálását, a bizottság e meghagyás teljesítése céljából megalakult.

Mindenekelőtt négy kémlepróba tétetett s a keresett 4 könyv megtaláltatott.

A könyvtár kezelése és a kívánatos beszerzések és változások iránt eszmecsere indítván meg, a bizottság abban állapodott meg, hogy a következő

i n d i t v á n y o k a t

tisztelettel terjeszse a tekint. közgyűlés elé;

1. Hogy a kikölcsönzött könyvek biztos nyilvántartása végett ezentúl a muzeum könyvtárából könyvek csak a kikölcsönzők által sajátkezüleg aláírt téritvények iránt adassanak ki.

2. A könyvtári állag teljes biztosítása végett idegeneknek könyvtári közeg nélkül nem szabad bemenniök a könyvtár belső helyiségeibe.

3. Képes könyvek, térképek csak teljesen megbízható személyeknek adassanak s vizsgáltassanak meg visszabozatal alkalmával a visszahozó jelenlétében, valjon nem hiányzik-e belőlök semmi?

4. Tapasztaltván, hogy sok hirlap és könyv bekötetlenül marad, a bizottság a hirlapok és könyvek beköttetését ajánlja.

5. Kivánatosnak mutatkozván a szak-katalogus kinyomatása, a könyvtár-igazgatóság felhivatik, hogy azt előkészíttesse.

6. A könyvtári jelzések a szakkatalogusban is írónnal teendők ki, hogy ezáltal a szakkatalogusban felkeresett munkáknak a czédula-katalogusban való másodszeri fölkeresése mellőztethessék.

7. A szakkatalogus könnyebb használhatása végett külön állvány készítendő, melyen annak kötetei egymás mellett helyezhetők el.

8. A képes könyveknek a nyirkosság káros befolyása ellen leendő védelmezése céljából ezek számára is állvány készítendő.

A csonka munkákról a nagy szünidő alatt kimutatás készítendő, hogy ennek alapján a hasznavehetetlen könyvek félretétethessenek s a többiek kellően kiegészíthetessenek.

10. A könyvtár állaga évről-évre szaporodván s a könyvtár helyiségei már a jelenlegi szükséglethez képest rendkívül szűkeknek mutatkozván, elkerülhetlenül szükséges, hogy minél tágabb tér nyeressék a beszerzendő könyvek számára.

Ennélfogva szükségessé válik a fölösleges duplumoknak eladása, illetve más könyvekkel való kicserélése.

Indítványainkat a tisztelt közgyűlésnek elfogadására ajánlva, maradtunk teljes tisztelettel a közgyűlésnek alázatos:

Dr. Lindner Gusztáv,
a könyvtár vizsg. biz. elnöke.

Dr. Jenei Viktor,
Demeter Károly,

Dr. Concha Győző,
Szabó Károly.

V. Jelentés a régiség- és éremtárról.

Tisztelt Közgyűlés!

Régiség- és éremtárunk 1886. évi gyarapodásáról az idén kevés a jelenteni való. Említésre méltó ajándék a múlt év folytában nem jött más, mint egy ezüsttel futtatott bronz emlék-érem, Tisza Kálmán miniszterelnök jubileumára, vásárlásra pedig alig kínálkozott alkalom, a mint meggyőződhetni ez évi zárszámadásból, a melynek megczáfolatatlan adata szerint régiségek beszerzésére 1886-ban mindössze 54 forintot költöttünk.

Minőségileg változtatott gyűjteményünkön egy csere, a mely a múlt év szeptemberében az igazgató választmány engedélyével történt. A gyűjteményünkben megvolt feles példányaiért a magyar orvosok és természetvizsgálók vándorgyűléseire vert emlékérmekeknek, becseréltük e sorozatnak azokat a darabjait, a melyek még nem voltak meg, úgy, hogy most hiánytalanul megvan ez érmekek teljes sorozata. Minthogy véletlenül éppen annyi darabot adtunk, "mint a hányat kaptunk, a szám nem változott.

A múlt év nyara eltölt a kiállításról hazaérkezett tárgyak visszahelyezésével és az 1885/6-ki tél folytában szerzett új tárgyak beiktatásával; a mintegy 400 darabra menő apróbb tárgyak már most mind fel vannak kötözve táblákra és kiállítva a szekrényekben, a melyek immár tökélyesen megteltek, úgy, hogy újabb tárgyaknak, ha jönnek, csak a meglevők még szorosabb összetömörítésével lehet helyet csinálni, új szekrények számára pedig a rendelkezésre álló helyiségben nincs tér.

Most is oly szűken vagyunk, hogy a nyári közlátogatások alkalmával, ha csak 20 – 25 ember forog egyszerre a gyűjtemény helyiségében, már tolongás van.

Az a terv, hogy a Mátyás király szülőházát alakítsák át régészeti muzeumná, kivihetetlennek bizonyult. A kérdéses épület a maga

jelenlegi állapotában semmi tekintetben se felel meg a czélnak; a földszinti helyiségek pinczeszerűk, nedvesek, sötétek és szűkek; az emeleten pedig, nem is hinné az ember, mily kevés és kicsiny szobából áll a kívülről oly nagyot mutató ház. Azonkívül az egész épület oly rozszant, hogy átalakításáról szó sem lehet; most is csak a sűrűen belé-
húzott vaskulcsok tartják egybe az össze-vissza toldozgatott és hajladozott falakat. Így csak alapjából való új építkezés nyújthatna alkalmas helyiséget, ez esetben azonban kár volna arra a helyre építeni, nem is tekintve, hogy el kellend pusztítani egy emléket, a mely, ha nem is alkalmas a használatra, mégis még sok évig állhatna ott, mint kegyeletes tisztelet tárgya.

Az egyetemi új épületek használatba vételével megürülendő intézeti helyiségek az egyetem központi épületében részint már le vannak foglalva az egyetem saját sürgető szükségeire, részint szét vannak szórva az épület különböző részeiben; úgy, hogy itt egyhamar nem remélhetünk tágasabb és czélszerűbb elhelyezést. Hozzá járul még, hogy a számomra kijelölt dolgozó szoba ez idő szerint, raktára az egyet el nem költ kiadványainak, a melyek tömege már akkora, hogy ma-holnap kiszorítanak.

Mindazonáltal a körülményekhez mérten gyűjteményünk szép rendben van, a kiállított tárgyak rájuk alkalmazott feliratokkal magok ismertetik magokat; nemcsak az itteni közönség és kivált a tanuló ifjuság, hanem az itt megforduló idegenek is látogatják, megelégedéssel szemlélik és tanulmányokat is tesznek benne.

Findly.

VI. A vizsgálóbizottság jelentése.

Tekintetes közgyűlés!

A mult évi közgyűlés határozata értelmében alólírottak azon megtisztelő megbízásban részesültünk, hogy az 1886-ik év lejártával az erd. muzeum-egylet levél-, régiség- és éremtárát megvizsgáljuk, és vizsgálatunk eredményéről a folyó évi márczius 31-én tartandó közgyűlésnek jelentést tegyünk. Ezen megbízásnak e mai napon eleget tettünk, s a következőkben terjesztjük elé jelentésünket.

I. Levéltár.

A levéltárt szabályszerűen vezetve és kezelve, rendben találtuk.

A beadványi jkönyv szerint bejött a mult évben 151. A jkönyvi határozatok száma 175, melyek mindnyájan szabályszerű ellátásban részesültek. Hátrálék nincs.

II. A régiségtár.

A régiségekről felvett s már a tavalyi közgyűlésen bejelentett lajstrom 3 példányban kiállítva, megtaláltatott; s az a múlt évről szá-
porulatot nem mutat fel.

A szakonként rendezett lajstrom szerint számba vettünk egyes tárgyakat s azoknak lételéről s rendszeres kezeléséről meggyőződünk.

III. Az Érem-tár.

Az érem-tárt szintén rendszeresen lajstrom szerint elhelyezve ta-
láltuk, s az, kiszurási rendszer szerint előkért egyes példányokat hiány
nélkül feltaláltuk és megszemléltük.

Ezek szerint a megvizsgált muzeumi-táraknak a legnagyobb rend-
ben, helyesen és szakszerűleg eszközölt kezelését jelenthetjük. Kelt
Kolozsvárt, 1887. márczius 26-án

a kiküldött vizsgálóbizottság:

Dr. Kolosvári Sándor, Kovácsi Antal,

Dr. Hintz György.

VII. Jelentés az 1886-ik évi számadásokról.

Tekintetes Közgyűlés!

A tekintetes közgyűlésnek múlt évi határozata értelmében Ga-
mauf Vilmos, Korbuly Bogdán tagtársak és alólirottak megbizatván
azzal, hogy az erdélyi muzeumegylet számadásait az 1886. évről bi-
zottságilag felülvizsgáljuk, miután Gamauf Vilmos és Korbuly Bogdán
tagtársak betegség által akadályozva voltak, mi alólirottak, f. hó 29-én
megbizatásunkban eljárunk és van szerencsénk eljárásunk eredményé-
ről jelentésünket a következőkben megtenni.

A már lezárt és választmányilag már megvizsgált számadásos
könyveket az 1886. évi kezelésre vonatkozó részeiben apróra és rész-
letesen átvizgáltuk, az egyes ugy bevételi, mint kiadási tételeket egy-
behasonlitottuk az illető okmányokkal és meggyőződünk arról, hogy
ugy a muzeum egylet vagyonára, mint a muzeum által kezelt külön
alapokra vonatkozólag vezetett számadások pontosan és helyesen van-
nak vezetve, és a számadás egyes tételei az illető okmányokkal telje-
sen megegyezők; miért is a pénztár 1886. évi kezelésére nézve a fel-
mentvényt a fennhagyandók fennhagyásával — kiadandónak vélemé-
nyezzük.

Mielőtt jelentésünket befejeznők a tisztelt közgyűlés tájékozására
nézve szükségesnek tartjuk kiemelni:

a) A forgalmat illetőleg:

1. Bevétel volt 1886-ban értékpapirt és készpénzt együtt számításba véve	246,708 frt 30 kr.
2. Bevétel a külön álló alapoknál együtt	2,944 frt 39 kr.
Bevétel együtt	249,652 frt 69 kr.
3. Kiadás volt	231,384 frt 88 ¹ / ₂ kr.
4. Kiadás a külön álló alapoknál	2,393 frt 59 kr. 233,778 frt 47 ¹ / ₂ kr.
És így a pénztári forgalom volt 1886-ban	483,431 frt 16 ¹ / ₂ kr.

b) A vagyont illetőleg:

1886. végével volt vagyon értékpapirt és készpénzt, s követeléseket összeszámítva:

a) A muzeum pénztárának vagyona	243.773 frt 78 ¹ / ₂ kr.
b) Természethistoriai díjalap	2015 frt 41 kr.
c) Haynald-alap (csak kamatok)	1280 frt 06 kr.
d) Berde Mózsza alap	378 frt 95 kr.
e) Arany alap	8689 frt 67 kr.
és 570 drb. #.	
f) Országházalap	32,198 frt 87 ¹ / ₂ kr.
g) Ideiglenes letétemény (Székely. tört. díjalap)	10,284 frt 90 kr.
Együtt tehát	298,621 frt 65 kr.

és 570 drb. arany.

Kolozsvárt, 1887. márczius hó 30-án.

A Tekintetes Közgyűlés alázatos szolgálai:

Dr. Groisz Gusztáv, Tamásy János,
kikül. vizsgáló biztosok.

VIII. Szakosztályunk jelentése.

Mélyen tisztelt közgyűlés!

A muzeum-egylet tek. Igazgató választmányának az iránti megkeresése folytán, hogy böles-, nyelv- és tört.-tudományi szakosztályunknak a lefolyt évben kifejtett tevékenységéről jelentés tétessék, van szerencsénk szakosztályunk működését a következőkben feltüntetni: Az egyleti év lezárattott 1887. január 23-án. Az évi működést visszatükörözi a kiadványok III. kötete, mely négy füzetben 22 iv terjedelemben tartalmazza a felolvasott értekezések nagyobb részét. E felolva-

sások a szaküléseken tartottak; kilencz szakülésen 10 tag olvasott föl vagy mutatott be 13 művet, melyek közül egy neveléstani, 2 aesthetikai, 4 nyelvészeti s történelmi, 2 irodalom-történeti volt és egy életrajz. A kiadványok 1886-diki évfolyamában levők közül egyetlen értekezés olvastatott föl még 1885-ben, melyet szerzője átdolgozva és kibővítve kívánván kiadni, így került a múlt évi folyamba. Részletezve tüntettük föl a tartalmat, hogy azon szellemet és irányt jelezzük, melyben dolgozunk és a melyet követünk. Mi a Muzem-Egylet nagylelkű támogatását úgy véljük kiérdemelni, ha csekély erőnkhez képest a tudományok köztársaságában uralkodó elismerését az egyéni működésnek tiszteletben és érvényben tartjuk. Szerény körben és csekély erővel dolgozunk. 82 tagja van szakosztályunknak: elegendő szám a leggazdagabb tevékenység kifejlésére, de még fejledező tudományos életünk bérczes hazánk szellemi központján csak most állítja ki, most fegyverzi föl a szellemi harcosokat. Óvakodtunk a szellemi munkásságnak irányt szabni, nehogy az egyéni hajlamok szerint folytatott buvárlatokat megakaszszuk. Nézetünk szerint Kolozsvárnak a királyhágón inneni részekben a szellemi élet focusává kell lenni; ezzé pedig nemcsak intézeti és egyeteme által, de az ezek auspiciuma alatt kifejlett tudományos mozgalom útján válhatik.

Egy sajnos körülményt kell megemlítenünk. A közönség részéről nem talál szakosztályunk kellő viszhangra, a melyet talán mégis csak megérdemelne. Tudjuk mi, hogy az orvos- és természettudományi szakosztály szakülései sem látogatottak; de azért még sem tartjuk kedvező jelnek közönségünk szellemi irányára nézve, hogy egy Bolyai Farkas felett tartott emlékbeszédet a közönség számára fenntartott helyek üressége mellett kellett nagynevű tudósunknak elmondani. E tünemény okát szakosztályunk egyik tagja, jelenleg titkárja, abban találván, hogy a művelt közönségben hozzáférhetőbbé kellene tenni a komolyabb olvasmányokat, a tudomány vívmányait, eredményeit, világos, közérthető nyelven kellene egy határozott időben megjelenő folyóiratban közzé tenni; a komolyabb irányu és magasabb szépirodalommal kellene egybekötni a tudományos munkásságot: egy indítványt terjesztett be a szakosztály közgyűlésén, melyet terjedelmes indokolással igyekezett megokolni. Ez indokolás kiválóan kiemeli azon divortium szomorú eredményét, mely beállt a széptudományok és szaktudományok közt; hangsúlyozza a napi sajtó emésztő küzdelmét, melyet a közönség vál-

tozékony szellemével szemben kiáll, hogy mégis többnyire ephemer termékekkel elégítse ki a nagy közönségnek minden mélyebb olvasmánytól visszariadó izlését: „Nekünk minden tényező közreműködését kell megnyernünk; — így szól az indokolás egy passusa — egyetemünk, középiskoláink, más nemű intézeteink tanárainak egyetértő szellemi munkássága, hazarészünk íróinak közreműködésével együttesen jelentékeny szellemi erőt képvisel az irodalom pártolás fölélesztésére. A decentralisáció fejlesztő, áldásos hatását elérhetjük a nélkül, hogy a metropolis erkölcsi meleg támogatását elveszítsük.“ Indítványozó egy folyóiratnak a Múzeum-Egylet nagylelkű támogatása mellett leendő kiadása útján remél az irodalom pártolásra emelőleg hatni, mi a nemzeti haladás egyik vehiculuma: E folyóirat tartalmazna iránycikkokat a sociologia nevezetesebb kérdéseiről; különböző tudományágak fejlődését, haladását főbb vonásokban feltüntetné, az exact tudományoknak az életre való kihatását, az absztrakt tudományoknak a társadalmi eszmék fejlesztésére irányozható befolyását fejtené ki lehető szép és érthető írás-móddal; a szépirodalmi részben szigorú kritika alapján megválogatott termékek foglalnának helyet és kritikái szemle tartatnék a tudomány és szépirodalom termékeinek méltatására, a külföld könyvpiacát is figyelemmel kísérve.

Ez indítványt beható vita után szakosztályunk elvben pártolandónak találta, de pénzügyi nehézségek miatt annak valóztatásától a közgyűlés elállott. Imé főbb vonásokban a szellemi irány, melyet szakosztályunk követett. Hazánk nagyjai közül Bolyai, Jósika és Huszti András életére vonatkozó értekezések olvashatók kiadványaink múlt évi füzeteiben. A mi e jövő évi, mely ránk nézve már jelenné vált, működést illeti, szakosztályunk a Múzeum-Egylettől élvezett átalány föl-emelését óhajta, azért, mert egyes tagtársak ép honismécre vonatkozó oly értekezéseket ígértek, melyek illusztrációkkal volnának kiadandók, mi nyomdászati viszonyaink közt rendkívüli költséget igényel.

Hogy szakosztályunk minő áldozatot hozott az Altenberger codex kiadásával, bizonyítja azon sajnós körülmény, hogy egy év alatt csak 50 frt jött be az eladott példányok árából. Egyébként van szerencsénk jelenteni, hogy a folyó évi budgetet szintén deficit nélkül állapította meg szakosztályunk közgyűlése. Ugyancsak a folyó évi jan. 23-án tartott közgyűlésen a tisztikar a következőképp alakult meg: Elnök dr. Szamosi János, alelnök: dr. Szász Béla, titkár: dr. Hegedüs István,

v. tagok: dr. Felméri Lajos, dr. Ferenczi Zoltán és dr. Schilling Lajos. Ezek után megköszönve a tekt. Muzeum-Egyletnek irányunkban tanusított nagylelkűségét és jövőre is biztosítván az egyletet kitarató munkásságunk felől, maradunk

Az Erdélyi-Muzeum-Egylet bölcsélet-, nyelv- és történelemtudományi szakosztályának ig. választmányára nevében

Tekt. közgyűlés

Dr. Szamosi János,

e. i. elnök.

alázatos szolgálói:

Dr. Hegedűs István,

e. i. titkár.

* * *

Szakosztályunk a IV. k. I. füzetében megjelent szakülési értesítő kiadása óta három szakosztályi ülést tartott, melyekről a következő rövid értesítést adjuk:

II. Szakülés. 1887. márczius 19-én.

Dr. Felméri Lajos elnöklete alatt tartatott meg e szakülés elnök dr. Szamosi János távolléte miatt, ki elfoglaltsága miatt meg nem jelenhetett. Két felolvasás tartatott:

1) Kőváry László olvasta: A magyar állameszme alakulásának története az Árpádok alatt cz. értekezését.

2) Moldován Gergely olvasta: A bihari havasok román népéről cz. értekezését, melynek első részét jelen füzet tartalmazza.

A közönség élénk tetszéssel fogadta mindkét értekezést.

III. Szakülés. 1887. április 23-án.

Elnökölt dr. Szamosi János. Tárgysorozat rendén:

1) Dr. Schilling Lajos szakosztályi tag felolvassa Torma Zsófia: „A római uralom alatti Daciának planéta kultusáról“ cz. értekezését.

2) Dr. Szabó Károly bemutat 4 ritka könyvet és röviden ismerteti, melyekkel részint a múlt év októberében, részint közelebről gazdagodott a muzeum-egylet könyvtára Stein Gábor helybeli könyvkereskedő és gr. Lázár Miklós ajándékából.

3) Titkár bemutatja és egyes részeit felolvassa Téglás Gábor dévai realiskolai tanár és szakosztályi tag: „Óskori nemesfém bányászatunk némely adalékai“ cz. értekezését. E felolvasók köztetszést arattak. Mindhárom dolgozatot jelen füzetünk tartalmazza.

Szakosztályi ülést elnök bezárván, fölkérte a tagtársakat, hogy zárt üléssé alakuljanak. Mi megtörténvén, ajánlta a választmány megállapodása alapján, hogy:

1) a miskolczi ev. ref. főgymnasium,

2) Gurnesevics K. Lajos sátoralja-ujhelyi tanár;

3) Kulcsár Endre csurgói tanár a szakosztály tagjai sorába felvétessenek.

Elnök ajánlata elfogadtatván, említett tagok a szakosztály tagjai sorába felvételtek.

IV. Szakülés. 1887. május 25-én.

Dr. Szamosi János elnöklete alatt. Tárgysorozat rendén:

Dr. Szabó Károly részint felolvasta, részint főbb vonásaiban előadta Székelyek régi törvényei cz. értekezését, mely a köz- és magán-jogi viszonyait törvények és oklevelek alapján ismerteti. Az értekezést kiadványunk közelebbi füzeté fogja hozni. A felette érdekes előadást a hallgatóság élénken megéljenezte.

Tárgysorozatra ki volt tűzve: dr. Gergely Sámuel szakosztályi tag értekezése: A visszacsatolási kamarák és Magyarország, melyet dr. Török István szakosztályi tag vala bemutatandó, de az idő előhaladta miatt e tárgy a jövő szakülésre halasztatott el.

V. Szakülés, 1887. jun. 21.

Dr. Szász Béla elnöklete alatt tárgysorozat rendén:

Dr. Schilling Lajos szakosztályi tag felolvasta „A régi egyiptomiak vallásáról“ cz. értekezésének egyes jellemzőbb részeit, mely értekezés az újabb egyptologia vívmányainak felhasználásával tünteti föl az egyiptomi vallás mélyebb jelentését, benső erkölcsi tartalmát. Kiadványainkban fog ez értekezés megjelenni.

Dr. Gergely Sámuelnek a múlt gyűlésről elmaradt értekezését; „A visszacsatolási kamarák és Magyarország. 1679—1683.“ bemutatta titkár. Szerző Párisban két évig kutatott a francia külügyminiszterium levéltárában és e kutatásai alapján behatóan tárgyalja XIV. Lajos diplomatiái működését Leopold, Thököly és Szobieszky udvarainak és az 1683-iki bécsi ostromot megelőző diplomatiái küzdelmet, XIV. Lajos követeinek és megbizottainak levelei alapján. Mindkét értekezés élénk tetszésben részesült.

Kolozsvártt, 1887. június 22-én.

A titkár.